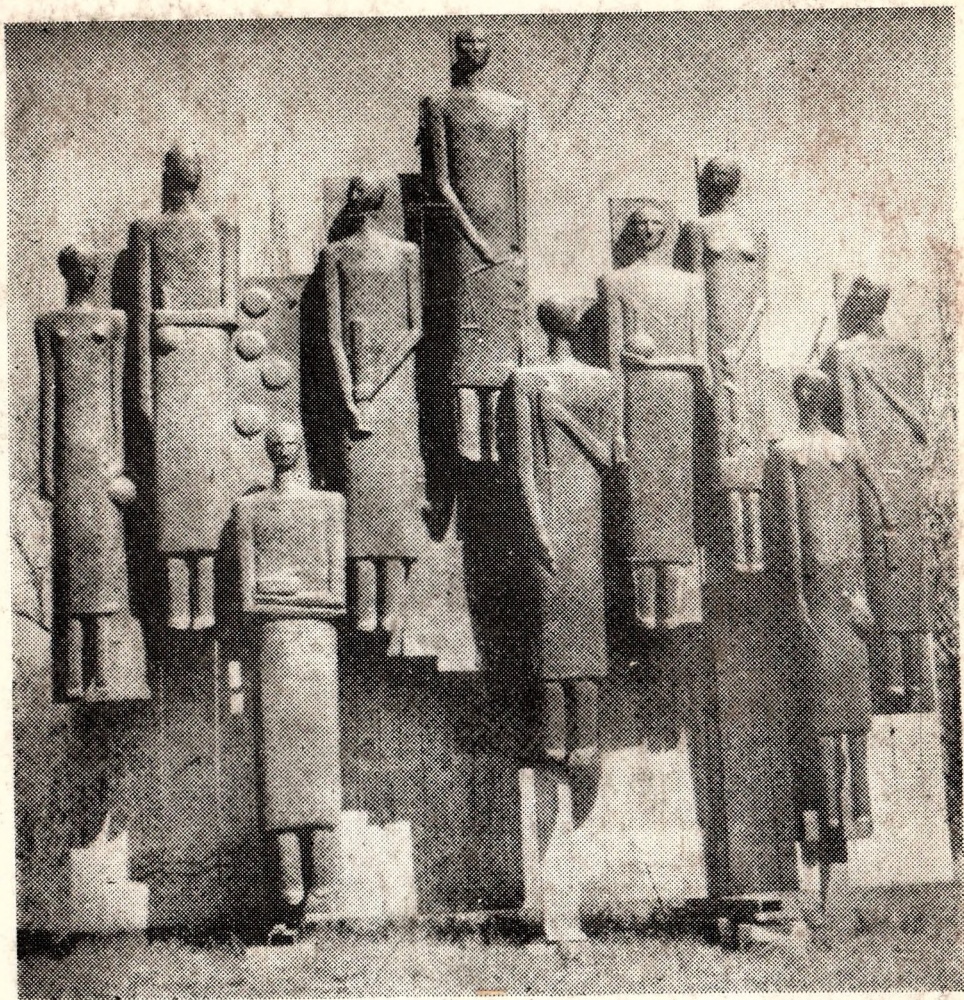

JÉ LEN KOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT
1965 · 3

LABORCZ FERENC: Lemezdomborítás

Színünk szerzői:

APRILY LAJOS
BASCH LÓRÁNT
BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS
BELLYEI LÁSZLÓ
BENKE JÓZSEF
BÖGEL JÓZSEF
DALLOS SÁNDOR
DERSI TAMÁS
DÉVÉNYI IVÁN
FÖLDES PÉTER
FRANYÓ ZOLTÁN
GYENIS JÓZSEF
JOBBÁGY KÁROLY
KALÁSZ LÁSZLÓ
KENDE SÁNDOR
KOLTA FERENC
LÁSZLÓ IBOLYA
LORÁND IMRE
MAKAY GUSZTÁV
MÁTYÁS FERENC
MORVAY GYULA
CS. NAGY ISTVÁN
OTTÓ FERENC
PÁL JÓZSEF
TAKÁCS IMRE
TAXNER ERNŐ
VÉGH ANTAL
VIDOR MIKLÓS
WEIL, HANS

Képek:

BOCZ GYULA
GELLER ISTVÁN
SZABÓ LÁSZLÓ
SZÁSZ ENDRE

6,— Ft

Index : 25.906

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

VIII. ÉVFOLYAM. 3. SZÁM

1965. MÁRCIUS

TARTALOM

ÁPRILY LAJOS versei	- - - - -	195
BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS versei	- - - - -	196
KENDE SÁNDOR: Felmentő ítélet (regényrészlet)	- - - - -	198
JOBBÁGY KÁROLY versei	- - - - -	208
DALLOS SÁNDOR: Emberek a szigeten (novella)	- - - - -	211
PÁL JÓZSEF versei	- - - - -	215
LÁSZLÓ IBOLYA versei	- - - - -	216
GYENIS JÓZSEF: Az emberekben bízni kell (novella)	- - - - -	217
VIDOR MIKLÓS versei	- - - - -	224
KALÁSZ LÁSZLÓ versei	- - - - -	225
VÉGH ANTAL: Erdei föld, virágföld (novella)	- - - - -	226
MIHAI BENIUC versei (<i>Franyó Zoltán fordítása</i>)	- - - - -	234

HÚSZ ÉV

BENKE JÓZSEF: A somogyi példa	- - - - -	236
MORVAY GYULA: Újjáéledés Zalában (II. rész)	- - - - -	244

MŰVÉSZET

Zene

MÁTYÁS FERENC: Tegnapi kézfogások	- - - - -	248
OTTÓ FERENC: Két Bartók-émlék	- - - - -	250

Képzőművészet

TAKÁCS IMRE: Áron Nagy Lajos és Laborcz Ferenc kiállításáról	- - - - -	254
DÉVÉNYI IVÁN: A Magyar Nemzeti Galéria közleményei	- - - - -	257

IFJÚSÁG ÉS MŰVÉSZET

FÖLDES PÉTER: Ne tételesen, hanem valami módon ellen- őrizhetően - - - - -	260
KOLTA FERENC: Kalandregény vagy kalandos regény? -	266
CS. NAGY ISTVÁN: Szüdi György egyik érdeme - - -	268

J E G Y Z E T

HANS, WEIL: Gondolatok a német szocialista nemzeti iroda- lom 1945 utáni fejlődéséről és jelenlegi helyzetéről - -	271
LORÁND IMRE: A detektívregény esztétikája - - - -	277
BASCH LÓRÁNT: Mikes és a Baumgarten alapítvány - -	279
DERSI TAMÁS: Hol az igazság? - - - - -	284

S Z E M L E

TAXNER ERNŐ: Illyés Gyula tanulmányairól - - - -	288
BÖGEL JÓZSEF: Papp Lajos: Áramlások - - - - -	290
BELLYEI LÁSZLÓ: Goda Gábor: Flamingók - - - - -	293
MAKAY GUSZTÁV: A pécsi Tanárképző Főiskola tudomá- nyos közleményei, 1964 - - - - -	294

K É P E K

BOCZ GYULA - - - - -	197
SZABÓ LÁSZLÓ - - - - -	207, 223
SZÁSZ ENDRE - - - - -	210, 270
GELLER ISTVÁN - - - - -	235
LABORCZ FERENC - - - - -	255
ÁRON NAGY LAJOS - - - - -	257

Jelenkor. A Baranya megyei Tanács lapja. Megjelenik havonta

Szerkeszti:

SZEDERKÉNYI ERVIN

főszerkesztő

BERTHA BULCSU, MITZKI ERVIN, PÁKOLITZ ISTVÁN, PINTÉR ZOLTÁN

Szerkesztőség: Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet. Postafiók 24. Telefon: 13-05.

Szerkesztőségi órák: kedden és csütörtökön 18-19 óráig

Kéziratot nem őrzünk meg, és nem küldünk vissza.

Kiadja a Baranya megyei Lapkiadó Vállalat; Pécs, Hunyadi János u. 11.
Telefon 15-32, 50-00. - Egyes szám ára 6,- Ft. Évi előfizetés díja 72,- Ft.
Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Köz-
ponti Hirlapirodánál (Budapest, V., József nádor tér 1.). Egyéni előfizetési csekk-
számla száma: 61 068. Közületi előfizetési csekk számla: 61 066, vagy átutalással
az MNB 8. fióknál vezetett egy számlára.

Felelős kiadó: Braun Károly

65-430 Pécsi Szikra Nyomda - F. v.: Melles Rezső

APRILY LAJOS

D A L

Kengyelfutó lett a nyár,
mint a fecske, messze jár.
Hűlő erdőn sir az őz,
búskomorrá nő az ősz,
fénye, színe ködbe hal . . .
Mért kísérgetsz, kicsi dal?

Öregember, jön a tél,
meneküljön, aki fél.
Öregember, fuss, ha tudsz,
tudod-e, hogy merre futsz?
Meg ne várd a vad fagyot,
hagyd el érdes északot.
Dél felé futó hajó,
zöld olasz part volna jó . . .

Hűlő erdőn sir az őz,
búskomorrá nő az ősz,
fénye, színe ködbe hal,
s csak kísérgetsz, kicsi dal:

Öregember, jön a tél,
meneküljön, aki fél.
Menekülj, míg megtudod:
sohasem lesz otthonod . . .

„Ő IDŐ, FUTÓS IDŐ”

(Csokonai)

Futottál, mint az őz, ha valahol
mögötte erdőn vad kopó csahol.

Aztán átvetted szarvas iramát,
kinek farkasok szaglásszák nyomát.

S most, hogy koromból ennyi év lejárt,
száguldasz, mint a síkon a gepárd.

FÉRFI ŐSZ

Ez férfi ősz már, olyan féle,
melynek opálos, bús a fénye,
inkább más, más oldalról fénylik,
patakról, fákról, föl az égig.

Szeretem ezt a fél megoldást,
félig látsz valót és félig mást,
álmot talán, vagy olyasfélét,
nézd az egek valótlan fényét.

Sejtelmes minden, te is rettegsz,
így illik ez egy őszi esthez,
siratod ami elszállt, eltűnt,
a nyári hőt, tücsök-nyirettyűt.

Mélán érzed, hogy régi hangod
el-nem-mondhatón lehanyatlott,
s tűnődöl: voltál, vagy-e immár,
nem látsz-tudsz többé semmit tisztán.

Ez a fanyar bor: férfi őszöd,
titkát, illatát most már őrzöd,
míg a tél, túl a lila égen
magához ölel észrevétlen.

KÉT SZÓ KÖZÖTT

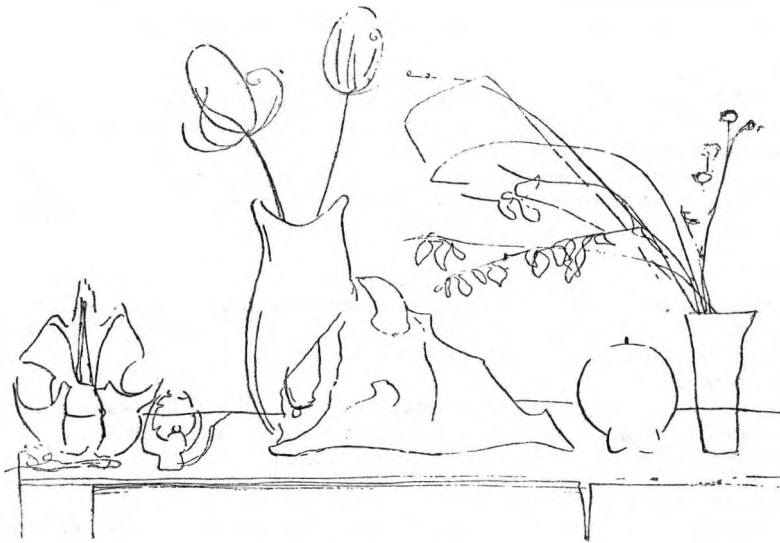
Két szó között
az iszonyat,
hogy pehelyként forog a létünk
kiszakadt egy tompa morajban,
mint a billenő inga jelezte
mennyi az ember
ha nincs talpa alatt
a bizonyosság,
és a nyáj ösztöne szerint
futott, menekült,
minden maga épített tetőben
temetőt érzett,
amely leszakadhat –
 kozmikus félelem ült a szemekben
ennyi csak
ennyi se
kondult bennem a hang,
mennyi mihaszna hajsza,
mennyi miért?

Alkonyat idején
egy édeni kertben
barackvirágos fákon
a méhek példája mutatta
méz, gyümölcs
mégis a munka nyomán lesz.

És ez örök!

GYŰLNI KEZDENEK

Gyűlni kezdenek a fecskék
fekete számok a fákon
éveink száma is így
gyűlnek fekete rajjal
rajban a fekete évek
így szaporodnak az ágak
hajlongva sírnak alatta
balga vágyaim sírnak
sírverem mindenik ág
leszakadhat a rajjal
fekete rajban az évek –

BOCZ GYULA rajza

KENDE SÁNDOR

FELMENTŐ ÍTÉLET

(Regényrészlet)

ESKÜ

Kareszt a rossz szeme miatt nem sorozták katonának, dr. Kéri Gyulát pedig a válalat mentette fel: erre megvolt a hatalma, mivel két év óta hadiüzemnek számított. Mégsem laktak már Hamar úrnál, mindketten elköltöztek Schrammel Ferenc tömbparancsnok körzetéből.

Gyuszi azóta sem szokott rá a virágvásárlásra; – még mindig csak zacskó gyümölcssel szállt le Rákospalotán a villamosról. Gyanútlanul egy kiló savanyú egrest vett megint, – ezt szerette Kati is nagyon –, s a végállomásnál kivette a papírcsomagot az aktatáskájából.

Amikor a teraszos házhoz ért, a szomszédok behúzódtak a kerítés mögé.

Az üvegajtón krétajelzés, – Gyuszi fekete szeme ráolvadt.

Hirtelen értette meg, s elhajította a zacskó egrest.

Nekirohant az ajtónak, berúgta az üveget, s hosszú, bugyborékoló ordítással az égre nézett, mint akinek a karját csavarják.

Ki, a kerítésen kívülre valahogy még visszatért. Ott megroskadott: egy fiatal lány, akinek majdnem nekidőlt, kapta el a karját, hogy felemelje. Csúnyán rákiabált, s teljes erőből ellökte magától.

– Hagyjon békét!

Felállt, s hátát a szeméthyűjtőnek vetette.

A villamoscsikorgások felébresztették. A nap is ébren volt még. Igen, de hát most merre...?

Teri néni, a szomszédék bejárónője, aki mozijegyet hozott nekik mindig, mert a gépműhelyt is ő takarította: – Menjenek, aranyoskáim, maguk; nekem már nem való – szokta mondogatni: most nem állt meg mellette, csak menet közben súgta oda, az arcát sem fordítva oldalra:

– Eridjen innen, fiatalúr, ne ártson magának szántsándékkal.

– Teri néni!...

Hiába.

Szemből a hentes kint a lépcsőn; a köténye nem volt véres, mintha egész nap nem mért volna húst. Amikor Gyuszi arra indult, bement, s a segédjét borért szalasztotta, s behúzta maga után az ajtót.

A gyógyszerész szőke felesége, aki egyébként mindig megérintette a karját, amikor üdvözölte, és csípője úgy mozdult, mintha szűk szoknyája fogta volna vissza –, most csak ránézett. Ráncai miatt különben sem mosolygott, de ezúttal nem mondott mást:

– Pá...

A sarokról ugyan visszafordult, de a fiú addigra már az újságárust faggatta.

– Ne keresse – ingatta napszáritott arcát az idős rokkant, s a felesége ölébe rakta a hónaljnyi hírlapot, míg megtörölte homlokát.

Az asszony is ezt mondta:

– Nem tesz jót vele... – és visszaadta a lapokat. – Tüskések a napok... – motyogta, majd lehajolt, s rakosgatni kezdett a stand szemétdombján.

– Menjen csak haza... És vigyázzon magára...

... Rákosrendezőn este megtalálta a szerelvényt.

Káromkodással, könnyörgéssel, színleléssel, dühöngve és iratokat mutogatva, egészen a sínekig férközött. Rohant egyik vagonról a másikig. Inge szétnyílt, kabátja szárnya beakadt valamibe és felhasadt. Kapkodó reflektorfények, majd megint az állomáslámpák, cikkázó jelzések, az emberi arcokból csak homályos foltok látszóttak, itt is, ott is, egy pillanatra. Végig futott még egyszer az egész szerelvény hosszában.

Amikor újból vissza akart fordulni, megtorpant.

Ott gyökereztek a résnyi levegőzésben mind a négyen egymás mellett. A két öreg, az érettségire felkészített tanítvány és Krausz Kati. Szorosan összekapaszkodtak, így könnyebben álltak. Olyan egyforma volt az arcuk, máris olyan szürke és nagyszemű, mint mindenkié ott. A hajdani vívóbajnok katonatiszté és a fiáé – egészen mindegy.

Kati elveszítette a szemüvegét, ezért nem nézett ki a világosság felé, csak egyfolytában oldalt, az apjára.

– Katiiii!... – kiáltozott alulról Gyuszi ijedten és rimádkodón. – Kati!... Katiiii!... – és nyújtózott a magas vagonajtó felé.

A lány tovább is csak az apját nézte, és rázta a fejét.

Más is, mindenki mozdulatlan volt odafönt.

Annyira közel férközött, majdnem fel tudott nyúlni, csaknem elérte a lábát.

– Kati!... Gyere!...

Talán sikerült volna, talán leemelhette volna magához. De a lány csak az apját nézte, és rázta egyre a fejét; sírni sem tudott...

... Gyuszi késő éjjel majdnem egyfolytában csengetett Krivánéknál, amíg világosságot nem gyújtottak.

Szerencsére Encsi nyitott ajtót.

– Azonnal öltözz! – támadt rá Gyuszi mentegetődzés nélkül. – Velem kell jönnöd!

De addigra már mögötte állt az anyósa, éjszakai pongyolában, zsíros arccal. Ő tiltakozott Encsi helyett:

– Megörült?!

– Majd megmagyarázom... Bocsánat...

– Már azt hittem...

– Kezitsókolom... Encsi, gyere! Muszáj!

– Most?...

– Most! Most! Most! Katiról van szó!

– Jaj...

– Maris késő! Elvitték! Gyere már!

– Most?...

– Most nem lehet! – csengett hidegen Krivánné szava.

– De! El kell menünk a Nyakkendősnöz. – Megragadta a lány karját. – Encsi, azonnal!

– Miféle nyakkendőhöz?! – tuszkolta menyét hátrább az asszony.

– Anyuka tudja: a Friciről van szó.

– Nahát, az teljesen lehetetlen! Hogy képzeled, hogy ilyenkor? Ahhoz a férfihoz nem lehet ilyenkor betorni!

– O tud segíteni. Vannak összeköttetései...

– De nem éjszaka.

Kis ideig hangatott. Ezalatt, hátrafesztett nyakkal, jól megnézte a fiút, mintha először látta, majd jelentősegteljesen a menyéhez fordult:

– És ilyen ugye... különben sem hiszem... Nem olyan ember, nem lehet kitenni annak, hogy...

Gyuszi minden mondról megfélemedezett, és felordított az előszobában. Encsi hozzáugrott, és betapasztotta a száját:

– Gyere el reggel... Kérlek, hogy reggel. Akkor veled megyek...

Mire elengedte, a fiú arca téhervolt megint, és hideg, mintha a hold állna a küszöbön...

... A szemeteskocsi dörömbölt a ház előtt, amikor újra becsöngetett. Encsi az előszobában, felöltözködve várta.

– Kész vagy?

– Mehetünk.

A taxiba Encsi nem akart beülni.

– Menjünk gyalog.

– Értsd meg, hogy...

– Nem megyek oda...

– Elviszik... Minden perc... – könyörgött Gyuszi.

– Fojts meg, de nem megyek oda.

– Meg kell tenned!

– Menj egyedül hozzá; most még otthon van.

– Nekem nem teszi meg, legfeljebb neked!

Pofon csattant Gyuszi arcán, alig valami, csak úgy ijedtében; s utána Encsi eltakarta a szemét.

A taxit elengedték.

– Mi közöm nekem a Nyakkendőshöz?! Mit gondolsz rólam?!...

A kapuban álltak; a házmester kijött, megnézte őket, és visszament.

Encsi a táskájában kotorászott, a zsebkendőjét eldugta. Zöld, betépett levelezőlapot rángatott elő. Felmutatta, aztán odacsapkodta Gyuszi melléhez:

– Olvasd, na, olvasd el! A barátod!

Zoli írta valahonnan, Kriván Zoltán hadapródőrmester, tábori posta 0783. Hogy a harctéri pótlékkal megvastagított zsoldot hazaküldi; okos dologra költse, mert néhez kereset volt...

– Villanyvasalót vettem, és tegnap hazavittem! – kiabált Encsi. – De most menjek veled a Nyakkendőshöz...!

– Meg kell kérned...

– Nem!

– Katit különben elviszik, nem érted?! Katit!

– Hallgass!

– Gyere!

Encsi megmerevedett, félkézzel az esőcsatornába akart kapaszkodni, nem hagyta magát arrább vonszolni, s nyakát hátrafesztette, mintha kiabálni akarna, pedig alig hallatszott a szava:

– Zoli nem jön haza, azt nem tudod?!

– Gyere innen!

– Az uram! Az én uram ott marad, átmegy, ezt üzenete! Kinek mondjam meg, hogy ezt üzenete?!

– Nem igaz!

– Ne féltsem! Nem hát! Mert ha nem ír: az azt jelenti!

– Gyere!

– Ezt teszi! Ennyit érek neki. Nem jön haza, ez jutott nekem!

– Hallgass, mert...

– És mégis írt! Ezt! Villanyvasalót!... – gyűrte öklében a levelezőlapot, és gyömszködte megint Gyuszi fazonjához. – Hát mit akartok tőlem?! Mit gondoltok, ki vagyok én?!

Fél óra múlva sem csillapult egészen. De addigra eljutottak valahogy a Baross utcában fölfelé.

Fázós nyugalom kezdte megszállni Gyuszi idegeit. Már-már talán nevetni is tudott volna, vagy józanul mellbe vágni valakit, vagy lassan, megfontoltan benyomni egy új kirakatot, gyerekeket gyűjteni maga köré, és szétdobálni velük, és csillámtalan porrá taposni mindent, ami a kirakatüzlet mögött maradt.

– Az irataid kéznél vannak?

Encsi megrázkódott a tárgyilagos szótól. Úgy nézett, mintha nem értette volna.

– A születési bizonyítványod, a házasságleveled – magyarázta zsebredugott kézzel –, meg a többi szemét. Érted?

Se bólintás, se sírás. Lárma, csilingelés, tejhordó fiúk veszekedése.

– Talán azokkal el lehetne Katit hozni. A te papírjaiddal... Hallod?!

Most már nem törődött azzal, hogy válaszol-e Encsi? – csak mondta, mint a reménytelen feladatot:

– Ami hiányzik, estére beszerezheted. Ebben majd segít a Nyakkendős. Nem kell megmondanod, miért kell. Neked kell, és pont. Ma mindenkinek jó, ha kéznél vannak az iratai. Ezt el fogja hinni: neki való érv. Ha egyebet nem tesz, csak cipel egyik hivatalból a másikba, azzal is rengeteg időt nyersz. Érted? Figyelsz rám?

– Jól van.

Gyuszt úgy érte a hang, akárha idegen járókelő beszélt volna bele a gondolataiba. Egyáltalán, hogy érthető szót hallott az utcai lármában, szót, mely neki válaszolt.

– Akkor szervusz – fordult el félig, s mintha csak úgy mellékesen, alig nézve vissza, kicsúszott a száján, nem is gúnyosan, de nagyon halkan: – A balett? Hogy állsz vele?...

Encsi felrántotta a vállát:

– Ugyan!

– A Nyakkendős azt ígérte, hogy felvesznek a balettiskolába.

– Azt ígérte. Na és! Háború van.

– Hát akkor este eljövök.

Encsi utána nyúlt:

– Hová mész?

– Valamit addig megpróbálok.

... Este, egy csomó irattal a zsebében, melyeket nyomdászismerősöktől és egy rendőrtisztól szerzett, keresztlevéllel, erdélyi menekült-igazolással s egy füzetnyi, törvényességet igazoló okmánnyal jelentkezett Krivánéknál. Encsi irataira tulajdonképp már szüksége sem volt, de azt remélte, hogy eljön vele, elcsalhatja magával Rákosrendezőre. Hogy Kati, ha ott van a barátnője... talán ketten együtt rávehetik majd... Félt, este már annyira félt, hogy fázott, és szorosan be kellett gombolkoznia; egyre jobban rázta a hideg, hogy mi lesz, ha Kati mégse, így se akarna... Délután támadt rá először a gondolat, a lehetőség, – épp a nyomdász műhelyéből mászott fel a konyhába vezető vaslépcsőn, megcsúszott, s felvérezte a bokáját... – és ha már elment a vonat!... Nem, nem, nem lehet... De ha Kati nem akar... Űristen!... – Úgy rohant Krivánékig, hogy csuromvizesre izzadta ingét.

Krivánné egy vastag borítékot adott át az előszobában, a boríték fülét ragszalag védte keresztben. Encsi hagyta a részére.

– Elmentek – mondta Krivánné olyan nyugodtan, hogy el kellett hinnie. – Hány óra van? Á, már régen, már fél órája legalább! Igen, úgy hat óra körül...

– A Nyakkendős?

– Igen: Frici. És a menyem. Nem mondták, hová mennek.

Az asszonyt amúgyis idegesítette, hogy ez ilyen feldúlt itt; – hogy nézhet ki egy felnőtt férfi ennyire lehetetlenül! Még csak az hiányzana, hogy ezt a szerencsétlen gyereket, a férje távollétében valami bajba keverje! Hogyne! Éppen elég hebrencs bolondóra amúgyis! Nagyon okosan tették hát Fricivel, hogy elmentek hazulról. Jól tette a fiú, hogy elvitte innen.

– Én nem tudom, mi dolguk akadt – hangsúlyozott már minden szót külön. – Üzenet? Nekem nem mondtak semmit. De azért jöjjön be, ha van ideje...

Hajnalban a szerelvény még mindig a rendezőn vesztegelt. Gyuszi a törvényesnél törvényesebbnek látszó származási iratokkal, s a szükségesnél több, mindenféle mentesítéssel, igazolással, hogy Kati, az a Kati ott főtt a vagonban, nem oda való, tévedés, eljöhet, leszállhat, leugorhat: oda verekedte magát megint a keskeny résen szelőlőző kocsihoz, s mutogatta az írásokat meg a saját hadiüzemi kártyáját is parancsnoknak, őrnök, vasutasnak, katonának... – amikor tovább engedték, kabátja ujjába törölte állát, s kiabált újra egyfolytában:

– Kati!... Kati, itt vagyok!... Gyere! Gyereeee!... Nem érted? Jöhetsz! Kati, jöhetsz! Gyere!... Gyere velem!...

Krausz Kati az apját fogta, az anyját, s rossz-diák öccsét; a haja, a szemöldöke poros volt, a blúz gallérja beszakadt... s amikor megrándult a kocsisor, megnyalta a szájaszélét, a szája csillogott.

A fékek nehezen lazultak, vasutasok hajoltak a földig, s hosszúnyelű kalapácsokkal csapkodtak a kerekekre, a csikorgást rohanó katonák káromkodása keverte meg, rángatták a vagonajtókat, szűkebbre, még szűkebbre a világot; semmi se nyúlt ki, se egy kéz, se egy bomló hajfonat, se egy zsebkendő.

Gyuszi a töltés oldalában futott, váltókon ugrált át, a jelzőket rángató drótokra kellett figyelnie, megbotlott, de nem nézhetett másfelé, csak előre, előre a távolodó, csukott vagonajtóra, s már három, négy kocsihosszal maradt le, váltók, drótok és piros zászlós, tisztelgő őr; – szikra kapott a szemébe, lerángatta a kabátját, azzal integetett, mert megroskadt, s hang nélkül tátogott:

– Ugorj leeee!... Kati!... Ugorj leeee!... Gyere!...

Az utolsó vagon fékezőlépcsőjén egy kék sildes sapka jelzett valamit a fűtőtoronynak.

– Ugorj leeee!... Kati!!!...

A kerekek kattogása helyett csak surrogott már a sín.

Megtántorodott, térdre bukott, s ahogy feltápázkodott, majdnem újra előre esett. Elhajította kabátját, s kezét a combja oldalán a föld felé ökölbe szorította, tátott szájaára nem jött hang.

Ekkor fölívta fejét megint az égre:

– Mindenki dögljön meg... – hörögte.

S ahogy az arcát gyúrta: földdel, olajjal mocskolta össze.

– Ezer... Kati! Ezer, tízezer... mindenki dögljön meg!... Kati! Esküszöm! Hallod?!... Tízezer ember!...

Bugyborékolva üvöltött, belemart a homlokába, aztán elvágódott, s legurult a töltés derekán.

BARÁTOK

Az Abonyi utcai vörösköves iskolát két éve honvédségi kórháznak rendezték be. Helyi, hátszágabeli betegeket ápoltak: vakbélgyulladást, lábtörést, sárgaságot, gyszorfekélyt. Kriván Zoltán hadapródörnmester volt az első frontos.

Később a teakonyhába s az ápolószemélyzet szobáiba is sebesülteket fektettek, és a folyosókon operáltak. A sárgasággal, vesebajjal, lábtöréssel kinlódók fintorogtak tőlük: – nem volt velük pizsama, arcszínük furcsán idegen volt, s nem szerettek beszélgetni.

Először azonban, néhány napig még egymaga volt Kriván hadapród a szobában olyan, akivel egyelőre tisztelettel kellett bánni. Rajta kívül nyolcan feküdtek a hajdani tornateremben, s az ajtótól az első ágyban – épp ide kellett belépnie – Schrammel úr, a háztömbparancsnok.

Semmi baj nem történt: a hadapród annyira sem törődött vele, mint a többiekkel. Különben is: éjszaka hozták be, s hogy ilyenkor ki köszön a másinak s ki nem, és hogy ki alszik vagy ki van ébren? – arra nem szoktak figyelni. Meg aztán, mint frontot járt sebesültnak, az első napokban akkora tekintélye volt, hogy kéréseit, kikötéseit parancsnak vették. Igaz: nem közölte túl barátságosan, amit akart –, nem nézett rájuk, hanem a földet döfte a szeme, amikor mondott valamit. Rövid félmondatokkal közlekedett, s legyintéssel végzett. Nem várta be, hogy bölintanak-e a szavára vagy sem.

Így parancsolta meg, hogy látogatót – sem a megengedett időben, sem egyébként – senkit sem engedhetnek be hozzá.

– Senkit! – ez volt az egyetlen szó, amit megismételt.

Anyja csaknem naponta küldött be valami ételt, – ezt az ápolók a teakonyhában elkészítették, és pótlásként beadták neki: ezzel a kivételezéssel kedveztek a goromba hadapródnak. Vele volt végeredményben a legkevesebb dolguk-bajuk –, a többiek közül mindig akadt egyiknek is, másiknak is okvetetlenkedő kívánsága; de ahogy érkezni kezdtek a sebesültszállító kocsik, egyre ritkábban jelentkezett a hívásukra ápoló vagy orvos.

Ha Schrammel úrnak szüksége volt valamire: csengetett. S felült, úgy várt.

– Fegyelmezetlenség! – mérgelődött. – Órákig is hiába csengetek!

Néhány nap múlva egy páncélos katonát fektettek be hozzájuk. Ő volt a szobában a második frontos. A fején sebesült, s akkora turbánt hordott, mint egy maharadzsza. A nevét nem hallotta jól senki. Ha Schrammel úr lázongani kezdett, rendszerint közbeszólt:

– Jövőre majd nyaralhat!

– Ki akar nyaralni?! – csattant a tömbparancsnok, s erején felül megemelkedett.

– Nem kell megsértődni, főnök uram. Én csak azt mondtam, hogy: jövőre!

– Hogy képzeled?! Kiűzzük az ellenséget, de éppen elég dolgunk lesz még utána is!

A páncélos katona nagynehezen megfordult az ágyán, és a hátsóját mutatta, melyről lecsúszott a takaró.

•

Vasárnap nyitva maradt véletlenül az ajtó. Sok látogató jött, s aki tudott, kint sétált hozzátartozójával a folyosón.

Azt híresztelte valaki, hogy Kecskemétre ért a front.

Schrammel úr kiült az ágya szélére, úgy hallgatózott, de nem tudta megállapítani, kinek a hangját hallotta.

– Azt hiszik, olyan könnyen megy! – ingatta fejét rosszállóan. – Nagyon tévednek!

– Maga belehalna, ha vége lenne hirtelen! – mordult a páncélos.

A tömbparancsnok alig talált szót felháborodásában:

– Ez a fegyelmezetlenség... ez már... emiatt...

– A Baross utcában alighanem nagyobb a fegyelem, tessék csak mondani...

– Én nem is tűröm! Az én házamban tudja mindenki, hogy...

A mogorva hadapród megszakította:

– Fenét tudja!

– Mi? Mit mond?! Pont maga mondja?! – dühöngött most már Schrammel úr, mert a turbános katona újra hátatfordított, s azt tartotta feléje most is, ahonnan lecsúszott megint a takaró.

Ketten felnevettek azok közül, akik sosem mertek eddig beleszólni.

Ekkor vette észre Kriván hadapród a résnyire nyitva maradt ajtóban doktor Kéri Gyulát. Gyuszt!

A háztömbparancsnokkal ő sem törődött, nem is köszönt neki.

Most már látta, hogy Zoltán felfedezte. De még nem mozdult a küszöbről.

Azelőtt sem sokat nevetgált, s most sem a mosoly hiányzott az arcáról, – hanem a szemét szűkre összehúzta. Így járt az utcán is, és élesedő ráncok szaladtak a halántéka felé: – többé nem táugult kerekre a tekintete.

Még akkor sem szólalt meg, amikor már a hadapród ágya előtt állt. A szót nem lehetett ott folytatni, ahol valaha abbahagyták. Körülbelül tudták egymásról, hogy mi történt velük azóta.

A többiek figyelő némasága elviselhetetlen volt. Hangosan szuszogtak, mintha izgatottak lennének. – Mennyit járt ennek mindig a szája... – futott át Gyuszi gondolatában.

De még csak csend.

Majd valaki kívülről behajtott a ajtót.

Rádió szólalt meg a szemből leső ház nyitott ablakában; arrább csavarták, zene dörömbölt, aztán mindjárt el is hallgatott az egész.

– Hogy tudtál bejönni? – lökte ki Zoltán az első szavakat, fortyogva, mintha szégyellné.

Nem jött válasz azonnal. Csak amikor az iskolai csengő megszólalt, ezúttal a látogatási idő végét jelezve:

– Erőszakkal! – mondta Gyuszi, nem hangosan, de keményen. – Erőszak is van a világon.

– Van.

Pár percig újból hallgattak.

– Egyébként tiszteletet érdemelsz. Mindenki fél tőled; csakugyan nem akartak beengedni. Gratulálok.

Ezt egészen komolyan gondolta. Meglepte, hogy Zoli egyáltalában parancsolni tud. Hiszen valaha mindannyian a puhaságáért szidták. Éppeleget korholta és gúnyolta érte ő is; – jól van, hát most ezt is megadta neki, el kellett ismernie: keményedik, tartanak a szavára, ez is valami.

Több szóra azonban megint nem futotta.

Zoltán próbálkozott, mindössze ennyivel:

– Karesz? . . .

De nem folytatta, – érezte, hogy ha tovább kérdezősködik, óhatatlanul eljutnak Katiig.

És Encsiig is.

Kéri Gyula azonban nem beteglátogatásra jött. Azért sem, hogy vigasztalja a barátját. Ő sem fogadott volna el ilyen szavakat. Amit ki kell bírni, azt ki lehet bírni. Szavak nélkül nem könnyebb, – de az égést, a mérget őrizni kell, s nem elaltatni a tüzet.

Határozott célja volt. A gondolatát ugyan nem tudta elhessegetni, hogy mennyire szeretett Zoli fölöslegesen beszélni, cél nélkül, fitogtatásból vagy jópofaságból, mind egy, a sarkpont az, hogy fölöslegesen; – nem jár-e majd el a szája most is, vagy később, csak úgy meggondolatlanul? – De aztán megrázta fejét, odahúzott egy széket az ágy mellé, és leült.

– Mit kezdsz ezután? – érintette barátja felkötött karját.

Tekintetük megfogódzkodott egymás arcán.

– Visszamész?

– Hová?

– Ez az. Hogy hová? Hát persze, igazad van: két hónap, három hónap . . . Lasan gyógyulsz?

– Egyelőre nem mozdul. Azt mondják, nem marad béna.

– Kellene a lakásod.

Nem jött be senki.

Gyuszi folytatta:

– Az. Az albérted. Kálmán civilben van. Nem maradhatunk ott tovább, ahol eddig voltunk. Többet ne kérdezz.

Körülnézett. Most már senki sem figyelte őket. Schrammel úr a fülére szorította a vezetékes rádió hallgatóját, szinte szívta magába a híreket.

Zoltán egyetlen szót sem szólt. Azzal a lakással ő nem akart törődni. Encsi úgyse jön többé haza; a Nyakkendőssel azóta talán már . . . – mindegy, nem akart erre gondolni tovább.

– Nem csalódtunk benned – mondta Gyuszi, s készülődött. – Aztán majd . . . majd utána meg kell hálálnunk neked. Addig, öregem, nem ismerjük egymást, jó?

Felállt. De még egy szóra közelebb hajolt:

– A kulcsod? . . .

Sziréna válaszolt. A kertben jajdult fel, s az udvar falai úgy visszhangozták, hogy a kitárt ablaktáblák is összerezzentek.

Annyira meglepte őket, hogy nem is mozdultak rögtön.

A folyosók végén felfüggesztett vasdarabokat kongattak, s felrántották a szobaajtókat. Schrammel urat és a többi tehetetlent hordágyon kellett a légópincébe vinni, mások egymást támogatták, s a fehéreneműs hadsereg botorkálni kezdett lefelé.

Zoltánnak is indulnia kellett. Nyögés nélkül tápázkodni kezdett, – nem engedte, hogy bárki is segítse.

Aki hordágyra került: a fal mellé fektetve várt a sorára. Az orvosok, az ápolónők, a műtösök, mindenki hordágyat vitt, ha meg tudta emelni: az első, a második emeletről az udvaron át a pincébe, – lassan, lassan fogyott a sor odafentről. Repülők morgása és légelhárító dörömbölés hallatszott messziről.

Kéri Gyula egy száraz, öreg szakáccsal párban már harmadszor fordult.

Negyedik betegük annyira nyugtalan volt, hogy a lépcsőkanyarodóban csaknem felborultak. Hadonászott, mintha sürgetné őket, de kiabálni nem tudott.

– Addig gatyáznak velünk, amíg itt rohadunk!... – hörögte.

– Mi??? – mordult a feje fölött a szakács.

– Két hete jár a szátok, hogy eltűnünk innen...

– Rémhír. Fogd a pofád.

– Megvárjuk, amíg...

Az udvarra értek. A szabadban erősebben hallatszott a morgás, a zúgás: a beteg elnémult. Csak a pincejáró huzatában nyögött fel újra:

– Én hallottam...

– Nem hallottál semmit!

Kéri Gyula nem nézett rá hátra, különben félreléphetett volna a nehéz teherrel a lépcsőn; – az ő szava sem volt hangosabb:

– Hová?...

– El innen... Közel vagyunk... Nyugatabbra...

– Nyugatabbra, az eszed tokját! – dördült a szakács, és káromkodott is egy rövidet.

– Veszprémbe. Majd meglátod... Ha meglátod!

Leértek. Nem fordultak többet.

Órákig tartott a csend. Izzadtak, elfogyott a levegő, kötéseket kellett cserélni. Volt, aki ordított, s akadt, aki aludt. A B. III. benyílóban ultiztak. Aki eszméletlenül feküdt, azzal senkinek sem kellett törődnie.

– Schrammel úr, maga tulajdonképp légóparancsnok! – szólalt meg a bekötött fejű páncéloskatonája.

– Hallgasson ilyenkor!

– Ennél okosabb parancsa nincsen? – nézett féloldalt kihívón.

– Jelenteni fogom...

– Ha el nem felejtí addig.

– Függelemsértés!

– És mégvalami.

– Hadd halljam.

– Inkább szagolja!

– Elég!!! – csapott valaki a falra. – Elég!

Csend tehát megint.

Nyögés, horkolás, csend.

Kéri Gyula a turbános mellé ült egy vödörre.

Gondolkozott most is, mint amikor Zolitól imént a lakást kérte; a némaságban, a mozdulatlan percek ütemében kitartóan figyelhette a páncélost, – de ugyanez a csend sürgette is, a csend, mely bármely pillanatban megszakadhat: mit gondolkozik?! mit kell annyit latolgatni?! – nem kereskedelem ez!... – a szemből, a száj rándulásából tisztán lehet ítélni, s ennek a katonának a szeme nincs bekötve, a szája meg lebiggyed, amikor Schrammel úrra néz: – mi kell ennél több?!

– Elmegy Veszprémbe? – szólalt meg hirtelen elhatározással.

A katona nem értette. Vagy úgy tett, mint ha nem is hallotta volna. Kéri Gyula elégedetten nyugtázta önmagában, hogy a szimatja nem csapta be.

– Veszprémbe ... A kórházzal. Huszonhetedikén ... – motyogta; más nem is hallotta, s közben nem nézett a turbánosra.

Mozgolódás kezdődött, – jelentették, hogy a riadót lefűjták.

Az ulti parti nem bomlott meg azonnal. A felnyitott ajtón levegő lopózkodott be. Zsibongás és vezényszavak keveredtek.

... A lépcsőkön felfelé, mikor a folyosókon újból villant lehetett gyújtani, és Schrammel urat előre vitték már a hordágyon, kezdte Zoltán keresni megint a barátját.

A páncélos megállt mellette, és ezt mondta:

– Bolond lenne itt maradni tovább.

Összekapaszkodtak, így erőlködtek fölfelé a pincéből.

– Van valakid Veszprémbe? – állt meg a bekötöttfejű az udvarra érve, s a szabadban is világitott a szeme.

A hadapród elengedte, s megálltak.

– A fenét! – csapta oda a szót, s nem nézett a másakra, hanem a földet szúrta.

– Akkor hát ...

Nem felelt.

Fent, a szobaajtóban, a fején sebesült még egyszer megállt, s visszatartotta a hadapródot is. Odaintett Schrammel úr ágya felé:

– Vigyék csak az ilyeneket! Jobb is, ha elfüstölnek innen ...

Nem aludtak el. Más szobákban is beszéltek Veszprémről. A teakonyhában is, meg az őrszobán is.

Később betoltak valakit: délután amputálták, éjszánál volt már, de mozdulatlan és teljesen érzéketlen: – fel se fedezte még, hogy nincs lába. Nem nyögött, nem kellett rá figyelni, hanem ... hanem: Veszprém ... De hát nem mindegy? ... És ha nem Veszprém, akkor? ...

A laktanyaudvaron két éve felállították a vesztőhelyet ... – látta Kriván hadapródörmmester az éjszakai szoba sötétjében oly tisztán, mint akkor ügyeletes szolgálattal a folyosóablakból; – salakdomb a fal előtt, semmi más. Cigánykatonát hozott be a készültség a városból, nem szökött, otthon találtak rá, részegen aludt; – négyen álltak eléje, kivégzőosztag, négyen a saját szakaszából, tegnap még együtt kártyáztak. Pár méterre álltak tőle, puskájuk csőve majd a fejét érte. – Bajtársaim! Bajtársaim! – kiáltozott a cigány a salakdombról.

Schrammel úr felnyögött, csöngetni akart csillapítóért.

– ... Veszprém? ... – éppen ő mondta ki a szót hangosan.

Senki sem aludt.

– Ott is szükség van légóparancsnokra – mondta a páncélos.

Az amputált ordítani kezdett: észrevette, hogy nincs lába.

– Bajtársaim! Bajtársaim! ... – hallotta Zoltán a cigány kiáltozását hangosabban és közelebből, mint a láb nélkül maradt katona jajveszékelését a szomszéd ágyról.

... Reggel, amikor az ébresztő ügyeletes rájuk nyitott: a turbános már ült az ágyban. Kriván hadapród is.

– Elhatározta? ... – kérdezte egyformán mindkettőjük tekintete.

Schrammel úr nem ült fel. Csillapítóért veszekedett.

•

A Dunánál találkoztak. A páncélos katona civilben jött, s újságpapírba göngyölve csomagot hozott.

– A barátod küldi – adta oda. – Menj a híd alá vele.

Zoltán nem is nyúlt rögtön a csomagért:

– Nekem??? Honnan tudta? ...

– Azt nem mondta.

– Feltételezte rólam, hogy? ... Rólam is ...

– Mindegy. Siess.

Aztán begyömöszködték a papírba a bakancsot, a zubbonyt, a nadrágot, és levitték a Dunához. Késő délután volt. Semmi szél nem fújt. Sötétedni is alig akart.

– Félsz? – szólalt meg a páncélos.

Idegen volt így, civilben.

Zoltán nem tudott válaszolni, csak a vállát rándította:

– Miért? ...

Beeresztették a csomagot a vízbe.

Nem tudták, hogy négy hónap van még hátra, s hogy télen az utca lesz a legjobb búvóhely.

Visszafordultak a parttól, szembe a várossal. Egyikük turbános, bepólyált fejjel, a másik felkötött karral. A fekete ernyővel védett, háborús világításban úgy állt a város, mintha kapaszkodna, hogy el ne sülyedjen a sötétben.

– Találunk barátokat ... – intett a fejsérült a fénytelen ablakok felé.

– Nem tudom ...

– Gyerünk innen.

SZABÓ LÁSZLÓ rajza

JOBBÁGY KÁROLY
CSODÁLATOS AZ EMBER!

Bámulom.
Dohos és mállott-falú lépcsőházak
falják be este, munkája után.
Támolyog szinte régi, megszokott
odúja felé, ahol ágyradöntik
a fáradtság s a gond rúgásai.
Szürke ködök szorítják el a mellét,
magányt érez, homályt, reménytelent...
S akkor,

egyszerre
 valamire gondol.
Valami szépre,
 csodaszépre gondol,
ami kiút a kinből, borzalomból,
a megszokottból... s belül szinte tombol,
mert, mint vakító atomrobbanás
fényesség önti el az életét.
– Ő maga is ragyogni kezd, sugárzik...
s már nincs sötét,
 már nincs többé sötét!

EGYEDÜL AZ ŐSERDŐBEN

Mammut emlékfák lombjai alatt,
melyek szűrös levelükkel az arcomba vágnak,
török előre.

Mennyi iszonyat!
Szófullánkok... indulat-tigris árnyak...
Jó volt régen!

Voltak „isteneim,”
nagy szentek, kikre fel-feltekintettem.
Ők voltak a „teljes tökéletesség”
óvó nézésük éreztem fölöttem;
egy jó szavukért majdnem elepedtem
(s mily ritkán jött!) értük megverekedtem.
De könnyű volt,

nyomukba lépve menni;
– az ismeretlen világ nem ijesztett –
a friss zsákmányt (könyvet) elibük-tenni,
örülve, ha ránk néznek, észrevesznek.
Képzelt közösség volt csak?

 Mindegy! Ebben
„valakihez tartozom” – ezt éreztem.

Ez a *felnőttkor*?

Ez az önmagamban
barangolás?

Már senki nem hiányzik.
Ha nincs, hát nincs! Mély vermekbe zuhantam
sem kiáltanék,

hallgatnék ájulásig.
Volt isteneim?

– Mosolyogva nézem
önzésüket... az önismétlés-verklit,
a fogyó tüzet... Van, kit csak az érdem
tart fenn és nem az acélkarddá vert hit.

Pedig szeretem őket. Ha idézem
volt szavukat, a régi tűz még átjár,
s rádöbbenek, hogy ők lépnek elébem,
egy jelzőnél, vagy egy kézmozdulásnál.
De ez már csak reflex, nem tudatosság.

Széles, bozontos mellem nekivetve
az őserdőnek, magam vágok majd át
rajta s istenek és angyalok nélkül
zuhanok a *nyomnélküli* fűvekre.

K A R T Á V O L B A N

Mikor a halál köde sárgán
gomolyog s ijesztget belül,
s minden, mit *még* elérni vágytál
végtelen távolba kerül,

apró és nevetséges tervek
hold-messze tűnnek hirtelen,
álmok fonnyadnak – őszi kertek –
s semmiben nincsen értelem...

akkor,

a *már* volt, elért szépség
– akárhány évnyi messze van –
egyszeriben mind közelebb lép,
kartávolságra hangtalan.

Az ifjúság napfénye újra
felvillan, falainkon ég,
végigsimit halottak ujja,
ölel egy hajdani vidék.

Izek ébrednek, délutánok
izgalmát érzi még a bőr
s csatakosan remeg; virágok
bújnak elő a semmiből.

S állhat sok mérföld közted s köztem,
kezemen érzem – mily meleg! –
(mintha itt sírnál még mögöttem)
értem kihullott könnyedet.

SZÁSZ ENDRE rajza

EMBEREK A SZIGETEN*

Júniusi halk estefelé. A szigeten bokrok, fák, sás, pitypang nő a fű között, százszorszép és itt-ott csomókban nyúlzapuka. A nyúlzapuka kultúrvetemény, vadon nem terem, hát a szél hozta ide bizonyosan a magvakat az ősszel, mikor a természet a fajfenntartásról gondoskodik. Hát most a vadnövények közt él a nyúlzapuka és most meglátszik, hogy milyen szép. Épp olyan szép, mint a többi virág köröskörül, semmi híja sincs a szépségének, egyáltalában nem lehet észrevenni, hogy rabságból került ide, hogy esztendőkön keresztül kényszermunkán dolgoztak egy majorban az ősei.

Egyébként a nyúlzapuka most figyel. Szél semmi nincs, olyan csendes a levegő, hogy percekig mozdulatlanul áll benne a pihe. A nyúlzapuka egy csattanózáld bokor felé bámul, amely alatt kövér fű nő és a kövér fűvön mozdulatlanul hever valami nagy, idegen tömeg, amely délelőtt még nem volt itt, de talán még két órával ezelőtt se. Akkor kerülhetett ide úgy délután négy óra felé, mikor a rekkenő hőségben minden növény aludt a szigeten s egyedül csak a folyó locsozott a partokon, a folyó, amely sohase alszik és mindig van valami beszélőnivalója. Messze földről jön, sok mindent lát, hát folyton beszél-mesél. Most is. Halkan locsog, sutyorog, olyan halkan, hogy igazán csak a növények hallják s a teste olyan fodortalan, mint a tükör, a csibor talán egyetlen lökessel átkorcsolyázhatna a túlsó partiára, pedig széles a folyó, nagy és gyönyörű: ő a Duna. Szébb és mesélőbb folyó talán nincs is nála a világon.

A nyúlzapuka azonban most nem figyel rá, pedig mióta visszakapta a szabadságát, csak úgy issza a hanqokat, mindent elfogad, mindent magába szed, mindentől meghatódik; nem tud betelni a szabadságával. Most azonban a bokorra figyel, amely alatt az a furcsa, idegen tömeg mozdulatlanul fekszik, olyan mozdulatlanul, mintha nem is lenne benne élet. Olyan, mint egy furcsa alakú, nagy darab kő, amely az égből hullott alá.

Szép, zöldben fénylő testű legyek rajzottak, döncöcséltek körülötte, meg leszálltak rá, játszottak vele és ismergették, míg egyszer csak megmozdult a bokor vendége, igen, megmozdult, egy kéz nyúlt belőle elő, legyintett egyet maga körül, mire a legyek szétrebbentek, valami dörmögő hang hallatszott s a test felült.

Egy ember volt a vendég. Az. Valami fiatalember. Ha megmosakodhatott volna rendesen s a bajuszát és a szakállát leborotválhatta volna, levághatta volna a körmeit, rendes cipőt, ruhát vehetett volna magára és pláne még jól is lakhatott volna hozzá, meg a zsebében is lett volna valami pénz, ami a hónapok és a hónapok biztonságát jelenthette volna, szép és kíváncsi fiatalember lett volna belőle, mert magas homloka volt, erős melle, széles válla, fekete haja és szép szürke szeme, így azonban a vedlett celtruhában, szakállasan, piszkosan és gondozatlanul nem sokat mutatott. Inkább valami félelmetes útonállóhoz hasonlított, mint rendes emberhez s a nyúlzapuka ijedten bámult rá.

– Mit kereshet ez itt?

Mert azt rögtön érezte, hogy ember, a rostjaiban még bent volt az ember fogalma – úgy látszik, egy generáció mégse elég, hogy az élők lélekben is tökéletesen felszabaduljanak – s szorongás fogta el, hogy most mi lesz. Mert érezte, hogy az embertől minden élőknek félnie kell; az ember rabságot jelent. Száz és száz ősenek megmaradt aggodalma súgta ezt neki. Hát figyelte és reszketett.

A bokor vendége meg felállt, kinyújtotta a karját, megropogtatta csontjait s megnyalta a szája szélét, nyelve keserű izeket sodort le a szájáról.

– Hat óra lehet. Négy órát aludhattam.

Ezt mondta.

* A nemrég elhunyt író hagyatékából.

Így a nyúlzapuka megtudta, hogy délután két órakor kerülhetett ide az ember, így hát ő nagyon korán elbóbiskolhatott, ha nem vette észre. Ennyit tudott már, de ez nagyon kevés volt, csaknem semmi. Mert például azt se tudta, hogy az ember éhes, hogy nincs ezen a világon senkije, gazdátlanul és kereset nélkül kóborol és hogy tulajdonképpen azért jött ide egy lopott halászcsonakon, hogy meghaljon. Igen, hogy itt, vagy a folyóban elintézzze magát, mert semmi célja se volt az életének, éppenséggel semmi érdemességet nem látott s élete végső állomásának ezt a szép szigetet választotta. A túlsó partról látta meg a szigetet, nézte egy darabig s azt mondta:

– Szép lenne békességgel élni itt, vagy valakivel kirándulgatni ide!

Ez a valaki nem jelentett meghatározott személyt, de éppen ezért lábadt könnybe az elhagyatott ember szeme, mert a személyektől sokkal könnyebb megválni, mint a vágyaktól és az elképzelésektől. A személyek magukban hordozzák a kiábrándulást.

Két dolog kínozza hát az embert: az éhsége és a magánossága. Nem tudta, mi kelene most neki jobban: egy kenyér vagy egy leány? Van úgy, hogy ezt nem igen lehet elválasztani, két sarkalatos ereje ez a világnak. De ennek az ágról szakadt embernek egyikre épp oly kevés reménye volt, mint a másikra. Úgy határozott hát, hogy egy harmadik erővel legyőzi és megszünteti ezt a kettőt: szépen meghal. Hadd jöjjön a semmi, amely néha a világon mindennél többet ér. Olyan, mint egy felhő, amely leereszkedik, fölveszi magára az embert és elúszik vele irgalmasan és fényességesen, mintha egy király volna az utasa.

A magános ember hát a távolabb kikötött és gazdátlan halászcsonakokhoz került, egyet eloldott közülük és átevezett a szigetre, hogy ott haljon meg, vagy onnét induljon majd el a halál felé. A csonakját hátul, a sziget egy rejtéken kötötte ki, ő maga meg elindult befelé, hogy felakassza magát. Erre nem volt más eszköze, csak a nadrágszíja, de az jó erős volt. Nem valami lírai eszköz, de szükségből megfelel és különben is régi társa volt, ez hát enyhítette a disszonanciát.

Hanem hát mit tudhatott erről a nyúlzapuka? Semmit. Ő csak azt tudhatta, amit látott, s ebben különb volt az embereknél, mert azok leginkább azt se tudják, noha az is lehet, hogy egyszerűen csak nem akarnak tudni róla.

Az ember hát ment befelé a szigeten s az történt vele, hogy körülötte minden olyan szép, olyan csodálatos volt, annyira telt az igaz élet bőségével és békéjével, hogy nem tudta végrehajtani a tettét. Nem volt ereje hozzá. Lehet ugyan, hogy csak túlságosan fiatal volt még, titokban még reszketett az életért és a vére tele volt reménnyel s azért nem tette meg, amit akart. Megeshetik. Mindössze az történt vele, hogy elfáradt, mielőtt a kis tisztásra ért, ahol a nyúlzapuka is lakott, hát azt gondolta, lefekszik és alszik egyet, mielőtt meghal. És még azt, hogy nem itt hal meg, mert itt nem lehet, hanem bemegy a folyó közepére s ott az egész csak egy ugrásba kerül.

Elfáradt az éhes és elhagyatott ember és elaludt. Közben összevissza mászkáltak a legyek, a bogarak, a szúnyogok megcsipkedték, tele volt apró daganatokkal a szakálltól szabadon maradt arca s a homlokán a bokornak egy ága hagyott olyanforma nyomot, mint ahogy a térképen a folyókat ábrázolják.

Fölállt, leült s most a sziget olyan csendes volt, mint egy gyönyörű ország, amely sohasem látott embert, mint a növények mesebeli országa, ahol soha sincs háború és mindig van kenyér és szerelem s ebben a csendben, ebben az ember nélküli békében egyszerre olyan fájdalmasnak és elhagyottnak érezte magát, hogy megint sírvafakadt, s most sirt életében talán a legkeservesebben. Gyöngeszivű ember volt? Lehet. Ám az is lehetséges, hogy túlságosan erős és túlságosan sok volt egy ember számára, amit át kellett eddig élnie. Lehet, hogy egy díjbirkózó vagy egy tizenhárompróbás betörő is sírvafakadt volna az ő helyében.

Hát sirt, hangosan, szabadon és keservesen zokogott, valami ilyet is emlegetett, hogy anyám, anyám, de a nyúlzapuka ettől még jobban megrémült, mint az előbb halottnak hitt tömeg megmozdulásától és megdöbbenve kérdezte magától:

– Ember? Hát ilyen is az ember? Nemcsak parancsoló, nemcsak számító, nemcsak kegyetlen?

És nem tudott hová lenni bámulatában, hogy az ember ilyen is lehet. Egész csoda nyílt ki benne, egész ismeretlen világ.

– Milyen csodálatos! – remegett belül. – Vajon amit ez az ember csinál, ez a szomorúság? Ilyen az emberek szomorúsága?

Meghatódott tőle s azt gondolta:

– Milyen szép!

Könnyű volt neki. Könnyű azoknak, akik észreveszik, hogy a szomorúság is szép lehet. A virágoknak és a költőknek a legkönnyebb.

Most megint odanézett az emberre. Az ott ült, letépett egy mécsvirágot, mert az is volt ott, kinyitotta a szirmokat és számolni kezdte az összenőtt porzókat. Egy, kettő, három... kilenc. Igen, kilenc porzója van a mécsvirágnak, ezt mindenki tudja, aki tanulta és látja minden vándor is, csak miért kell ezt ilyen elkényszeredve mondani? Mi van abban megható, hogy a mécsvirágnak kilenc porzója van?

Most körülnézett az ember s olyan furcsán mosolygott; a gyermeki halottak tudnak csak legfeljebb így mosolyogni!

– Százszorszép – mondta. – Pityang.

És akkor megpillantotta őt.

– Nini – mondta – nyúlzapuka! Hát ez honnét kerülhetett ide?

Nézte őt és ettől megint megindultak a könnyei. Azt mondta:

– Istenem!

A nyúlzapuka csaknem elájult csodálkozásában.

– Mi lehet rajtam sirni való, Jóistenem? Mi lehet rajtam, amitől sirva fakadhat egy ember?

Most egyszerre olyan lett minden, mintha maga a végtelenség lenne a sziget, égeremtől égeremig erő, amelyet betölt a csend.

Pedig csak a nyúlzapuka volt ott, meg egy ember. Csak ők ketten, a többiek most nem számítottak, ők ketten nézték egymást, mint az életnek két pólusa.

Így ültek és az egészből lassan érezni lehetett, hogy határoztak.

– Halál! – gondolta a nyúlzapuka. – Ez meg fog halni bizonyosan. Szegény, milyen nehéz lehet neki az elhatározás! Vajon hogyan hal meg egy ember?

Beleremegett, hogy látni fogja egy ember halálát és hogy a halál az emberhez is hozzátartozik.

Csak néztek egymásra és a csend azon a láthatatlan cérnaszálon hintázott, amely a nézésük sugara volt.

– Csak ez az emberélet? Ez? – gondolta a nyúlzapuka. – Nincs benne semmi öröm? Hát sohase örülnek az emberek? Ó!

És valahogy úgy képzelte el az emberéletet, mint a sírás és a szomorúság folytonosságát.

S akkor egyszerre megállt hintázásában a csend, megállt, megvasadt és figyelt: érezni lehetett, hogy valami közeledik a sziget felé. Még nem lehetett kivenni, mi, de valami lüktető, nagy, piros melegség közeledett, valami roppant forró, pulzáló erő, amelyet megéreztek a gyökerek, a porzók, a bibék, indák, gumók és a vízimák, a nap lassan csúszott lefelé az égi pályán és a növények halkán és valami titokzatos ujjongástól remegtek.

Perc múlva hallani lehetett, hogy csónak közeledik, hallatszott az evezők csapása, aztán a deszka roppanva karcolta a partot és lánc csörrent.

– Irén? – mondta egy lefojtott hang, szinte fuldokló forrósággal, mély hang és mellből jövő, hogy gyökérig átjárt itt minden életet s egy finom, drága, fulladt hang. boldog és alig hallható:

– Jaj!

És valami becenév, melyet elnyelt ittasan a vegetáció.

Két ember kötött ki a szigeten s a füzek sűrűjében törtek maguknak utat előre. Egy férfi, meg egy leány. Hallatszott a neszük és a tikkadt lélekzetvételük, ahogy közeledtek. A férfi törte elől az ágakat és a nő utánajött.

– Vigyázz! – suttogta. – Vigyázz!

Az ember, aki halni készült, elugrott a bokor mögé és a nyúlzapuka dermedten figyelt...

– Mi lesz itt és kik ezek?

Ezt kérdezte remegve és várt. A csöndnek, a békének és az álmodó lírának nyoma se volt már. Tulajdonképpen zengett, várt és pattanásig duzzadt minden.

Percek teltek el, mire megjelentek. A férfi és a lány. Ket szép ember. Csak trikó volt rajtuk és semmi más. Eveztek és itt kikötöttek az életért.

– Senki? – suttogott a lány.

– Senki – nézett körül a férfi. – Csönd, Irén!

Most ott álltak pontosan a nyúlzapuka előtt, keményen, szinte roppanva fogták egymás kezét és a nyúlzapuka érezte az izzásukat, fényt érzett, áldást, erőt, valami csoda dübörgött erre, mint a meteor.

– Istenem – mondta vacogva és nem tudta, mit csináljon, csak olyasmit érzett, hogy örülni kell – Istenem, mi készül? Két ember és amott a bokor mögött egy harmadik és mennyire mások! Mennyire! Hát ez is az ember? Ez is?

Most egy gomb pattant le eléje, pontosan eléje és a gomb meleg volt, mintha a nyári égről parányi darab pattant volna le, hogy fent mi történt, nem tudhatta, nem látott odáig, csak átnézett a bokor mögé a másik emberhez és látta, hogy annak megint könnyes a szeme. Még elgondolta:

– Hogy lehet ez? Hát az emberek sírnak és örülnek? Egyik sír, a másik örül? Vagy mindenkinél így van s ez az ő életük: sírás és öröm? És ez a szegény itt túl a okron, ezzel mi lesz?

Többet nem tudott gondolni, mert elgázolták, a puha földbe.

– Meghalok! – sirt fel. – Meghalok!

De valahogy érezte, hogy nem fog meghalni, hogy ebből nem lehet halál, majd jön az éjszaka a harmatával, megöntözi, a hűvösség megcirógatja és felegyenesedik megint. Igen, felegyenesedik, élni fog és csodálatos dolgokat fog tudni az emberről. Milyen zsúfolt, milyen különös volt ez a mai délután! Csak kár, hogy ezt a másik embert elvesztette a szeme elől. Vajon mit csinálhat az most?

A másik ember ott húzódott meg a bokor mögött és valóban sirt. Aztán szépen, észrevétlenül elment onnét, óvatos mozdulatokkal és zajtalanul s mikor már biztonságban tudta magát, lehajolt és elkezdte csokorba szedni a sziget virágait. Közben könnyezett, önmagát siratta, de volt ebben a sírásban valami öröm. Nagy csokor virágot szedett s amikor már alig fért a kezébe, odaosont az újonnan jöttek csónakjához és beleszórta a sok virágot, egész véletlenül és egész ösztönösen olyan mozdulattal, mintha vetne.

– Legyen virágotok is! – mondta. – Szépek!

Mert hirtelen úgy szerette őket, mintha a testvérei lennének.

Aztán észrevett valamit a csónakban, benyúlt és elvette, aztán futott a saját ladikájához, eloldozta, ellökte a parttól, beleugrott és evezni kezdett, be a folyó sodra felé. Csakhogy a nyúlzapuka ne sírjon, meg kell mondani, hogy nem halt meg. Nem. A folyó sodrában bevonta az evezőt és kibontotta a csomagot. Kenyér volt benne, vaj és szalámi. Kicsit nézte, aztán csendesen enni kezdett, míg a jó folyam, a drága folyam, a mesemondó folyam, a Duna vitte lefelé.

PÁL JÓZSEF

MONDHATJÁTOK

Gondolatom kezemen rándul át
s letépem a kétes koronát,

mit önámítás, hiúság rakott
fejemre – el a díszes kacatot!

Hiszen tettünk pár dolgot, – az igaz.
De aki voltam, maradhatok az,

én, én, én: az ember? – ó, jaj nekem,
alig változott meg a lényegem,

hisz Hamletek, Judások, Saulok
között járok, bárhova is jutok. –

S mondhatjátok, – jó, örült vagyok én,
de ott alszom ma Magdolna ölén.

RÖPTESD MAGASRA

Meghalsz... meghalsz... – és nincs ajtó,
csak egyetlen kínálkozó ablak:
nyissad hát ki és röptesd magasra
madarát a fölérzett szavaknak.

EGY KÉPMUTATÓRA

Tetted tükrében nézed önmagad
s szíved fészkében iszonyún harangoz:
a szem – a homlok – s a tekinteted.
Hasonlítasz-e önmagadhoz?

METAMORFÓZIS

Szög-kocka-tégla-virágú mezőre,
amit határol lámpám fényköre,
minden éjszaka eljön a Bárány
és a Farkas is ott lépked vele.

A Bárány ordít, a Farkas meg béget,
dobhártyám zúg és tamtamot dobol.
Hol vagy? – tör fel kiáltás a mélyből.
Melyikünket keresik valahol?

LÁSZLÓ IBOLYA

ÉLJ ANNYI JÓT...

Szavadban méreg, mert hazugság,
kezedben kés volt, úgy öleltél.
Mondd a szivedbe mersz-e nézni,
ölelnél még ha megölhetnél?

Kit a szerelem elvarázsol,
szűk annak minden földi térség,
menekülni sem tud magától;
a részegségig megigézték.

Szerelmed engem elvarázsol,
függj érte lángoló kereszten –
szerelmed holtomig varázsol,
viharzó égbolt vagy felettem.

Élj annyi jót, amennyit én.
járj annyi poklot hozzám láncolódva,
de tőlem csillagvesztő messzeségben,
hogy gyöngeségem láncod el ne oldja!

SZISZEGJ, CSIKOROGJ

Fényekkel fagyos éjjele
szótlán tűrő magánynak –
vallatja konok szivedet,
íjként hajlítja vállad,

figyeld, a csöndnek hangja van
ha testét kitakarja,
otthont idéző melegén,
hogy rátalálj magadra.

Kit megkísért a kényelem
és elnémit a bánat,
megteheti a sok galád
bűnében cinkosának.

Mire vergődhetsz egyedül,
a dolgok hegyé tömörültek,
nem kásahegyé te bolond,
hogy foggal általúthesd.

Sziszegj, csikorogj inkább,
ne dobj le semmi terhet,
verődj kiáltó cimbalom
és maradj elevennek!

AZ EMBEREKBEN BÍZNI KELL

Józsi bácsi egy nappal előbb begyűjtött már a kályhába, hogy kiskabátban is végigülhessék a közgyűlést. Igaz, a szenespincében a készlet vészesen fogyott, node se baj, mire újra gyűléseznek, akkorra már úgyis ablakot kell nyitni. Fontos, hogy most meg legyenek elégedve a tagok. A tanácselnök kétszer is kérdezte már napközben:

– Meleg lesz estére, Józsi bácsi?

Fenemód tud kérdezni a tanácselnök. Most se tudja mire értette a meleget, a szoba levegőjére-e, vagy a várható perpatvarra, amire a suttogó szóbeszéd szerint bőven lehet számítani? Három nappal ezelőtt fülehallatára mondta Sebők az istállónál:

– Majd én befűtök holnapután, neféljetek. Lemelegszik a nagykabát a vezetősegről, az elnököt még ingben is kiveri a verejték.

Asztalok, székek a helyükön, még néhány üveg szódavíz, kispoharak, ha netán valakinek ihatnékja támad. Ezzel Józsi bácsi, a hivatalsegéd le is szerepelt.

Közben a téesz-irodán szűkebb körben, a hivatalbeliek tanácskoztak. Megérkezett a Járási Pártbizottságról Dorosics elvtárs, a Járási Tanács Mezőgazdasági Osztályáról pedig Koncos elvtárs. Szükség is van a segítségre, mert egyik-másik vezetőségi tag nem akar eljönni a gyűlésre.

– Veszekedni otthon is tudok a feleségemmel – mondja Göndör, az állattenyésztési brigádvezető – elég volt egész évben. Nekem ne mondogassák, hogy csak addig parancsolok, ameddig ők akarják. Lelépek én magamtól is, elvállalni sem akartam.

– Így is lehet vélekedni, de ez gyávaság – próbál Koncos önérzetet gyömo-szólni Göndörbe – meg nemcsak rólad van szó, hanem az elnökről is. Magára hagy-nád a bajban? Talán Te is ellene vagy? Vagy arra is lusta lennél, hogyha támadnak véd-d magad? Hadakozz a magad igazáért. Azt hiszed az igazság úgy igazság, ahogy a nap süt tiszta időben? Néha még a nap elől is ágyúval lövik el a ködöt.

Most Göndör itt ül az irodán, és máris tüzel.

– Én mondom szervezkednek. Az egész vezetőség leváltásáról beszélnek, de az elnöknek mindenképpen a fejét követelik. Jól fel kell készülnünk, hogy megvéd-hessük.

Lám csak, délelőtt még félre akart állni. Koncos szemöldöke alól rá-rápislog, mintha mondaná – okos a beszéd. – Jobb is, hogy Göndör mondja helyette ezeket.

– Mi bajuk veled? – kérdezi Dorosics az elnököt – egy év alatt tisztába raktad őket. Mikor idejöttél félmillió adósságuk volt, most meg dupláját fizetitek a tavalyi-nak. Meg építkeztetek is.

– Azt mondják goromba vagyok – szólal meg csendesesen Tankó, az elnök.

Olyan csendesesen szelíd a hangja, hogy szinte kételkedni lehet, hogyan tudna ez az ember goromba lenni. Pedig ezt beszélik róla szélteben, hosszában. Ő magát csak szigorúnak tartja, ha a közöst veszélyben látja, olykor pöröl is, kiabál is, de egyb-ként emberséges. Számos sérelmet orvosolt...

– Köszönöm a jó szándékot, de engem a tetteim védenek. Mások ebben nem sokat tehetnek. Én az ügyvédet, meg a bíraimat is a tagság közül választom.

– Hát ami a bírakat illeti, azok lesznek elegenden – jegyzi meg Somos, a párttitkár – de gondolom ideje lenne már mozogni.

A teremben nagy a zsongás. A zsúfoltság is azt igazolja, hogy a mai gyűlés más, mint a többi. Az is jelent valamit, hogy ki, ki mellett foglal helyet. Ebből már lehet sejteni, hogy merről várható a támadás. Nem évvégi zárszámadásról van szó, tehát a beszámoló sem tér ki az egész év munkájára. Inkább a készülő terveket sommáza és azok jóváhagyását kéri. Néhány személyi ügy is akad, amiről dönteni kell. Mikor az elnök leül, a csend még növekszik. Ez a kémlelő szusszanás ideje a tagok között.

Mindenki azt lesi, ki szólal meg először és mit mond. Mentek innen már haza hozzá-
szólás nélkül is, de ma erre nem lehet számítani. Valami lappang a csendben, csak a
széklábak koppanása adja hírül az ideges fészkalódásokat.

Palásti, a főkönyvelő elnököl, éppen biztatni akarja hozzászólásra a tagokat,
mikor feláll a terem hátulsó felében a félkarú Fekete. Palásti udvariaskodva adja meg
a szólás jogát.

– Tessék Mihály bátyám.

Mindenki hátrafordul, de ez nem különösebben érdekes. Nem Fekete az, akire
várnak. Nem is tévednek, mert az öreg, mindössze hálálkodni akar.

– Köszönöm, hogy elintézték az öregségimet.

Egyik lábáról a másikra áll félszégességében, hogy így az érdeklődés középpont-
jába került.

– Még egyszer köszönöm – mondja újra, s miután többre nincs bátorsága, meg
felesleges is, szótlanul leül.

Ahhoz azonban ez a két mondat is elegendő, hogy a lökést megadja az indulás-
hoz. Most elől, az asztal közelében áll fel Bertók a csonkasorról.

– Szeretném, ha az elnök elvtárs megmagyarázná, miért nem vihetünk alomszal-
mát a háztájiak alá a kazalból.

– Ezt én sohasem mondtam – válaszol az elnök határozottan.

– Akkor velem miért rakatta le a nagy istállónál a minap?

– Mert többet vitt a kelleténél, és már nem is először. A pazarlást nem enged-
hetjük meg magunknak. A szalmával is mértéket kell tartani, hogy jusson is, meg
maradjon is.

– Szóval csak a gorombáskodást lehet szabadjára engedni? Abból kaphat min-
denki dupla porciót ugye?

Hirtelen zsongás morajlik végig a termen, egy-egy szófoszlányt tisztán lehet
érteni.

– Úgyvan! Jól beszél Bertók! Igazat mond!

Már helyben is vannak. Ami várható volt, napirendre került. Most csak ezzel
törődnek, minden más mellékes.

Az elnök ül közömbösen. Felvehetné a feléje dobott kesztyűt, de csak rontaná
a helyzetet, ha vitába szállna Bertókkal, hogy az mit is tart gorombáskodásnak. Meg
aztán arra is gondol, hogy ez csak a kezdet. Hall itt még súlyosabb vádak is, arra
készül. Hogy mik lesznek, maga sem tudja, de lesznek, az biztos. Tavaly, mikor a
járásiaik ideküldték, nem nagyon örültek a faluban. Elfogadták ugyan elnöknek, de
közben morogtak, csak úgy a hátamögött. „Most aztán zsandárt küldtek a nya-
kunkra... Kiszívja ez még a vérünket is, mint a begyűjtés idején tette.”

Ilyen és ehhez hasonló vélekedésekkel fogadták, s ha nem is a szemébe mond-
ták, azért eljutottak hozzá az ellenségeskedések.

Igen, valóban idejárt ötvennégyben a hátralékosokat noszogatni. Nem a begyűj-
tési hivatal embere volt, csak kikérték a vállalatától segíteni. Még ide nem került
a faluba elnöknek, meglepéssel gondolt vissza erre az időre. Úgy érezte, tényke-
dését méltányolják azok is, akikkel szemben érvényt kellett szereznie a törvénynek.
Sok mindennel nem értett egyet ő maga sem, s ahol tehetett, igyekezett tompítani a
rendelkezések életét. Végezhette volna a dolgot máshogyan is, kegyetlenebbül, mint
ahogy tették is éppen elegendő. És lám, a rosszra emlékeznek az emberek, dehát az már
régóta törvény, hogy a jót könnyebben felejtik. És most itt ül a parázsló pillantások
tüzében és tudja, hogy az eltelt egy év is szerzett ellenségeket a számára. Nem mintha
közömbös lenne néki, hogy mások jót, vagy rosszat mondanak-e róla, mégis az a
lényeg, hogy a saját lelkivilágával egyensúlyban legyen az ember. Azzal pedig min-
den rendben van nála.

Bertókot az is dühíti, hogy az elnök nem vitázik vele, mert mindenképpen sze-
retné világgá kürtölni, mit is sérelmez olyan kiengesztelhetetlenül.

– Most hallgat ugye? Csak pusmog magában ahelyett, hogy válaszolna. – Kap
bátorságra Bertók a tömeg morgásától.

Tankó, az elnök most is hallgat, hanem Konkos már nem állhatja szó nélkül.

– Na mondja csak, mi volt az az égbekiáltó nagy dolog?

– Úgy beszélt velem, mint a köszörűs a kutyájával. – „Nem érdekel a vélemény! Ne feleseljen, hanem tegye amit mondtam és rakja le a szalmát!” – kiabálta.

– Így volt, vagy nem így volt? – fordul oda Tankóhoz Bertók.

– Betűről-betűre – mondja nyugodtan az elnök.

– Még szép, hogy beismeri. Szóval mégsem hazudtam láthatják – fordul a terem felé Bertók és leül.

– Nem, nem hazudott – szólal meg újra az elnök – csak azt hallgatta el, hogy maga kezdte szidni a rokonaimat, s ameddig szépen mondtam, hogy rakja le a szalmát, úgy tett, mintha nem is magához beszéltem volna.

Okosság ide, okosság oda, mégsem aludttem az ember vére, s Tankó is haragra lobban. Nem kiabál, hanem szembe akar nézni mindennel. A Bertók-ügy már ki-merült, de a többi elől úgysem lehetne kitérni, tehát biztatni kezdi az embereket.

– Ha már ilyen szépen belemelegedtünk mondják csak el, kinek, mi baja velem? Gyerünk csak, kivele! Legyünk egymással tisztában, még kivel gorombáskodtam?

– Hát ami azt illeti aratáskor is kitétt magáért, csak úgy zengett belé a hegyoldal – harap rá Tankó horgára Körmen-di, az egyik kocsis. – Igaz-e komám? – Szól oda Sebőknek, aki már alig várja, hogy műsorra kerüljön.

– Én azt már el is felejtettem – kezdi Sebők a magáét – velem az ősszel volt baja az elnöknek. Egyszer a kovácsműhelyben összetalálkoztunk és megkérdeztem: Mondja elnök elvtárs, maga szerint mi különbség van a hajdani cselédek és a mostani téesz-parasztok között? Mert én nem találok semmi eltérést benne. Akkor a gazda basáskodott, most meg maga dirigál fölöttünk. Csak magát elnöknek hívják. Tudják mit mondott ez az ember? Kirúgást emlegetett. Hogy a hozzám hasonlókat fenéken kellene tessékelní velem együtt.

– Rosszul emlékszik, de csak folytassa, ha van még tovább is – szól közbe az elnök.

– Van, hogyne lenne. – Tüzeli magát Sebők, úgy látszik valóra váltja a hencge-sét és csakugyan meg akarja izzasztani az elnököt. – Azt is meg kell beszélni a tag-sággal, – folytatja –, hogy mi jogon herdálja maga a közös vagyont, hogy csak úgy nyakra-főre verette csapra a söröshordókat a nyáron, egy-két ember kedvéért? Jól van az úgy? Hogy a tagok fele ihatik belőle, a többinek meg semmisem jár? A mi zsebünkre maga ne legyen gavallér.

A teremben ismét morajlani kezdenek az indulatok, de mintha nem mindenki lenne Sebőkkel egy véleményen. Még mutogatnak is feléje, csak a szavukat nem ér-teni. Palásti feláll és próbál rendet teremteni.

– Emberek, csillapodjanak. Így nem tudunk szót érteni. Mindenkre sor kerül és beszélhet.

Somos, a párttitkár alig tudja magát türtöztetni, közelhajol Tankóhoz.

– Ugye megmondtam? Biráid már vannak, de ügyvéd még egysem jelentkezett, a védelmedre, pedig gazság amit ez a Sebők hánytorgat.

– Akad olyan is majd, csak várj sorára. Minden hitványkodás falbaütközik előbb-utóbb – nyugtatja Tankó Somost.

Palásti Sebőkhöz fordul.

– Befejezte?

Mielőtt Sebők megszólalhatna, valaki a terem végéből válaszol helyette.

– Persze hogy befejezte! Üljön le! Szájhősökre nem vagyunk kíváncsiak!

– Hallod ezt? – Sújja Tankó, Somosnak.

Sebők meghökken a közbeszólástól, majd utána kiáltva fejezi be mondani-valóját.

– Én leülök, de az elnök mondjon le!

– Helyes, helyes, mondjon le! – hallatszik innen is, onnan is.

Palásti a terem végefelé nézeget, az előbbi közbekiáltót keresi. Helyette a kovács mester emelkedik szólásra. Meglett, érett ember, aki az élete nagyobbik felét uradal-makban töltötte. Könnyebben bánik a nehéz vasakkal, mint a szóval, mert már min-den szempár őt figyeli és még mindig hallgat. Eljárogat az értekezletekre, ha hívják, de még sohasem szólalt fel. Most szeretné magát szépen kifejezni, ehhez keresi a szavakat.

– Én a magas politikához nem értek – kezdi akadozva. – Egyszerű ember va-gyok, de a hazugságot nem szeretem. Én is ott voltam azon a beszélgetésen a műhely-ben, de nem úgy történt, ahogy Sebők előadta. Már ami az elnök válaszát illeti, mert hát ez a lényeg ugyebár. A valóságban ezt mondta az elnök: – „Nézze Sebők, amit maga tőlem kérdezett, arra az édesapja is meg tudna válaszolni, mert az is cseléd-ember volt a felszabadulásig. De mivel maga az én véleményemre kíváncsi, azt is el-mondhatom. Szerintem igen nagy különbség van a kettő között. Nemcsak az, hogy a cseléd az uraságnak jövedelmezett, maguk meg önmaguknak hajtják a hasznót. Ez az alapvető különbség. A másik az, ami igen lényeges, hogy ha a maga apja úgy dol-gozott volna cselédkorában, mint most maga, meg a magához hasonlók, az uraság úgy tessékelt volna fenéken, hogy azt sem tudta volna, hol szedje össze magát. Em-lékszik, a múltkor délután kettőkor maga kifogott, s mikor megkérdeztem miért nem dolgozik tovább, azt válaszolta: – „Hatot már fordultam, mára elég volt.” – Azzal maga nem törődött, hogy még négyet fordulhatott volna. – Ezt mondta az elnök, elv-társak, még gondoltam is magamban, mennyire igaza van.

A terem nagyobbik felében tapsra verődtek a tenyerek, amikor az öreg kovács a helyére ült. A lassan beálló csendben Dorosics megkérdezte.

– Így volt, Sebők?

Az csak lehajtotta a fejét és nem felelt.

– Szóval így volt, mert a hallgatást is lehet válasznak venni. Jó, akkor folytas-suk.

A Sebők-pártiak nem tágitanak és halkán Körmendit biztatják, szóljon már, mert Tankó javára billen a hangulat. Körmendi úgy gondolja, neki már mindegy, újra feláll.

– Nem csoda, hogy a fejünkre nő az elnök, ha egyesek gazsuláznak neki. Úgy látszik már elfelejtették, hogy annakidején elvitette a Nagy bácsi disznáját, Szatyorék tehenét, lesöpörtette Mónusék padlásáról a kukoricát. Itt vannak mind, mondják el, igazam van-e?

– Igaza van! – ugrik fel Szatyorné – három jó fejőstehenem volt, fiatal mind a három, s az egyiktől csak meg kellett válnom.

Göndör nem állhatja a vádaskodását. Most örül csak igazán, hogy Koncos rábe-szélte a megjelenésre, szintén felugrik és le akarja állítani Tankó szapulását.

– Minek a tíz év előtti dolgokat előhozni! Az nem tartozik ide, semmi köze a mostani eseményekhez!

– Igenis van köze hozzá! – kiáltja az öreg Mónus ülve. Reszketős jobbkezevel görcsös botját szorongatja, mellyel még ültében is támasztja magát, bal keze meg fekete kendővel nyakába van kötve. Nyomorék már tizenöt éve. Szánalmat keltő a sok egészséges ember között, a hosszú betegség idegileg is megviselte, nem csoda, hogy nyers a modora, most is szinte gyűlölettel folytatja. – Van köze hozzá azért, mert jó ha tudja a falu, milyen ember az elnök. Mikor tíz évvel ezelőtt nálam jártak, va-lami szemüveges emberrel, hiába könyörögtem, hogy nézzék a nyomorék voltomat. Az a másik – ha jól emlékszem Viglásinak hívták – felmászott az istállópadlásra és mint az indián akkorát üvöltött, mikor rátalált a kukoricára. A mi elnökünk meg egyre mondogatta.

– „Öregem, nem kell idegeskedni, azzal nem segít a bajon.”

– Még ahhoz is volt képe, hogy velem akarta felmeretni a kukoricát, amit el-koboztak. Ha egészséges lettem volna, nyomban leütöm ezt az embert. Az ilyen em-bertől most sem lehet jót várni. Igaza van Sebőknek, mondjon le, és menjen vissza, ahonnan jött.

Tankó jól emlékszik a jelenetre, de a kukorica dögében akkor nem tudott segíteni, az azonban kissé bosszantja, hogy Mónus a történet végét elhallgatta. Most fel kellene állni és elmondani, de még azt hinnék róla, hogy dicsekszik. Mire Tankó idáig jut az emlékezéssel, megint szólásra jelentkezik valaki. Úgy látszik mára aktívak lettek az emberek. Mikor jobban szemügyre veszi a jelentkezőt, akkor ismeri fel benne a fiatalabbik Mónust. Az eddigi felszólalások jöttek egymásután, s amelyik hogyan esett úgy, puffant. De ez roppant kíváncsivá teszi Tankót, vajon mit fog mondani? Ez a gyerek az ő kérésére jött haza traktorosnak. Jól is keres, nem volt vele semmi baja.

A fiatal Mónus nem törődik a teremben lévőkkel, csak az apjához beszél, mintha odahaza kettesben lennének.

– Édesapám, én szégyenlem magamat, maga helyett is. A becsületes ember nem állít valótlan, ha mégis megteszi, utána nem tudom hogyan néz röstelkedés nélkül a tükörbe? Amit maga elmondott, az mind igaz, de a történet csak úgy kerek, ha végigmondják, így hát az igazság kedvéért én folytatom. Míg az a Viglasi a kukoricát kutatta. Tankó elvtárs zsebetett kézzel, szótlanul sétálgatott a széna tetején, mintha ő is keresne valamit, de nem nyúlt semmihez. Tudta ő nagyon jól, miért mondta apámnak, hogy mi merjük fel a kukoricát. Mikor látta, hogy apámmal nem boldogul, engem félrehívott. – „Látom fiam, maga értelmes ember. Hallgasson rám. Mondja az öregnek ne lármázzon, mert ha mi napszámosokat hozunk, akkor kevesebbet kap, mert azokat is maguk fizetik, meg aztán nagyobb baj is lehet. Én az előbb fentjártam a széna tetején, úgy éreztem, valami keménység van a lábam alatt, lehet hogy csak fadarab, de lehet boroshordó is. Elég lenne villát fognom, hogy meggyőződjek, de én most elmegyek és viszem magammal Viglásit is. Maguk meg csak álljanak neki a kukoricamerésnek. – Elvtársak, ez a történet vége, csak még azt akarom hozzátenni, hogy egy hordó bor volt elásva a szénába.

Tankó kinyújtja a lábát és hátradől a széken. Mintha lágy esti szellő simogatná, enyhén melegje van, de nem az idegességtől.

Az emberek, a kovács, meg a fiatal Mónus szavai után más szemmel néznek az elnökség felé. Azt csodálják, hogy ő maga miért hallgat, miért nem védi magát? A gyűlést már be is lehetne fejezni, de hogy a nevét említették Nagy bácsi is szólásra jelentkezik.

– Körmendi rám hivatkozott, pedig én nem kértem fel prókátornak. De ha már szóbakerült, lássanak tisztán. Valóban leadtam a hizót, de tartoztam is vele. Megkérdeztem Tankótól:

– Mondja, ha leadom az egyiket, a másikat levághatom? Ugyanis az egy hizó nem volt elég a tartozásra.

– „Amikor akarja” – válaszolta.

– Pénteken leadtam a hizót, másnap reggel megjelent nálam Kovács az adóügyi ember és lefoglalta a másikat adóhátralék fejében. Éktelen haragra gerjedtem és berontottam az irodába. Szerencsére ott találtam Tankót.

– Na, – mondom – maga aztán szép ember! Máskor tegye lóvá az édesapját, ne engem.

– „Mi a baj János bácsi?” – kérdezte.

– Maga azt mondta, hogy levághatom a másik hizót.

– „Most is mondom.”

– Igen, de az adós lefoglalta, tessék itt a passzus. Ráírta, hogy a vágási engedély nem adható ki.

– „Ne aggódjon semmit János bácsi, attól még megdöglik a hizó, ha beleszúrják a kést. Matulik bácsi állíts ki egy vágási engedélyt”. – mondta a begyűjtési előadónak.

– „Nem lesz abból baj?” – kérdezte Matulik.

– „Nem-nem, csak állítsd ki az engedélyt, hogy megnyugtassalak én is aláírom.”

– Aztán nem is lett belőle baj, mert én is itt vagyok, Tankó elvtárs is, meg Matulik is. Így volt Sándor?

– Szórol-szóra – áll fel Matulik, aki most a téesz irodán bérszámfejtő. – Ha nem a Szatyorék tehenéről másképp szól a krónika. Volt nekik disznójuk is, de ők maguk ajánlották, hogy az egyik tehenet jobban tudnák nélkülözni. Előző napon jártunk Snóbliéknál, ahol csak a nagy szegénységet találtuk. Három gyerek, az anyjuk sír, hogy még tejet sem tud nekik adni, mert az egyetlen tehenük elvetélt és elapasztott. Az átvételnél azt mondja Tankó Hajósnak, az Állatforgalmi emberének.

– „Te Féri, van itt egy szegény családnak egy meddő tehené. Jó lenne ezzel kicserélni, nektek úgyis mindegy, levágásra.

– „A fenét mindegy, fejős tehenet nem is volna szabad levágni. Ha a súlyban nincs eltérés, mehet a csere.

– Azon az estén a Snóbli gyerekek tejet vacsoráztak. Megvan még a tehén Rozi? – kérdezi Matulik a tőle nem messze ülő Snóblinétől.

– De meg ám, még most is jó fejős.

A teremben csend honol, az emberek sok mindenről most szereznek tudomást, amit eddig egészen másképp láttak. Már jól benne járnak az estében, de mindenki szívesen marad, hogyan is mondta az öreg Mónus?

– „Hadd tudja meg a falu milyen ember az elnök, mit lehet várni tőle.”

Matulik is erre gondolhat, mert még mondani akar valamit, méginkább kérdezni.

– Mondják emberek, maquknak nem tűnt fel semmi azon a télen? Nem tűnt fel, hogy Tankó elvtárs rendőr nélkül járta a falut? Pedig a rendőrt minden napra kivezé nyelték az őrsről.

– „Maga csak maradjon itt a melegen és olvasson – mondta a rendőrnek –, a szocializmus problémáját nem a rendőrség oldja meg. Bizni kell az emberekben és a fiam, érti? Bizni kell az emberekben.”

Igaz hogy későre jár, de az emberek moccanás nélkül figyelnek és talán elhallgatnák ezeket az apró epizódokat éjfélig is, de Dorosics elvtárs végetvet a dolognak.

– Elvtársak! Nem szeretem a fél munkát, főleg ha az mások becsületébe gázol. Mielőtt hazamennénk, még egy dolgot tisztáznunk kell. Azt a bizonyos közvagyon herdálást. Hogyanis volt azzal a sörrel Tankó elvtárs?

Somos, a párttitkár kilöki maga alól a széket.

– Erre én akarok válaszolni. A nyáron nagyon le voltunk maradva a búzahordással. Három-négy fogat kocogott naponta a határban. Hét derekán azt mondja Tankó elvtárs.

– „Te Pista! Jó lenne vasárnap búzáat hordani.” – Olyan váratlanul ért a javaslat, hogy azt hittem az elnöknek megártott a meleg.

– Ezekkel akarsz te vasárnap dolgoztatni, akik szombaton is otthagyták az aratást? Örülj, hogy hétköznap dolgoznak, nem hogy még vasárnapi munkával bosszantsd őket.

– „Már pedig én elhatároztam, hogy vasárnap búzáat hordunk. Beszélek az igazgatóval a vállalatnál és kérek tőle két teherkocsit és a határ legtávolabbi sarkaiból összekapjuk a gabonát. Kazalban már kevesebb a veszély.”

– Ne hozd ide a kocsikat ha jót akarsz, mert nem kapsz rá kévehányót. – mondtam néki.

– „Te Pista! Te mondd ezt nekem, a párttitkár? Miért vagy te ilyen kishitű?”

– Mert ismerem a falut! Itt nőttem fel köztük és tudom, hogy mire számíthatunk. Makacs emberek ezek valmennyien.

– „Rosszul ismered a falut Pista. Az emberekben bizni kell. Nem tudom elhinni, hogyha én ide kijövök két kocsival, ne akadjon annyi derék ember a tagság között, aki azokat a kocsikat kiszolgálja. Te tudsz kazalt rakni?”

– Tudok hát!

– „Akkor nincs baj. Terád csak számíthatok ugye?”

– Mérges lettem. Kicsit össze is kaptunk. „Azt hiszed engem is agitálnod kell?” – mondtam bosszúsan.

– „Nem, csak kérdeztelek, a többit bízd rám.”

– Vasárnap jött a két kocsi, meg Tankó elvtárs diákfia három pajtásával. De jöttek az emberek is. Ki hívta őket? Nem tudom! De jöttek. Már kezdtünk sokan lenni, ő csak mosolygott és azt mondta.

– „Te Pista! Én csak búzát akartam hordatni, de azt hiszem vagyunk annyian, hogy csépelhetünk is. Ugorj a motorra és menj a szomszéd faluba a traktorosért.”

– Örülten sütött a nap. És az emberek valósággal vedelték a vizet. Tíz óra tájban azt kérdezi tőlem Tankó elvtárs.

– „Mit szólnál hozzá, ha csapra ütnénk két hordó sört? Tönkre mennénk belé? Tudod, a mai nap emlékére. Arra, hogy az emberekben bízni kell.”

– Ezen a napon százhatvan mázsát cséveltünk és több búzát behordtunk, mint előző héten együttvéve. Mindezt nem azért mondtam el, hogy az elnököt dicsérjem, dicsérték azt ma este mások eleget. Azért mondtam el, hogy bevallhassam mennyire szégyelltem magam azon a vasárnapon. Hogy bevallhassam mennyire szégyellem magamat most is, azért, hogy akadnak köztünk akik azt kiabálják: – „Mondjon le!”

– Tankó elvtársnak úgy látszik szavajárása, hogy „bízni kell az emberekben” igaza van! Valóban bízni kell az emberekben. De azt se felejtsük el, hogy az elnök is ember. Az elnökben is bízni kell.

Ezen az estén a kocsmáros megsértette a szabályzatot és nem tartotta be a záróra-rendeletet. Tankó poharazás közben megkérdezte.

– Te Pista! Mi a véleményed? A bírák voltak többen ma este, vagy az ügyvédek?

SZABÓ LÁSZLÓ rajza

ARANY ÉS MÉZ

A szelek galambdúca volt
a kert fölött a tornác
Rézsút érte a fény
s olyankor szállni kezdett
Megkerülte a sörgöndrótokat
lefelé a folyóig
majd visszasiklott velem észrevétlen
a diófák közé

A domboldalból néztem az állomást
sorsok cseréjét a sínárokon
nagy néha mozdonyfütty hasított
csíkot a délutánba
Szemközt a szigeten
tűzbokor gyúlt ki este
s szakállam mint az árnyak
a holdtól nagyranőtt

Szitakötők szárnyán rezgő idő
arany és méz zümmögve a végtelen
kaptáraiban s gyűjtve egyre
hogymajd a hosszú tél
barlangötétjén ragyogjon egy arc –
Eloldották a szelek
a kert a tornác az öröklét
körötte lebeg

LAKATLAN ÉVSZAK

Dühöng a lombok közt a hőség
(csak hinni tudnék még neked)
Vakit e szüntelen derűs ég
(arcod sugárzón kél lemegy)

Nézd fecskeszárny a messziségben!
fölvillant egy egész nyarat
(Amelybe nincs ki visszatérjen
lakatlan lesz a fény alatt)

KALÁSZ LÁSZLÓ

ÉNHOZZÁM LEJÖNNEK

az őzek
széles csapáson
miattam meggyullad a tőzeg
a lápon ha fázom

a szél szájában hord tüzet
jeges szívemnek
ledőlök s akkor a hegyek
szívem mellé feküsznek
mellém hullnak a csillagok
éjjel ne féljek
mégis igen magam vagyok
bármit beszélek

ÚSZKÁLNAK

a patakon patakon
csöpp folyóban fürdenek

méltóságos gunaram
s alázatos kis tojóm
ringanak ringanak
ringanak a vízszinen

kristályvize fodrozik fodrozik
nap sző benne palotát

vízi harang csingiling
csengő cseng a tornyain
kacsaláb libaláb
liba liba libaláb

fényes örvény el ne vigy el ne vigy
palotádba el ne tégy

aranypelyhű fiaim
találnának keresni
sírának rinának
szálig belehalnának

ERDEI FÖLD, VIRÁGFÖLD

Már előre eltervezték, hogy az állomásról taxival jöjjön be a mama. Igaz, villamossal is csak két megálló, de a taxi nem több egy tizesnél, biztosan sok lesz a csomag, miért tolakodjanak hát a villamoson, a mama nehezen tudna rá fellepni, esik az eső, könnyen megcsúszna. Hosszú volt a vonatút, nem a világ az a tizes. Megérdemel ennyit a mama.

A sofőr – amikor kiszálltak a kocsijából, és bementa, hogy az óra kilencet mutat, és a mama megvárta, míg visszaad a tizesből egy forintot – hangosan el-káromkodta magát.

Hiába magyarázták a mamának, hogyha a taxióra kilencet mutat, az egyébként legalább tizenkettő, de tizenegy feltétlen, és ha már az sem, akkor egy tizesből visszakérni...

A mama megvárta, amíg a sofőr tíz-húsz filléresekből előkotorászta a forintot. Igyekeztek be a házba, nehogy meghallja akár a házmester, vagy valamelyik hazatérő lakótárs, mit mond a sofőr.

Közben csitították a mamát, mert ő is visszamondta ám ugyancsak.

Restellkedtek miatta!

Tudták, a mama sohasem volt fukar, most vénségére sem az, de hát akkor miért kell ezt elkövetni azért az egy szerencsétlen forintért?

Alig várták, hogy a taxi végre kikanyarodjon a ház elől.

Nagyon várták már a mamát. Végre lesz három napja, amit a fiával, menyével tölt. Három nap... Negyven esztendő alatt se volt, hogy három egész napot pihent.

Nem fog négykor kelni, este szürkület után nem járja lámpással az udvart, tyúkólat bezárni, moslékot a disznónak, libát se töm, késő koromsötétben nem rohan a tejjel, hogy jaj, csak be ne zárja még Julis a csarnokot, mi lesz ezzel a tejjel, ha későn viszi, és nem veszik át. Nagyon szép, kellemes három pihentető nap várt a mamára...

Megállt a szoba közepén, körül-körül megnézte a falat. A bútort jónak találta; csak azt mondta, hogy annyi pénzért igazán be is feshették volna!

Kipakolt. Nagy vesszőkosárban almát, tojást, diót, füstölt húst hozott. A húst otthon nincs aki egye. Ajaj! Ó már tíz esztendejénél is több, hogy diétázik, az öregnek meg mostanában mindig azt ajánlja az orvos, hogy csak húst ne, füstölt húst meg soha!

Mit is csináljanak hát akkor otthon a hússal, nem veszi meg senki, ha valaki venni akar, akkor inkább konzervet vesz, olcsóbb is, frissebb is.

Dehát azért disznót csak muszáj ölni. Hosszú az esztendő.

Alig ültek le, a mama arról panaszkodott, hogy rosszul érzi magát. Fáj a feje. Dehát nem baj az! Van neki kéznél por, pirula is, majd csak használ valamelyik. Egyik dobozban, másik üvegben. Nem is tudna meglelni már ezek nélkül. Tíz, húsz esztendeje, hogy némelyiket szedi. Vagy több is?

– Tudom én, mi baja van a mamának! – mondta a fia. – Itt nálunk, hogy központi fűtés van, száraz a levegő. Aki megszokta, az könnyen viseli, akinek szokatlan, annak megfájdul tőle a feje. Biztos a mamának is emiatt fáj.

– Dehogy! – mondta rá. – Fáj nekem mindenütt. Ha itt vagyok, ha ott, ha dolgozok, ha nem, fáj ez mindig, isten tudja mióta. Az orvosok mondanak valamit, adnak is, de mi haszna? Elnyűttem, így mondják.

A meny, meg a fia csak nézik a mamát. Elnyűtt. Húsz éve fáj a feje te jó isten! A meny éppen most huszadik éves!

Vacsorával várták. Töltöttkáposztát készített a meny. A darált húson kívül vett egy fél kiló oldalast is, így írja a szakácskönyv.

Terítették. Hogy legyen megadva a módja, két papírpohár tejfölt is vettek. Ott volt az is az asztal közepén egy mártásos tálkában.

– Te jó ég! – mondta az öregasszony, – ennyi rengeteg káposztát csinálni! Nekem, meg apátoknak egy hétig tartana. Nekem? ... nekem tarthatna tovább is. Nem ettem én káposztát mióta! Ha én ebből megennék most egyet, reggelig le nem tudnám hunyni a szemem, reggelre tán ki is teríthetnétek.

A mama a tejfelből evett, megkent vele vékonyan egy szelet kenyeret, az volt a vacsorája. Kínálhatták akármivel ... később még egy narancsból két szeletet elfogyasztott. A többit, ha nem kell már másnak, tegyék el egy pohár alá, majd jó lesz holnap.

A fia meg a meny bekapták felét-felét egyszerre.

Amikor leszedték az asztalt, a mama még mindig a káposztákat nézte. Sokallta ... Rengeteg káposzta ...

Nevetve mesélték neki, hogy legutóbb vendégség volt, és akkor meg százöt darabot töltöttek. Elfogyott mind. Egy barátjuk – egy Teke nevű – egyedül kilencet evett meg.

– Te jó isten – mondta rá a mama – apátok is tudott enni valamikor, de ennyit ... Hiszen nektek akkor a fizetéseteket eleszik az ilyen barátok. Vigyázni kell az ilyen emberekre.

Ígérték, hogy vigyáznak, és nevettek.

Utána, hogy még mindig fájt a mama feje, poharakba, vázákba, meg egy nagy, széles tálcára is vizet öntöttek, elhelyezték a szobában, hadd párologjon, hátha a levegő nedvessége szünteti a mama fejfájását.

Jól érezte magát a mama.

– Na, halljátok – mondta – nem is emlékszem rá, hogy valaha is ilyen jól éreztem volna magamat, mint itt nálatok. Ez az állandó meleg, hát ettől nagyobb kincset isten nem is adhat az embernek. Megért ez mindent! Hogy kitalálták ezt a fűtést. Ott az a nagy vas az ablak alatt, aztán fűt. Olyan meleg ez mindig, mintha katlan lenne a belsejében.

Odament és megtapogatta. Lehúzta a cipőjét, lábát a fűtőtesthez dörzsölte.

A fia és a meny kellemes érzésekkel nézték. Hála istennek, hogy jól érzi magát a mama. Igazán ráfér ez a három nap vendégség.

– Én nem is emlékszem rá, – mondta melegedés közben a mama – hogy a nyár vége óta volt-e olyan idő, amikor nem fázott a lábom. Fázik ez éjjel-nappal. Húzhatok én erre akárhány zoknit, akármilyen meleg cipőt, csizmát, fázik ez, ősztől tavaszig fázik. Sokszor még aratáskor is! Én nem tudom, mi van az én lábommal ... ősz végén különösen le akar szakadni. Akkor nem lehet járni csak gumicsizmában, olyan nagy a sár az udvaron, hisz tudjátok. Nincs a hideg sártól rosszabb a világon. Estére már belefájdul az ember csontja is a fázásba. Melegíteném én aztán sparhelt-nél, kályhánál, de nem úgy van, mint itt ... tömheti az ember azt a kályhát lignittel, barcikaival, megette a fene. Elmegy a meleg a kéményen. Este meg ha lefekszek, fázik a lábam tovább. Reggelig se bír felmelegedni.

– Még lefekvés után is teszünk a tűzre. Pedig vigyázni kellene a szénre, el se hiszitek, milyen nehezen tudunk tíz mázsát szerezni. Megkezdjük már augusztusban ... Száz forint külön a fuvarosnak a fuvardíjon felül, hogy hozza abban a pillanatban, amikor megérkezik a vagon. Ez csak száz forint. Száz forint megint a Tüzépen a rak-tárosnak, szaladjon le, ha megjön a szén, hogy rohanjon az öreg azonnal, mert előre nem lehet ám kifizetni, arra meg hogy hétszámra, hónapszámra délelőtt délután ki-járjon az ember vagont lesni, kinek van ideje? Na, ez eddig kétszáz forint. Meg még persze a szén ára. Dehát még így se tudunk szerezni csak tíz mázsát. Reggelre olyan hideg az a szoba, mintha sohase tűzeltünk volna benne. Hajnalban amikor kelünk apátokkal, még a lélegzet is látszik.

Ülnek együtt az asztalnál, a mama élvezi a meleget.

– Az öreg az olyan, mint a medve – folytatja – az nem fázik. Aztán hogy ő nem fázik, azt hiszi, nem fázik senki. Mindig olyan volt egész életében. Ha neki melege volt, ki kellett nyitni az ajtót akkor is, ha más vacogott.

– Egész éjszaka horkol. Mit bánja az a hideget... Én meg éjfélkor már felébredek, bevehetek én két altatót is, akkor se tudok már azután elaludni. Csak fetrengek hajnalig. Várom, hogy világosodjon az ablak, sokszor el se hiszem, hogy valaha reggel lesz, olyan sokára virrad. Az öreget meg mindig kelteni kell.

– Most nem tudom aztán, hogy kél fel magában... kiengedi-e reggel a malacokat a csűrhére. Mert ha nem kél korán az ember, nem tudja megetetni a disznót, mire hajt a kondás. Az öreg nem nagyon bánja... kizavarja a malacokat éjhen is. Azt mondja, majd eszik este, ha hazajön, nappal meg míg odakint van, egyen fődét. Ilyeneket mond...

Nevetik mind a hárman.

– Bizony az öreg! Annyi baj van vele. Elég lenne egy embernek reggeltől estig utána járni. A múltkor is kiabál befele a csűrből, hogy menjek ki, menjek ki. Kimegyek, hogy lássam már, mi leli. Két lécet szegelt össze. Elejtett egy szeget. Na, én menjek ki, vegyem fel, adjam a markába... Adja a fene... vegye fel magának!

A mama a fűtőtesthez húzódik, melegíti magát, odanyújtja a lábát egész közel, a fia meg a meny hallgatják, nézik a mamát. Ők távolabb ülnek az asztalnál, egyikőjük se szereti a meleget.

A mama csendes. Úgy van vele, hogy ha besötétedik már, álmos, sokszor ülve is szunyókál, de ha lefekszik, kimegy az álom a szeméből. Most is majd leragad a szeme. A fia meg a menyé éjfélkor se fekszenek le, ha semmi dolguk nincs. Olvasgatnak, beszélgetnek éjfélkor, ha dolguk akad, sokszor még kettőig is fent vannak. A mama álmélkodik rajta. De legjobban azon, hogy másnap aztán mikor kelnek fel!

Hát nem okosabb lenne korán feküdni, felkelni hajnalban. Este villany kell, hajnalban meg amikor virrad, akkor már nem. Okosabb lenne így...

Eltervezik, hogy mit csináljon a mama három nap, amíg itt lesz. Mehetnének moziba, színházba is.

– Na, még csak az kellene! – tiltakozik a mama. – Nem való olyan helyre kendősön menni!

De miért ne? Nem törődnek ők vele, hogy a mama kendős. Nem szégyellik ők a mamát. Menjenek csak nyugodtan. Már megvették a jegyet is...

– Dehogy! – tiltakozik a mama. – Menjete csak ti magatok! ha már elterveztétek. Én addig üldögélek itthon! Legalább melegszek... Megmondta az öreg is, amikor eljöttem, hogy ne máskáljak én sehova. Üljek itthon nálatok... így lesz az! Menjete csak ti magatok.

A meny azt mondja, hogy maradhatna a mama nem csak három napig, hanem tovább is.

– Még csak az kellene! Megmondta az öreg, mikorára legyenek otthon. De meg ha nem mondta volna is, akkor is mennem kell. Ajaj! hogy felfordítja az a házat, amíg én itt vagyok. Egy hét is kell hozzá, amíg majd rendbe szedek mindent. Úgy szokott, ha elkészítem neki az ennivalót három napra, első nap, meg második nap délre meg eszik mindent. Aztán míg haza nem megyek, éheznek, de az nemhogy csinálna magának valamit, még tüzet se gyújt. Várja, hogy menjek hazafele. Ilyen az! Egyszer is, amikor Debrecenben voltam, megmondtam neki, mit hogy csináljon, mire legyen gondja. Hát azt hiszitek, törődött vele? Rábíztam, hogy a kotló a két szem! Figyelje, ha leszál a fészekről, tegye vissza, mert kihűl a tojás, aztán nem kél ki egy se. A kotló leszállt, dehogy tette vissza! Az a bűdös kotló meg a konyha földjét kikaparta, odafészkelte, vályt egy jókora gödröt, nem ült az vissza a tojásra, kihajigálhattam egytől egyig mindet. Egy fia csirke se lett az egész kotlóaljából.

Ajaj! Még a három nap is sok, nemhogy tovább maradjak. Így se tudom, minek megy ki a hátán az öreg, mire én hazaérek.

Egyre csendesebb a mama, ágyaznak, le fognak feküdni. Lefekvés után mindenkinek könyv van a kezében, a mamának is. Olvasnak.

Valamikor mennyire szeretett olvasni a mama. Most már csak hébe hóba olvas, naapal nincs idő, este hamar elálmosodik, éjszaka olvashatna, egyszer meg is próbálta – hogy éjjél után sohase tud aludni –, de felébredt rá az öreg, hogy ég a villany. Akkora patáliát csapott: na, ez az asszony vénségére bolondult meg, ki az isten hallott ilyet, ahelyett, hogy aludna, éjszaka olvas, égeti a villanyt. Hát nem lófia ő a pénzt, nem lenne így elég a villanyszámlára dárius kincse se! Ezt aztán még egyszer meg ne merje tenni.

Lánykorában elbűjt ha tehette, úgy olvasott. Dolog mindig volt a ház körül. Fiatalasszony korában meg ha elment otthonról az ura, egy-egy órát szakított az olvasásnak. Utána aztán lóttott-futott kétszer olyan gyorsan, mint egyébkor, nehogy elmaradjon az olvasás miatt a dologban.

Most már olvashatna néha. De mit csináljon, ha olyan hamar elálmosodik. Nem megy már az olvasás. Belefájdul a szeme. Most is olvas néhány sort, aztán megdörzsöli. Nem mondja, hogy nehezen lát, látja a betűket, de belefájdul néha nemcsak a szeme, a homloka is.

Mutatta az orvosnak, arra is azt mondta az orvos, hogy nincs azzal mit tenni. Elnyűtt a szeme is, karja, feje, mindene. Olyan rossz, ha mostanában olvas valamit, rögtön elfelejti. Régen napokig tudott rajta gondolkodni. Most meg sokszor már mire a lap aljára ér, elfelejti, mi volt az elején. Mit csináljon, ha így elnyűtt mindene?

Még ő csak hagyján! De az öreg! A múltkor is felül a biciklire, a másik menyee biciklizére – az egy nő gép – elmev vele a tanácsházára, aztán délfele visszajön egy férfiqépen. Pedig neki még jobban fogna a feje, de ő meg egy néhány esztendeje meg van zavarva. Az elnök zavarta meg azzal, hogy örökösen hazudozott, ígért fűt, fát, vízre vitte a falut.

A mama qyakrabban dörzsöli a szemét, olykor le-leteszi a könyvet, elmereng. Aztán olvas újra egy néhány sort. Egyyszer csak a sezlön mellett a szönyegen csattan a könyv, kiesett a mama kezéből. A fia lábujjhegyen a kapcsolóhoz megy, eloltja a villanyt, pedig még nincs tíz óra...

A mama alszik. Összekucorodva elfér a sezlön harmadán is. Sovány kis madárteste hozzászokott, hogy összekucorodva aludjon. Pedig hát itt alhatna kinyújtózva is, nemhogy dunyha nem kell, még a paplan is túl meleg. A fián is csak egy pokróc van, mégse fázik.

A mama álmában otthon van, zsörtölődik az öreggel. Ha fel-felrebben, nem tudja mire vélni, nem fázik a lába, és olykor enged magán egy-egy kicsit, nem húzódik össze, mint a katicabogár, ha fűszállal megérintik a szárnyait.

Amikor a fia és menyee elalszik, ő akkor ébred...

Első pillanatban nem is tudja hol van. Csak a meleget érzi, elengedi tagjait, jól-esően nyújtózik néha.

Aztán a sezlont szokatlanul keménynek találja. Forgolódik, neqyedóránként váltja az oldalát. Elszendereg egy-egy néhány percre megint, bele kábul, de aludni már nem tud.

Eszébe jut, elfelejtette mondani az öregnek, hogy a csűrből a széna tetejéről a tojást minden nap levigye, mostanában odatojik egy néhány tyúk, aztán ha nem veszi idejében észre az ember, átjön a szomszéd kutyája, az szedi össze. A fene egye meg azt a bűdös dögöt, a múltkor is még dél sincs, jön kifele a csűrből, nyalja a száját. Persze, hogy felfalt minden tojást. Na az öregtől felfalhatja, nemhogy délre nem jut eszébe bevinni a tojást – mire megtojnak a tyúkok, de tán még estig se. Csak lesz annyi esze, hogy nem hagyja elhordani mindet. Ezen töpreng sokáig.

Nem is kellene neki talán itt három napig maradni! Mit csinál ő itt addig – három teljes nap, reggeltől estig.

Aztán eszébe jut a hízó. Az öreg világeletében soha disznót hizlalni nem tudott. Mindig sokat adott neki. Azt szerette volna, ha egy-két hónap alatt hízik meg. Beszél-

hetett az öregnek az isten is, hogy ne öntse elibe azt a rengeteg moslékot, úgyse eszi meg, ottmarad a vályúban, aztán arra jó, hogy rákapjon a patkány.

Mindig csak abban az évben öltek szép hizót, ha az öreg közel se ment a disznóhoz. Most is megmondta neki, nehogy elibe zúdítsa a jószágnak nyers répát, vagy tökört. Csak azt adja neki, minden nap, amit ő kimért, letett sorban a kamrában kosarakba, a főtt krumplit edénybe, csak vizet kell hozzá önteni, de meleget, mert ha hideg, nem issza a moslékot.

Ezen is sokáig töprengett. Mi lesz, ha megcsömörlik a disznó, na akkor hizlalhatta, gondozhatta egész idáig, soványon ölik meg. Bizony, nem érdemes neki itt három napot rostokolni, ki tudja, mi minden baj lehet még otthon, amire ő még csak nem is gondol!

Igaz, szívesen fogadta a menyé is, a fia is, nem is azért menne ő hamarabb vissza.

Egyre forgolódott, megint fájt a feje. Alig várta, hogy reggel legyen, nézte az ablakot, de az olyan fekete volt, mintha korommal kenték volna be.

Forgolódott megint. Ahogy felébredt, negyedóránként fordult meg egyszer, de most már minden percben változtatta a helyét. A szelonnak az a baja, hogy túl egyenes. Otthon a szalmazsák közepén van egy mélyedés, ahhoz szokott a dereka. Itt már majd elszakad a háta, olyan egyenesen kell tartani.

Csak a meleg jó, egyedül csak a meleg.

Ilyenkor otthon be szokott venni egy-két tablettát. Dehát itt most hogyan keljen fel? Botorkáljon? Azt se tudja, merre van a villanykapcsoló. A fiát, menyét csak nem költetheti fel? Ide jön hozzájuk vendégnek, aztán még aludni se hagyja őket? Azt nem teheti. Ha tablettát venne be, ahhoz víz is kell. Víz nincs csak a konyhában. Meg nem is tudja, hova tette azt a kis dobozt, amiben a gyógyszereit tartja. Most itt éjszakának idején keresgessen össze-vissza? Csak kihúzza már reggelig valahogy. Gondolt rá az este, készít ő magának ide egy pohár vizet, de úgy elfelejtette, mint akit agyonütöttek.

Nem lehet már nagyon messze a reggel.

Forgolódott megint és úgy fájt a feje, ahogy otthon is csak ritkán. Nem bánta ő meg, hogy eljött a fiához, dehogyis bánta. Csakhát mégis jobb, ha ők jönnek haza...

Nekik mégis könnyebb.

Elfelejtette azt is, hogy holnapután a tejcsarnokban korpát osztanak. Azt még akkor este ki kell váltani, mert jutányosan adják. Julis, a tejesasszony alig várja, hogy valaki ne vigye el, kiváltja ő magának, egyötven kilója, szabadon meg három forintnál is több.

Vajon nem feledkezik-e meg róla az öreg? Jár nekik most korpa egy mázsánál is több... Na, ha az öreg ki nem hozza, akkor... akkor ő rászakítja a csillagos eget!

Téblából, szöszmötöl az udvaron, ahova meg kellene menni, oda nem megy!

Hát így tegye ki ő otthonról a lábát. Még szerencse, hogy késő ősz van, nem nyár, vagy tavasz, mert akkor aztán igazán nézhetne maga körül, ha hazamegy. Egyszer is elment, aztán mire hazakerült, a szarka elhordta a kiscsirkéket. Pedig akkor is hogy meghagyta az öregnek, vigyázzon a csirkékre. Aztán a végén neki állt feljebb, azt mondta, nem madárijesztő ő. Zárta volna be a csirkét a tyúkólba! Nem tudja vénember léte, nem lehet csirkét bezárva tartani. Kiveri azt a nyavalya egy-két napon belül mindet, ha bezárva tartja az ember. Azért nevel ő mindig olyan szép aprómarhát, mert nem restelli gondozni, úgy, ahogy kell. Odaköti a kotlót a ház elé, ne bitangoljon el a csirkével. Ott éri a nap, füvet is csipegethetnek, a szarka se mer odaszállni a ház elé.

Úgy elgondolta mindezt, hogy észre se vette, mennyire fáj minden csontja le a fejétől a talpáig.

A feje sincs jól, nem elég ebben a párnában a toll, hogy lehet ezen feküdni?

Az ablakra nézett. Valamit engedett a sötét. Várt még egy kicsit, aztán próbálkozott, hátha meglátná a falon, hogy mennyit mutat az óra.

Hatkor már derengett. Elgondolta, ha otthon lenne, már több mint két órája végezné a dolgát.

Hét órákor már látta a falon az órát. Számolta a perceket, ő már rég felkelt volna, de a fia, menyé még alszik, dehogy zavarja őket.

Gondolt ő rá, hogy sokáig fog ágyban maradni, hadd pihenje ki magát, de ez a fekvés itt még szörnyűbb, mintha holtfáradtra dolgozta volna magát.

Nyolc óra felé felült. Odanézett, ahol ők feküdtek. Egyenletesen szuszogtak mindketten.

Hallgatta a lépcsőházban a léptekeket, számolta, hogy alul a patyolatban hanyadjára csapódik be az ajtó, hányan jártak már ott ma!

A fia, a menyé még mindig aludtak.

Most már ott is fáj a csontja, ahol nem nyomta a szelén.

Csak a meleg. Az, az esett jól most.

Az emeletes ház udvarának hangjaira is figyelt. Nagy, dübörgő léptekeket hallott messziről, azután vele jött egyre közelebb egy hosszan elnyújtott kiáltás is. Eleinte csak a rekedt hangot hallotta, de nem értette az értelmét.

Végre pontosan hallatszott, az ember egymás után többször ezt kiabálta: erdei föld, virágföld! Várt egy kicsit, aztán megint: erdei föld, virágföld! Szeretett volna kinézni az ablakon, ki az, aki kiabál, de ahhoz fel kellett volna kelni. Ha ő felkél, felébred a fia is, és azt nem akarja. Ha már eddig kibírta, kibírja még hisz csak felkelnek azok is egyszer.

Lehetetlen, hogy meg ne unják a fekvést.

Tudta, a fia soha nem szerette, ha felkeltik. Azt szerette, ha úgy kél fel, hogy magától ébred. Aztán most idejön ő, az anyja vendégnek, aztán éppen ő költse fel?

Szerette volna megkérdezni azt is, hogy miért kiabál az az ember. Egy ideig megint csend volt az udvaron, aztán újra hallatszott: Erdei föld, virágföld! Még néhányszor kiáltotta a rekedt hangú ember, aztán eldübörögtek léptei a hangjával együtt. Már csak a kiáltás hallatszott, de ő most már tudta az értelmét, magában hozzámondta, hogy erdei föld, virágföld... Vajon mi lehet ez?

Te jó isten! Amazok még most se mozognak! Hát létezik ez? Kilenc óra elmúlt. Negyedtíz... vajon, megharagudnának-e, ha ő felkelne. Féltizet mutat az óra. Azt se tudja már, él-e, hal-e? Meddig lehet ezt még bírni? Tíz órákor szálltak le az ágyról.

A fia csak úgy pizsamában beült a fotelbe, beszélgettek újra. A fia kérdezgetett. Jól aludt-e, kipihente-e magát, ők előbb is fel szoktak kelni, dehát azt akarták, hogy a mama pihenje ki magát jól.

Arról beszélgettek, hogy mi van a faluban. Elment a régi elnök, jött másik. Azt hitték, most választani fognak, de nem, a járástól volt kint több kiküldött, azok javasoltak. Az emberek meg feltartották a kezüket. Ennyi volt az egész. Azt hitték olyan elnök lesz, aki ért a gazdálkodáshoz, aki iskolát is végzett. Nem, még most se lett olyan. Na, most aztán mit várjon a falu? Cseberből-vederbe!

– Ha látnátok! Egy hónapja sincs még, hogy elnök, máris úgy meghízott, valóssággal tokát eresztett. Alig ismertem meg, amikor találkoztam vele. Meg is mondta, hogy ti csak szavaztok, de nem ti választottatok. Engem a járás választott ki, azok tehetnek el innen, nem a falu! Ne is haragudjon meg érte senki, ő úgy csinál mindent, ahogy azok mondják.

– Szóval – folytatta a mama – annyi a baj otthon, hogy azt ti nem is hiszitek. Elment az emberek kedve mindentől. A földet tönkretették, most nem úgy van, mint régen, ha esett az eső, utána ment mindenki leengedni a barázdáról a vizet. Dehogy... barázda sincs, egybe van az összes. A víz megáll a földeken, kivéve a vetés.

Legutóbb is esőben, sárban kellett vetni. Kijött a járástól valaki, azt mondta, nem számít se a sár, se a víz, vessenek. Egyik ember tartsa az esernyőt, a másik ves-

sen! A tervnek meg kell lenni. A terv meglett, csak éppen termés nem lett, még annyi se, amennyit belevetettek.

Apátok tudná elmondani igazán. Este összeülnek a szomszédok, úgy beszélnek, de odabent meg szóba se állnak az emberekkel, nemhogy megkérdeznék őket.

Hát mire jut így a falu? Ezt mondjátok meg!

Minden panaszt azzal intéznek el, hogy a múltban mennyivel rosszabb volt...

Ez csakugyan igaz. Dehát mi már azzal nem számolunk, csak a magunkét mondjuk... hogy van egy tehén, aztán reggel a spórból kiszedjük a hamut, azzal almozuk, hogy mégis legyen alatta valami, ne álljon a jószág tócsában. Mert egy szál szalma nem sok, de annyi sincs a háznál. A kotlót meg, hasogatunk újságpapírt, abba ültetjük. Ki hallott ilyet?

Reggelihez ültek. A mama csak teát ivott. Olyan fáradtnak és törődöttnek érezte magát, mintha hajnal óta szőlőt kapálna. Még tán ez attól is rosszabb. Mert ha kapál és kifáradt, akkor jól esik leülni. De most még az is terhére van, ha ülni kell.

Nem lehet ezt sokáig kibírni.

Reggeli közben mondogatni kezdte, hogy otthon lenne neki a helye, az isten tudja, mi lesz, amíg ő itt tölti a drága idejét. Azzal telt az idő, hogy beszélgettek újra.

– Ne adj isten, hogy meg tudta volna apátok szántatni a háztájit. Ígért fűt, fát, egy kocsis nem jött a csoportból. Mindegyik azt mondta, beszéljen előbb a brigádvezetővel. Az meg húzta, halasztotta. Már mindenkinek megszántották, a miénk még ott volt. Na, és nem csinálták az istennek se.

Akkor az öreg elment a brigádvezetőhöz. Adott neki egy százast. Másnap reggel két fogat jött... Így vagyunk mi az ilyesmivel. Most meg azt lesi a falu, ez az elnök mit fog csinálni. Behordatja-e ez is a járáshoz a potyaalmát, tüzfát, szilvapálinkát, mint az elődje tette... Majd meglátjuk...

Már leszedték az asztalt, még mindig beszélgettek. Hogy lenne hát, hova kellene elvinni a mamát.

Elmentek a mennyel vásárolni. Még dél se volt, hazajöttek. Megvettek egy boltban mindent. A mama egy fekete kendőt is vett magának, odatartotta a világosságra, úgy nézte, hogy milyen ritkás a szála, nem szőtték elég sűrűre.

– Hogy a fene a kezit – szaladt ki a száján – miért nem csinálta már meg jól, aki szötte.

Az eladó azt felelte rá, meg van az olyan jól szöve, mint ahogy maguk megkapálják a csoportban a krumplit.

A mama a menyétől kérdezte meg, honnan ismeri őt ez az ember, honnan tudja, hogy ők a csoportban vannak?

Zavarában megvette a kendőt.

Még a kirakatokat nézte, úgy jöttek haza. Az ebéddel nem volt sok baj, előre elkészítette azt is a meny, még mielőtt megérkezett volna a mama.

Megint ültek és beszélgettek, hova kellene hát elvinni a mamát. Ő újra csak azt hajtogatta, micsoda zűrzavar lehet már otthon, ajaj, vajon mit csinál magában az öreg. Ha már megevett azóta mindent, mire ő hazaér, kitér a hitéből. Nem szereti ha éhes... olyankor jobb, ha nem is szól hozzá az ember!

Amikor megkérdezte, mit kiabált reggel az udvarban az a rekedt ember, mi az, hogy erdei föld, virágföld, nevetett, hogy na még ilyet, árulják a földet, egy zacskóval két forint. Hát igen, aki virágot akar ültetni, az persze, hogy megveszi pénzért, honnan is vehetne máshonnan földet a cserépbe.

– Na, ezen fog legjobban csodálkozni az öreg, ha elmondom néki – nevetett újra.

Közben azon töprengett, mi lenne ha nem várná meg azt a három napot. Ha elébb elmenne. Mert csakugyan jó itt, kényelmes minden, dehát még egy ilyen éjszakát kibírni. Most is olyan fáradt már, hogy majd összeesik. Ha leül, az még rosszabb.

Gondolkozott rajta, előhozakodjon-e vele, vagy sem. Mégis van valami, amit szeretne megnézni. Amikor a fia még iskolás volt, mindig szeretne nézegetni a köny-

vében azt a sokféle állatot. Azóta is mennyi mindent olvasott róluk. Valahogy úgy volt vele, hitte is, nem is, hogy léteznek.

Hát most megláthatna belőlük sokat, ha kimennének az állatkertbe szétnézni.

A fia – az, tudja – nem megy vele, annyira irtózik mindenféle kígyótól. De hátha a menyé kikísérné. Nem vágyik ő egyebüvé sehova, se moziba, se színházba. Elég lenne neki annyi is, ha végignézné az állatkertet.

Persze, hogy szívesen elkísérte a menyé. Alig mentek el, máris jöttek vissza. Szerdán szünnap van. Ma éppen szerda. Ma nem lehet ott szétnézni. Holnap már lehet kilenckor.

Koradélután volt. Újra leültek a fotelekbe. A mama ült a legkényelmesebbe, párnát is tették mellé. A testének még az a része is fájt, ahova csak a párna ért.

Elviselhetetlenül és kibírhatatlanul fájt mindene.

Látta a fia meg a menyé arcán, hogy rosszul esik nekik, amiért ő nem érzi jól magát.

Dehát mit csináljon?

Nem úgy van az, hogy csak azért érezze jól magát az ember, mert muszáj. Vagy azért pihenjen, mert muszáj. Már mindent elmondtak a faluról, amit csak lehetett. De még akkor is, hol volt az este!

A mama megint arra célozgatott, hogy otthon mi lehet. Meg aztán nem érdemes neki nappal utazni, utazhatna éjszaka is, elég neki annyi az alvásból, amit a vonatban alszik.

Kiment a konyhába egy pohár vízért, tablettákat vett be fejfájás ellen.

Amikor visszajött a vízzel, a menyé rászólt, hogy igazán, miért fárad, kiment volna ő szívesen, ne fárassza magát, hoz ő vizet, ha kell.

A mama arra gondolt, ha ma otthon van, talán húsz-harminc vederrel is felhúzott volna a kútból már ekkorra. Mennyi vizet kell ott húzni egész nap.

Megint beszélgettek. Egy nap az csak egy nap, miért is kellene neki a holnapi napot utazással tölteni, mikor éjszaka is mehet. Igen, de ha holnap éjszaka ül vonatra, akkor csak holnapután délbe ér haza. Akkor már több mint három nap. Az öreg meg azt mondta, három napnál ne maradjon tovább. Ő nem veszi harmadik nap után a nyakába ennek a sok tyúknak minden egyének a dolgát. Elég neki már az is, ha azt a munkát el bírja végezni, ami a csoportban van. Neki már az is sok...

Amikor mondta, hogy megy, a fia és a menyé hallani se akartak róla.

– Hát csak ilyet nem tesz! – marasztalták.

Aztán aznap este, amikor kikísérték a mamát a vonathoz, és visszajöttek az állomásról, sokáig ültek a fotelban szótlanul. A menyé kiment a konyhába, hogy elrendezze az ételeket, amiket a vendégségre főzött.

A fia ült a fotelban, és nézte a melegítőtestet, amelyikhez a mama tegnap este az örökké fázó lábait dörzsölte.

Azon gondolkozott, hogy a mamának soha soha az életben nem volt még egyetlen napja sem, amit pihenéssel tölthetett volna. És nem is lesz ezentúl sem.

Szeretett volna még sokat beszélgetni vele.

A falut, a kertet, a hosszú akácfasort látta maga előtt.

Mi lesz, ha nem lesz többet a mama, sovány fáradt teste elnyűvik egészen. Nem marad más utána, csak az a fekete erdei föld, keménytörzsű magas fák és mézédés illatú virágok földje.

Vajon, nem ő ez a föld máris?

KALEIDOSZKÓP

Rázd meg teljes erődből
 Koponyádat,
 Mint egy kaleidoszkópot
 És szemüregiden át
 Nézz hátra
 Hogy lásd, mi jött ki.
 Ha semmisem, az jó.
 Rázd meg még egyszer
 Háromszor, hétszer, kilencszer
 Ha nem jött ki semmi, még mindig jó.
 Rázd meg, rázd meg, rázd meg
 És nézd megint
 Hogy szép-e,
 Úgy rázd, hogy a ház is beleremegjen,
 Meggörbüljön az út,
 Térdrehulljanak a hegyek
 Gyorsabban pislogjanak a csillagok
 S az ember szorítsa kezét a szívére.
 De ha rút, ami kijön,
 Fogd a koponyád és mint egy repedt fazekat
 Hajítsd el!
 Vagy mégse.
 Inkább töltsd tele földdel
 Jó trágyaporral
 És tűzz belé
 Egy piros muskátlit.

TÜSKÉS GARÁD

Úgy kapaszkodom meg az értelemben
 Mint a tüskés garádban,
 Nézem a tenyerem:
 Szegfű lett belőle.
 Nézem a napot:
 Kristályszilánkok!
 Nézem az eget,
 Kivirult, de volt már
 Katona is, kék egyenruhában
 És a tüskésdrótra zuhant.
 Önmagamba nézek,
 A tüskés garád félelme és szerelme.
 Szomszédomra nézek,

Távol tartja magát!
Csak a kígyó
Siklott csendesen, érintetlenül
Csak a kökőrcsin virágzik
Az árnyékban a kerítés tövén.
A gyűrűző kígyónak mérgé van.
A szép kökőrcsinnek is mérgé van.
Sem a kígyó, sem a kökőrcsin
Nem tud mosolyogni.
Én mosolygok
És megfogózom a tuskés garádban.

Fordította: *Franyó Zoltán*

GELLER ISTVÁN rajza

BENKE JÓZSEF

A SOMOGYI PÉLDA

A barcsi „Vörös csillag” termelőszövetkezet története

Amikor az első szabad tavaszi hónap idusán az Ideiglenes Nemzeti Kormány elfogadta „a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhözjuttatásáról” szóló rendeletet, akkor Somoogy megye déli, délnyugati részén, a Dráva-parton még nem a múzsáké és a munkáé volt a szó, hanem a fegyvereké. Barcs község 1944. december 6-án szabadult fel, de a front a községtől néhány kilométerre megrekedt, s a polgári lakosság biztonságba helyezése érdekében a szovjet és bolgár katonai parancsnokok december végén elrendelték Barcs és a barcsi járáshoz tartozó Dráva-menti községek kiürítését. Barcs község még 1945. március 17-én is hadművelleti terület volt, s az alispán csak április 5-én kelt rendeletével engedélyezi a kiürített falvak lakosságának visszatelepítését – de az április 17-én kelt rendelet értelmében foganasított népszámlálásból az derül ki, hogy a visszatelepítés lassú ütemben folyt, s a község lakossága 45 április végén, május elején térhetett vissza. A hónapokig tartó harcok jelentős anyagi veszteségeket okoztak, s az élet csak nehezen indult meg.

A községben meg- és újjáalakuló pártok egyöntetűen elsőrendű feladatnak tekintették a földkérdés megoldását, de nem volt már ilyen egyetértés a föld-reform jellege és megvalósulásának módja tekintetében. A Kommunista Párt azt vallotta, hogy „a földreform nem önálló kérdés, nem a politikai program egyik pontja..., hanem Magyarország nemzeti fejlődésének alapja, az ország... demokratikus fejlődésének előfeltétele és biztosítója”, s ebben a szellemben kezdett a kérdés megoldásához, a földosztás technikai lebonyolításához. A Kisgazdapárt vezetősége energiájának nagy részét a párt újjászervezésére fordította, s ezzel, valamint az ellenforradalmi rendszerben „ellenzéki” magatartásával szerzett népszerűsége következtében a község a kisgazdák egyik igen fontos bázisa lett a megyében. De a földosztás Barcson nemcsak nagy történelmi igazságszolgáltatás volt azzal, hogy teljesítette a magyar földműves nép évszázados álmát s birtokába adta ősi jussát, a földet –, hanem gazdasági szükségszerűség is: a földet csak a szorgos parasztközök munkája tehetné ismét termővé. Nemhiába volt Barcs a nagybirtokoktól agyonsanyargatott Somogyban: a község egyéni tulajdonban lévő óriási határának több mint felét négy nagybirtok foglalta el. Az egészségtelen földbirtokmegosztást tetézte, hogy az 1196 földbirtok 2676 darabban volt, amelyből mindössze 717 volt azon földbirtoknak a száma, amelyek egy tagban feküdtek (a többi tehát átlagban 4 darabban!). A földreform egycsapásra megváltoztatta a földbirtokmegosztást, de nem változtatta meg a földbirtokoknak ezt az egészségtelen szétszórtságát, hiszen a kisajátított nagybirtokokat kb. ezer parcellára osztották fel a földigénylők

között, s ez azt jelenti, hogy a földbirtok tagok száma ezzel több, mint három és fél ezerre emelkedett (9000 holdon 3 és fél ezer parcella).

A földigénylő bizottság május közepén, június elején látott munkához, akkor, amikor a megye egyes keleti járásaiban lassan már be is fejeződtek a munkálatok. A bizottságnak azonban ettől eltekintve sem volt könnyű dolga: nemcsak a nagybirtokos családok és támogatóik ellen kellett felvennie a küzdelmet, de nemegyszer a jogszabályok ellen is. Meg kellett küzdeni sok esetben a községben lakó volt volksbundos svábokkal is, akik magatartásukkal akadályozták a földosztás zavartalan megvalósítását, továbbá a parasztság egy részében megnyilvánuló meg nem értéssel is. Sok esetben csak sorshúzás útján tudták eldönteni, kié is legyen egy távolabb eső földdarab – s még így sem akadt barcsi jelentkező Szilonicpuszta jelentős részére. A nagy távolság – a közel 100 km² területű községben – ténylegesen olyan problémát jelentett akkor, amelyet csak tagosítással, közös összefogással (s végső soron csak korszerű termelési-technikai eszközökkel) lehetett legyőzni. Így tehát a földreformnak szerves – és barcsi viszonylatban – elengedhetetlen folytatása volt a termelőszövetkezet, a modern mezőgazdasági nagyüzem megteremtése.

A megyei tanács végül is sok huzavona után jóváhagyta a községi földigénylő bizottság döntését, s megállapította, hogy az „*igénybe vett 4488 kh 636 n-öl összterületű ingatlanból földjuttatási igénye van 328 családnak 2296 kh területtel. Házhely juttatási igénye van 363 családnak 100 kh területtel*”. A kiosztott földterület átlagos nagysága családonként 7 kh-t tett ki. A Földbirtokrendező Tanács a házhelyjuttatásoknál figyelembe vette az ellenállási mozgalomban szerzett érdemeket. És helyesen járt el, amikor „*A gróf Széchenyi Imre örökösöktől... igénybe vett gyümölcsös... juttatásának jóváhagyását függőben tartja, mert megállapítható, hogy azok javarésze nem földművelő foglalkozású, hanem az ellenállási mozgalomban való részvétel címén van javasolva a juttatás*”. Ezzel a gyümölcsössel kezdődik – az azóta már oly sok komoly sikert elért – barcsi szövetkezeti mozgalom. Ugyanis egy évvel későbbi határozatból arról értesülünk, hogy „*A megyei tanács... a beterveztett összeírású iv szerint a gróf Széchenyi Imre örökösök tulajdonát képező 12 kh 1438 n-öl gyümölcsönek juttatását jóváhagyja azzal, hogy a gyümölcsös osztatlan egészében mint gyümölcszövetkezet kezelteik... A juttatás méltányos indokául szolgál, hogy a háborús események folytán meglehetősen tönkrement gyümölcsöst két évi munkával a szövetkezetbe tömörült juttatottak hozatták rendbe*”. Ez a gyümölcsös, és a már korábban a barcsi földművesszövetkezet tulajdonába átadott mezőgazdasági szeszgyár (majd a később hozzácsatolt rum- és likörgyár) képezték a kibontakozó, és tovább terebélyesedő szövetkezeti mozgalom anyagi alapját a községben.

A földosztás mellett a másik nagy jelentőségű mozgalom, amely a község életére és társadalmi struktúrájának változására igen erősen hatott: a volksbundos német lakosság ki- és a szlovákiai magyar lakosság betelepítése, valamint a Jugoszláviából menekülő magyarok megtelepedése volt. Ez a társadalmi kicserélődés átalakította a község nemcsak nemzetiségi, de politikai és gazdasági arculatát is.

A jómódú, németekkel kollaboráló volksbundosok kitelepítése és a Szlovákiából (Zseliz és Naszvad községekből) betelepített magyar lakosság cseréje gazdaságilag jelentős mértékben visszavetette a községet. Már 1946-ban problémát jelentett a földek megművelése – de nem szűntek meg a problémák 1948-ban sem (amikor pedig a telepítés Barcon le is zárult). Mivel magyarázható mindez? Barcs község esetében – véleményem szerint – a következőkben jelölhetjük meg a fő okokat: egyrészt bár a betelepítettek legnagyobb része tehető középparaszt, jó gazda volt; jelentős állatállománnyal, gazdasági felszereléssel érkeztek, továbbá a 69 „telepes” család összesen

491 kh szántóföldet kapott, sokan még így sem kapták meg azt az ingatlan értéket, amelyet ott kellett hagyniuk! Másrészt az új körülmények közé való beilleszkedés azért is nehéz volt, mert az új telepések is bizalmatlanok voltak, de megnehezítette az asszimilációt a helybeli lakosság részéről megnyilvánuló ellenszenv, nem egyszer ellenállás. A bizalmatlanság természetesen mindkét részről érthető. A sváb lakosságot (családot) nemegyszer akkor telepítették ki, amikor a felvidékiek megérkeztek: ami mindkettőben azt az érzést szülte, hogy szerencsétlenségének okozója a másik. Mindez azt eredményezte, hogy jó néhány évig szinte alig érintkeztek s kommunikációs kapcsolataik sokkal gyakoribbak voltak a közösségen belül, mint a telepések és a falu lakossága között (pl. jó néhány évig nem fordult elő, hogy „telepes” házasságot kötött falubelivel, arról nem is szólva, hogy német anyanyelvűvel). Elzárkózásukat megkönnyítette az is, hogy a telepéseket egy-két utcába – tehát viszonylag zárt tömbbe – telepítették le. Fokozták a nehézségeket objektív tényezők is. A felvidékiek Szlovákiában más növénykultúrákat termeltek, s míg itt az ezeknek megfelelő talajminőséget megteremtették, illetőleg azokat a kultúrákat meghonosították – évek teltek el. Megnehezítette a felvidékiek helyzetét nemegyszer a vezetők okatlan gáncsoskodása, elgondolás nélküli intézkedése úgyannyira, hogy maguk a telepítettek panaszozzák, hogy a helytelen intézkedések következtében „... boldogulásunk forog kockán”.

A földreform, valamint a sváb kitelepítéssel kapcsolatos telepítések nagymértékben átalakították a község társadalmi-gazdasági struktúráját: jelentős szociális nivellálódás következett be a parasztságon belül, de tovább nőtt a község nemzetiségi heterogenitása.

A földreform-rendelet – mint ismeretes – intézkedett arról, hogy az uradalmakhoz tartozó nagyobb gépi berendezések, épületek, ipari üzemek, valamint a fel nem osztható mezőgazdasági üzemek, mint pl. halastavak, rizstelepek a földhözjuttatottakból alakult szövetkezetek tulajdonába, illetve kezelésébe menjenek át. Ennek érdekében minden községben földművesszövetkezet alakítását írta elő a törvény. Barcs községben még a felszabadulás évében újjáalakult a barcsi munkásság Általános Fogyasztási Szövetkezete, majd a kommunista párt javaslatára és kezdeményezésére jött létre 1945-ben egy árucsereforgalmi szövetkezet, amely 1946. július 6-án *Földműves Szövetkezetté* alakult.

A községben 1948–49-ben létrejött mindkét termelőszövetkezeti csoport a földművesszövetkezettel szoros kapcsolatban alakult és fejlődött, s az azóta országos hírnévé vált „Vörös Csillag” a kezdeti években igen sok és jelentős támogatást kapott a földművesszövetkezettől (annak ellenére, hogy a szilonicpusztai termelőszövetkezeti csoport mint önálló jogi személy alakult meg, s nem mint a földművesszövetkezet termelőszövetkezeti csoportja).

A következőkben megpróbáljuk végigkísérni egy olyan termelőszövetkezet életének legfontosabb mozzanatait, amely nemcsak gazdálkodási eredményei és a szocialista építésben szerzett érdemei alapján tartozik a legkiválóbbak közé, hanem a történelmi fejlődés időrendjében is az elsők között alakult, 1948 őszén.

A barcs-szilonicpusztai termelőszövetkezeti csoport fejlődése (1948–1951)

A barcsi járásban több olyan település volt, amelyben a földhözjuttatottak számára kevés föld állt rendelkezésre, s így a jelentkező igényeket a szomszéd községekben – már ahol ez lehetséges volt – kellett kielégíteni. Így került 1946–48 közt Barcs község egyik külterületére, Szilonicpusztára 15 bolhói család, s ez a 15 család lett az azóta oly nagy eredményeket elért barcsi szövetkezeti mozgalom elindítója.

Az 1946 tavaszán és őszén Bolhóról Sziloniccsba települt családok 9 kh juttatott földet kaptak, és minden gyerek után még egy holdat. Ez a terület – figyelembe véve a földek kitűnő minőségét: holdanként 16–18 aranykorona értékűek – bőségesen elegendő volt egy család megélhetéséhez. Problémát csak az jelentett, hogy kevés volt az állatállomány, s nem voltak megfelelő munkaeszközök; továbbá az, hogy a kiosztott földek 2–3 tagban feküdtek a szilonicpusztai határban. Mindennek következtében csak úgy tudtak boldogulni, hogy bizonyos munkákat közösen végeztek. Ennek az egymásnak-segítésnek, ennek a közös munkának logikus és szerves folytatása volt a kollektív gazdálkodásra való áttérés.

A szilonicpusztaiak – saját tapasztalataik alapján – korán felismerték a kollektív gazdálkodás, a nagyüzemi gazdaság előnyeit. Segítette ezt a felismerést, bátorította a szövetkezés e korai híveit az egyesült munkaspártnak – a Magyar Dolgozók Pártjának – fejlődésünk további perspektívájáról vallott állásfoglalása. *„Mi nemcsak a város, hanem a falu dolgozó népének életszínvonalát is fel akarjuk emelni. A mi célunk az, hogy nemcsak a városban, de a falun is a dolgozó ember részesüljön a kultúra minden áldásában: a háza legyen egészséges, emberhez méltó... A gyermekei járassanak középiskolába, vagy egyetemre. Ha beteg, kapjon jó orvost, ha felesége szül, álljon rendelkezésére klinika, vagy szülőotthon... álljon a dolgozó paraszt rendelkezésére mindaz a gép, amely megkönnyíti munkáját, növeli a munka eredményét. Egyszóval: tűnjön el lassanként a város és a falu között a különbség... De mindenki tudja, hogy a mai termelési módszerekkel, az 5, 10, 15 holdas parcellákon ezt a kultúrát, ezt az életszínvonalat megvalósítani nem lehet: ezt csak közös összefogással, kölcsönös segítséggel lehet.”* 1948 nyarán–őszén a szilonicpusztai volt cselédek közül 9 gazda elhatározta, hogy ezentúl minden munkát közösen végeznek, s a jövődelmet is a közösen végzett munka szerint osztják el. Így alakult meg 1948. október 1-én a Barcs–szilonicpusztai III. típusú „Rákosi Mátyás” termelőszövetkezeti csoport.

A termelőszövetkezeti csoport mintegy 45 kh kishaszonbérleti földön alakult, s 1948-ban még csak ezt a területet művelték közösen, a családok saját földjeiken az előző években kialakult módon dolgoztak. A meglevő közös állatállomány igen kevés – inkább csak jelképes volt, sajátjukat a tagok ekkor még nem vitték be a közösbe. Noha a szövetkezet megalakításában résztvevő tagok elég jó viszonyok közt éltek (volt olyan gazda, aki pl. közel egy vagon kukoricát adott a közösbe a később vásárolt állatok takarmányozására) – a termelőszövetkezet rendkívül szerény anyagi alapokból nőtt ki. A szövetkezetben a 9 család 17 taggal 143 kh földön kezdte meg a gazdálkodást, s az összes közös vagyonuk mindössze 22 000 Ft volt. Elmondhatjuk, hogy a szövetkezet ekkor még valóban gyerekcipőben járt, s jóbarát és ellenség egyforma figyelemmel szemlélte: vajon hová fejlődik majd ez a kis kollektíva. Sokan már előre a csoport kudarcát jósolták, mások pedig féltve, reménykedve nézték kezdeti küszködésüket. Mert az igazi megpróbáltatások csak a csoport megalakulása után kezdődtek. S hogy e kis kollektíva akarata, ereje és összefogása milyen mértékű volt, azt lemérhetjük azon, hogy nemcsak a csoporton belül támadt bizonyos nehézségeket sikerült leküzdenie, de megbirkóztak az értetlenséggel, a különböző hivatalos szervek részéről nem egyszer tapasztalható gáncsoskodással, s az ellenség nyílt, vagy burkolt támadásaival is. Nem csodálkozhatunk azon, ha ebben a sokirányú küzdelemben maguk is nem egyszer hibáztak, néha a csoport tagjai is türelmetlenül, nem megfelelő módon jártak el.

A legfontosabb belső problémát a termelőszövetkezet megalakulásának pillanatától – az asszonyok magatartása jelentette. Több családban hallani sem akartak a közös gazdálkodásról, s még 1949 tavaszán is igen komoly konfliktusok adódtak az egyes családokban emiatt.

Fokozta a nehézségeket, hogy több mint fél éven keresztül nem volt hivatalos munkaegység-könyv s csak 1949 tavaszának végén kezdték átértékelni a végzett munkát a munkaegység-könyv alapján. Természetesen az a feljegyzés, amely több mint fél éven át használatban volt (addig ti. csak a közösben eltöltött napok számát írták be, s azt, hogy ki mivel foglalkozott), az utólagos átértékelés során sok félreértésre adhatott – és sajnos adott is – okot. Kezdetben a munkaegység-jóváírásról is megosztottak a vélemények: egyesek helyeselték, mások elvetették, mondván, inkább dolgozzanak a sok adminisztráció helyett, és ismét mások nézeteikkel már-már utópisztikus kommunista nézeteket hirdettek (azt állították például, hogy a szövetkezetnek olyannak kell lennie, mint egy nagy családnak: minden tagja dolgozik, s mindenki annyit fogyaszt, amennyire szüksége van!). 1949 nyarán azonban azt már sikerült elérni, hogy a tagok minden este beírták, mit végeztek aznap, s a vezetőség minden héten átértékelte a végzett munkát munkaegységre. Bizonyos mértékig ezek a tényezők – elsősorban az asszonyok távolmaradása – is hozzájárultak ahhoz, hogy a felsőbb szervek is idegenkedéssel fogadták a csoport megalakulását. Így történt, hogy 1949 januárjában – amikor a termelőcsoport tevékenységét először vizsgálták felül –, nem javasolták a működési engedély kiadását. A csoport azonban most már ennek ellenére elhatározta, hogy együtt marad s a jövőben megmutatja: mire képes a közös munkában!

Fokozta a nehézségeket, hogy nőtt az ellentét a csoport és az egyéni gazdák között. Összeütközés mindenekelőtt a pusztán élő néhány család és a szövetkezet között történt. Az első konfliktus a volt uradalmi istállók használata miatt következett be. Tovább fokozta az ellentétet, hogy a földművesszövetkezet tulajdonában lévő legelőről eltiltották a pusztán élő egyénileg dolgozó parasztokat, sőt mi több: azt a néhány családot, akik nem léptek be a termelőszövetkezetbe, 1949 őszén kilakoltatták Szilonicpusztáról. De nem volt jobb a csoport viszonya a szomszédos pusztákon (elsősorban Drávaerdő pusztán) és a községben élő dolgozó parasztokkal sem: még azt sem igen engedték meg a szövetkezet tagjai, hogy a Szilonicban lévő kutaknál megittassák a jószágot az egyéni parasztok. Mindez természetesen nem javította a kölcsönös bizalmat a csoport és az egyéniek között, inkább elmélyítette a szakadékot, amelyet csak hosszú hónapok, évek kemény munkájával lehetett áthidalni. Ha azonban az akkori viszonyokat ismerjük, bizonyos mértékig érthetővé válik a csoport eme elzárkózása és „diszkriminációs politikája”.

Érthető, hisz nem egy egyéni paraszt vádolta azzal még 1949-ben is a csoport tagjait, hogy azért költöztek át Bolhóról, hogy az egész községet „bevigyék a kolhozba”. Sok egyénileg dolgozó paraszt is mindent megtett, hogy nehezítse a szövetkezet tagjainak életét és boldogulását (gazdasági épületek, felszerelések szétbontása és elhurcolása stb.). A csoport ezt természetesen nem engedhette meg; felismerték, milyen nagy lehetőség rejlik abban, ha úgy kezdenek el a gazdálkodást, hogy a főbb gazdasági épületekről már nem kell gondoskodniuk. Az első évek gyorsütemű fejlődését – több más tényező mellett – nagymértékben elősegítette, hogy a csoport megkapta a volt nagybirtokok mindazon gazdasági épületeit és felszereléseit, amelyekre igényt tartott. Ez igen jelentős segítség volt, hiszen a szövetkezeti alap és a nagyarányú állami támogatás összegét nem kellett az állóalapokba (és elsősorban a sok pénzt felémésztő gazdasági épületekbe) fektetni, hanem közvetlenül a termelésre lehetett fordítani. Az igazsághoz azonban hozzátartozik, hogy a szövetkezet részére juttatott épületek erősen romos állapotban voltak. Ezeken az épületeken a szövetkezet tagságának igen sok javítómunkát kellett végeznie úgyannyira, hogy az épületek felújítása és helyreállítása az eredeti érték kb. 50%-át jelentette. Mindennek ellenére azonban kétségtelen, hogy a szövetkezet sokkal kedvezőbb helyzetben volt, mint azok a gazdaságok, amelyekben újonnan, a közös gazdálkodás kezdetén kellett ezeket létrehozni.

A felsorolt nehézségek mellett komoly problémát jelentett az első gazdasági évben az is, hogy nem találták meg a megfelelő *munkaszervezési formákat*. Még 1949 tavaszán is úgy vetették például a burgonyát, hogy egy kocsiravalót kiválogattak, azután felültek a szekérre, kivitték, elvetették – majd ismét kezdődött előlről. Így aztán nem csodálkozhatunk azon, hogy még 1949 tavaszán sem tartották érdekesnek a csoportot arra, hogy besorolják a termelészövetkezetek közé (továbbra is termelészövetkezeti csoport maradt). Pedig a csoport időközben jelentős fejlődésen ment keresztül: 1949 őszén újabb 9 család (15 tag) lépett a közös gazdálkodás útjára, s szeptember elején már 19-re emelkedett a csoport családjainak és 34-re tagjainak létszáma. A csoport tulajdonában ekkor már 159 kh föld volt.

A szilonicси példa láttán 1949 nyarán 15 belcspusztai család elhatározta, hogy a közös gazdálkodást választja. A 15 család (25 tag) 74,5 kh földdel megalakította a Barcs-belcspusztai termelészövetkezeti csoportot. A csoport jóformán még meg sem alakult, tagjai – egy kivételével – felvételüket kérték a szilonicси csoportba (az átlépés 1949. szeptember 1. és 10. között történt). Ennek következtében szeptember közepén már összesen 34 család (59 családtag) volt a szilonicspusztai termelészövetkezeti csoportban (a belcspusztai családokból végülis mindössze 8 marad a csoportban). A csoport összes területe 345 kh 865 n-öl volt, amely több mint 70 tagban volt szétszórva; volt olyan földdarab a tagok tulajdonában, amely a csoport szilonicси központjától több mint 15 km távolságban feküdt! Ez a helyzet – valamint az a követelmény, hogy a nagyüzemi munkaszervezet alapjait megteremthessék – követelően írta elő a tagosítást. A birtokrendezés során a fenti területből 3 táblát alakítottak ki, amelyen már megkezdődhetett a nagyüzemi munka.

Már 1949 augusztusában felmerült egy terv az Ellenőrző Bizottság részéről a termelészövetkezet megszilárdítására. Ez a terv két részből állt: egyrészt a Belcspusztán termelészövetkezetet alakítani szándékozó tagokat átvinni a szilonicси csoportba: vagy még pontosabban: új tagok toborzásával emelni a csoport életképességét; másrészt pedig a kibővítés után bevinni a csoportot Belcspusztára, mert Szilonicspusztán „a fejlődéstől teljesen el vannak zárva, nincs sem kövesútjuk, sem villany, sem telefon, de ha meg lehet valósítani a belcspusztai kiépítést, akkor ott mindezek megvannak és a csoport mind kulturális, mind szociális fejlődése biztosítva van, lakásaik, gazdasági épületeik, vasútjuk, minden helyben van”. A csoport azonban elzárkózott az áttelepítés elől annak ellenére, hogy a Tanyai Tanács Barcs körül egyedül Tüsképusztát jelölte ki melléktelepülésnek, s határozata szerint „a szilonicspusztai, tüsképusztai, drávaerdőpusztai és a viktorpusztai települések összevonása szükséges”. 1949. december elején tárgyalták a kérdést, s a „szilonicspusztán létesített termelészövetkezeti csoport képviselőjében megjelent Losonczi Pál termelészövetkezeti elnök közli, hogy Szilonicspusztai házhelyeinek a Morvasarokba való át-helyezését nem tartja elfogadhatónak, mert így olyan messze esnének a földjeiktől, hogy azok megművelése rendkívül nehézségeket okozna. Közli továbbá, hogy Szilonicс tanyája kifejlesztésébe már 60 000 Ft-ot befektettek; ... és a kialakítandó termelészövetkezeti központ helyéül a jelenlegi házhely osztás déli oldalán elhúzódo úton haladva Kelet felé mintegy 650–700 m távolságot jelöli meg. A jelölt hely a Szilonicshoz tartozó mintegy 700 kh terület központjába esik”. Ez a húzódozás bizonyos mértékig érthető: 1949-ben gazdaságuk virágzásnak indult – többet termeltek, mint az egyéniek. Nem akarták otthagyni a nagyon sok munkával, óriási nélkülözések közepette teremtet gazdaságukat, jó földjeiket. Elsősorban a föld volt az, amely visszatartotta őket a rablógazdálkodás következtében nagymértékben leromlott belcsai, stb. földekkel való cserétől.

1949-ben viszonylag kedvező volt az időjárás, elég jó volt a termés. A csoport szép eredményeihez a földek jó minőségén és a tagok szorgalmas munkáján kívül

nagymértékben hozzájárult az „okszerű” gazdálkodás, amellyel már 1946 óta művelték földjeiket. Elősegítette a közös jó termését az is, hogy a földművesszövetkezet egy traktorának átengedésével nagymértékben segítette a jó talajelőkészítést, továbbá, hogy már 1949-ben is – a földművesszövetkezet segítségével következtében – használtak műtrágyát és bizonyos növényfélésekből nemesített vetőmagot. Mindez azt eredményezte, hogy a legfontosabb növényfélésekből 5–10⁰/_n-kal magasabb termés-átlagot értek el, mint a körülöttük termelő egyéni gazdaságok (így pl. búzából, őszi-árpából, zabból 10–10 q-t, kukoricából 40, takarmánvörpából 210, rostkenderből pedig 41 q termést értek el kh-ként). Ezeknek az – akkori mértékkel mérve – kitűnő eredményeinek köszönhetően, hogy az 1949 augusztusának második felében Kaposvárott megrendezett Dél-dunántúli Mezőgazdasági Kiállításon növényeivel (elsősorban kitűnő minőségű kenderével) a kiállítás első díját nyerte. A növénytermesztésben elért eredmények nagyban hozzájárultak az állattállomány felfejlesztéséhez. 1949-ben jelentős mértékben megnövekedett a közös állattállománya, úgyannyira, hogy 100 kh-ra már kb. 30 számosállat jutott.

A csoport fejlődése igazolta a közös gazdálkodás fölényét az egyénivel szemben. Termésük több volt, mint amikor egyénileg gazdálkodtak és év végére a tiszta közös vagyon értéke több mint 130 000 Ft, közel hatszorosan haladta meg az egy év előttiét. Az egy munkaegységre eső részesedés még csak 15 Ft volt (bár eredményeik többet is lehetővé tettek volna, de maguk a tagok határoztak úgy, hogy növeljék inkább a közös vagyont, hiszen ezzel a további évek felemelkedéséhez szükséges alapokat rakják le. Losonczi Pál elnök ezt úgy fejezte ki: „Nem esszük meg a holnapot”!). Az első évben egy családra átlagosan 281 munkaegység jutott, s ennek eredményeként az első zárszámadásakor az egy családra eső átlagos jövedelem is mindössze 4220 Ft volt, s a legtöbbet kereső család jövedelme sem érte el az 5000 Ft-ot.

Az első gazdasági év számszerű eredményei még elég szerények. Sokkal jelentősebb azonban az a tény, hogy összekovácsolódott egy olyan közösség, amely szilárd magva és kiindulópontja lett a későbbi évek fejlődésének. Az első gazdasági év sikeres befejezése után a csoport munkáját akadályozó külső és belső problémák fokozatosan sorra megoldódtak. A megye vezetői – látva a tagság eltökélt szándékát a közösben maradásra – végül is megadták a működési engedélyt, s a legnagyobb belső probléma, az asszonyoknak a közös munkához való viszonya is megoldódott. Nagymértékben segítette a következő év munkáját az 1949-ben végrehajtott tagosítás, valamint a közös munka jobb megszervezése. Elősegítette a fejlődést a jelentősen megnövekedett tagság is: az első gazdasági év végén belépett családok csak az 1949/50-es gazdasági évben kezdtek dolgozni a közösben. A második év elején „Vörös Csillag”-ra változtatták a csoport nevét. Megkezdődött a termelészövetkezet egyenletesen felfelé ívelő fejlődése, amelyet csak az 1956-os ellenforradalom tört meg.

Az 1950-es év az első komoly eredmények éve. Gazdaságilag jelentős mértékben megerősödött a szövetkezet: sok új dolgozó paraszt lépett be, szeptemberben már 57 a tagok száma. Az új tagok a 49-ben tagosított földterület mellé újabb parcellákat hoznak, amelyeknek jelentős része a községnek szinte egész területén szétszórtan fekszik, s ez újabb tagosítást tett szükségessé. A barcsi főjegyző által a tagosítás befejezéséről küldött jelentés szerint a „termelészövetkezetnek a földje a számbavétel után 423 kh hold”. A tagosítások általában soha sem növelték az egyetértést a szövetkezet és az egyének között. Az 1951-es tagosítás alkalmával felszínre is került ez az ellentét. A szövetkezet vezetősége ún. „jóföld politikát” akart folytatni, s csak „a Birtokrendező Bizottság elnöke és az Ellenőrző Bizottság kellő időben alkalmazott figyelmeztetése és meggyőző érvei hatására sikerült” a tsz-táblákat kialakítani s a „megközelítőleg egyenértékű minőségi” cserét végrehajtani. E táblák kialakítása után most már ténylegesen megkezdődhetett a nagyüzemi gazdálkodás.

A szövetkezet eddigi működése is rendkívül fontos tapasztalatokkal gazdagította a csoport tagságát és vezetőségét egyaránt. Belátták, hogy csak jól átgondolt, helyesen összeállított terv alapján lehet eredményesen gazdálkodni. Az a termelőszövetkezet, amelynek vezetői és tagjai nem mérik fel pontosan gazdasági helyzetüket és lehetőségeiket, nem tudják előre megállapítani, milyen célokat tűzhetnek ki és tudnak megvalósítani – csak nagy földterületen, de nem nagyüzemi módon gazdálkodnak. Az ilyen termelőszövetkezetben kapkodó, szervezetlen a munka, s az eredmények is gyengébbek. A vezetőség és a tagok is tisztában voltak ezzel, s a legfontosabb feladatnak a jó munkaszervezés kialakítását tartották. Világos volt ekkor már számukra (okultak az első év tapasztalataiból), hogy nem egyik napról a másikra kell megtervezni a tennivalókat, hanem már a megelőző évben ki kell alakítani a következő gazdasági év munkaprogramjának minden lehetséges, fő mozzanatát. Bár a távlati tervezés tudományos felkészültséget is igényel, többé-kevésbé meg tudták oldani az üzemi munkaszervezés legfőbb problémáit, annak ellenére, hogy ekkor még nem igen kaptak segítséget a felsőbb szervektől s a helyes és alapos tervek elkészítését objektív nehézségek is befolyásolták (így pl. az 1949/50-es gazdasági évben a megyében csak a szilonicpusztai csoport nem készítette el üzemi tervét, mert egész vezetőségét különböző iskolákon való részvételre kötelezték). Az ehhez hasonló objektív akadályok a későbbi években sem hiányoztak, a helyes tervek kidolgozását azonban inkább a szubjektív tényezők akadályozták. A termelőszövetkezet vezetésére általában jellemző volt az erős centralizmus (különösen 1951-től): s a tervek elkészítése is gyakran úgy történt, hogy maga az elnök (esetleg néhány vezetőségi tag bevonásával) kidolgozta a főbb elképzeléseket – s a tagságra csupán az a passzív szerep várt, hogy a közgyűléseken ismertetett terveket elfogadja. Ezért előfordult, hogy a tagok nem érezték magukénak, hiszen a tájékoztató jelleggel közölt, számokban kifejezett főbb elképzelések nem biztosíthatták a tagság közvetlen részvételét a tervkészítésben.

Ennek ellenére igen jelentős eredményeket ért el a csoport, s nemcsak a községben lakó dolgozó parasztok látogattak ki Szilonicba a közös gazdaság megismerése céljából a belépés gondolatával foglalkozva, de egyre többen keresték fel a délszomszági községekből is a megyeszerte híres „Vörös Csillagot” s nem kis büszkeséggel állapították meg a sziloniczi szövetkezet tagjai, hogy a megyében „sok csoport alakult meg, mert nálunk jártak, s látták eredményeinket”. S amit Szilonicban láttak – valóban követésre méltó volt.

A tagosítás után lehetségessé vált már az egész 49/50-es gazdasági évben a jobb munkaszervezés: ennek első jeleként munkacsoportokat szerveztek s felosztották a területeket. Most már sokkal szervezettebben dolgozhattak, nagyobb gonddal művelték a földeket s az egyes csoportok közt egészséges versenyszellem alakult ki. A jól és gyorsan végzett munka eredménye nem is maradt el. Az előző évinél még jobb eredményeket értek el a növénytermesztésben, s tovább gyarapodott a közös állatállománya is. Állatállományuk fejlődése tulajdonképpen ez évben kezdődik, hiszen eddig lényegében – elsősorban számosállataik révén – olyan állatokkal rendelkeztek, amelyeket a megyei tanács és az Állatforgalmi Vállalat vásárolt fel számukra. A csoportban lévő párttagok voltak az elsők, akik először adták a közösbe állataikat – majd ezt követték a többi tagok is –, s ennek következtében több állatfajtaból több mint kétszeresére emelkedett a közös állomány.

1950-ben tovább nőtt mind a termelőcsoport vagyona, mind az egyes tagok részesedése. A szövetkezet közös vagyona meghaladta a 600 ezer Ft-ot, amelyből csak a szövetkezeti alap felülmúlta az előző évi összvagyon háromnegyed részét (a 90 ezer Ft-ot). Az évi munkaegység értéke több mint 30⁰/₀-kal volt magasabb az előzőnél, s

összértékben 20 Ft-ot tett ki. 1950-ben a munkához való viszonyban is döntő változás állott be. Míg az előző gazdasági évben az egy tagra eső munkaegység mennyisége a 150-et sem érte el, most meghaladta a 250-et! Így aztán nem csoda, hogy volt olyan tag, aki elérte a 8–9 ezer Ft-ot, volt olyan két tagú család, amelynek jövedelme meghaladta a 13 ezer Ft-ot! A munka megfelelő díjazása mellett gondoltak a jövőre is: több mint 161 ezer Ft-ot fordítottak beruházásra.

Ezek az eredmények nagy szívó hatást gyakoroltak az egyéniekre: érdeklődtek a kollektíva élete iránt, s bár akkor már sokan vonzódtak a szövetkezethez –, több körülmény mégis gátolta belépésüket. Mindenekelőtt az, hogy a csoport eléggé mereven elzárkózott új tagok felvétele előtt, féltek, hogy a belépők megbontják a viszonylag már jól összeforrott kollektíva rendjét és összhangját. Azt a helytelen, sőt veszélyes nézetet vallották, hogy „jobb a kis szövetkezet, mint a nagy”. Gátlólag hatott továbbá az a körülmény is, hogy a szövetkezet – a többszöri felszólítás ellenére sem volt hajlandó Barcsra költözni, márpedig ez igen komoly mértékben befolyásolta a községből belépni szándékozók elhatározását. A hivatalos párt- és állami szervek akciói és a jelentkezők nagy száma végül is oda vezetett, hogy a következő évben, 1951 tavaszán a „Vörös Csillag” mégis elfogadta a felajánlott új székházat, központját a községbe helyezte, s ezzel új fejlődési szakasznak nyitott utat.

(Folytatjuk.)

MORVAY GYULA

ÚJJÁÉLEDES ZALÁBAN

Egér a belsőzsebben

Kerek egy hónapja, hogy Agócs Péter adót fizetett ezen a községházán, ahol most tapogva várja sorát. Kerek egy hónapja, hogy a megázott palánkok kifeszített fekete drapériának látszottak, az a kora tavaszi szél oldalba kapdosta Agócsot, amint a községházára ment adót fizetni, bár bujkált a nap, valamicskét megmutatta vörösbőr-arcát, de máskülönben még cuppogott a sár az ember lába alatt; és Agócs mezét-láb ment a községházára, mivel jókora agacsfát vágott ki, bakancsa csúszkált az agyagos földön, jobb, ha otthonhagyja, gondolta. És otthon is hagyta a sózsák-nehéz bakancsot. Lábaujjai között hurkásan préselődött fel a fekete föld fekete sara; egyszer-kétszer megtapogatta a kamra szegéről lekapott kabátját, megvan-e benne a pénz? A pénzecske, az isten, a minden – a pénz, amelyet most megint leolvas a jegyző kezébe. Le is olvasta; egyenkint – a fejében. Elgondolta: mit mond a jegyző, hogyan mozdul a keze, hogyan nyálazza meg ujját Agócs, miközben azt mondja belül: „Itt van, itt van, az ég szakadjon rátok, akik örökkön-örökké csak adót tudtok és tudtok szedni. Apám kéményadót, házadót, ágyadót, kapuadót, egyházi adót, pásztor-adót, egyenes adót, kincstári adót fizetett; az adó szó a sirba is elkísérte: felesége majd fizeti a hely-adót. Mindegy, de mindegy. Beállt az irodába, közelebb lépdsett az asztalhoz, szólították, ekkor cseppet bátrabban kilépett, majdnem hogy bátran. A jegyző keresi nevét a vonalak között, a számkuszálék között, megtalálja, rábök a névre, felnéz: „maga van itt, Agócs?” „Én lennék”, mondja, és még egyszer a zsebét tapogatja, de még nem nyúl bele; még maradjob egy cseppet nála az a kutya

pénz, amelyet olyan nehezen kapott; el kellett adni a kecskét. Eloldozta, kirángatta az istállóból, elvezette a vásárra, ahol legyalázták az állatját, ketten le is köpdösték, hogy „Fudebüdös!”

„Elő kell vennem a pénzt; nem baj. Ha kiveszem, kihűl a bankó, nálam pedig meleg volt; ha pedig kihűlt, akkor az már nem is él az a pénz. Vigyék, adóba, vigyék a pénzt, annvit ér az már, mint a szélbe szórt pelyva”. Benyúlt a zsebébe, belemarkolt a puhaságba. „Az asszony kötötte be a kis pénzecskét a zsebkendőbe. De milyen meleg, de milyen puha; talán a régi rásaszoknyáiból hasított le egy darabot.” Nem volt több idő, ki kellett cibálni a pénzt – hiába. Megmarkolta a picinyke batyucskát, mindenestől kivette – az egész egérfészket. A szürke állatka ijedten nyiszogott, levette magát a padlóra, eszeveszetten elszaladt. Agócs elhajította a fészket, az emberek nevettek is, meg valami szíven is ütötte őket. Hajkurázták az egeret, feldöntöttek a kálvhát, melyből a hónapokig ki nem szedett hamu fojtó felhőt vert, eltaszították helyéről az asztalt, összetörték a község cirok seprőjét, szétszórták az iratokat. Meg kellett fojni az egeret, nehogy a község házában összerádjon minden iratot, pénzt. Lehet, hogy Agócs pénzét is felzabálta; ki tudja? A jegyző ordított, Agócsot megbüntette, amért „bolonddá tette a hatóságot”, amiért a jegyző úrral „a bolondját járatta”, pedig hát „vegye tudomásul, nem olyan idők járnak.” Olyan 1945. március 20-i idő járt, amikor messziről ágyúsót lehetett hallani, amikor kelet felé már másképpen éltek az emberek, amikor arrafelé már szabad lett egy nép. Itt meg, ebben a csücsökben Agócs Péter így fizetett adót.

Rá egy hónapra, április 20-án megint adót ment fizetni Péter; bankókat vitt, csizmában kopogott a tanácsház felé. Nevetve mondta, hogy neki, neki elsőbbsége van: belenvúl a zsebébe, megmutatja, hogy nem egerrel fizet, hogy egy hónapja más világ járkal erre, most minden és mindenki örüljön és ide nézzen: Agócs adót fizet: jó kedvvel, mert hol van már március? Annak már egy hónapja, holott ma április 20-át írjuk. Húsz nap alatt is más világ lett itt: nemcsak a kora tavaszi nap tette ezt. Az emberek belül is melegek és fényesek, csak ezt nem látni, csak hallani, csak érezni.

Virágszál a romokon

Két esztendeje már, hogy elvonult a halálosan morgó vihar. A néni megfogja kötenyét, meghúzza kendője csüskét, bemegy az őrnagy elvtárshoz. Engedélyt kér, hogy elmehessen Londonba. Az őrnagy nem lepődik meg; mondhatta volna a néni, hogy el akar menni Samoa-szigetekre, hiszen vladivosztoki harcosok is jártak Berlinben, onnan meg visszamentek Vladivosztokba. Az őrnagy maga hozza a székét, hellyel kínálja az asszonyt, és mekéri, mondja el, miért akar elmenni Londonba? „Azért akarok elmenni, hogy hazahozzam unokámat Londonból. Meetalálom én őt, pedig nagy város. Lányom ott él, kislány született, nagy félelmek között lapultak a bombázások idején. No és a németek átlóttek Londonba, sok ház összedőlt. Lányomékhöz közel is összedőlt az egyik ház, nagy rakás romhalmaz áll ott még most is, már felverte a gaz, senki nem törődik vele. A háziúr csak a vállát vonogatja, nem épít, nem hordatja el a törmeléket. Csak a vállát vonogatja. Minden nap elmegy a romok mellé, oldalt veti szemét, néz, azzal megigazítja keménykalapját, manzsettáját, esernyőjét átteszi másik karjára, és tovább megy. Nemcsak gyomok, de kis fa-hajtások is felverték fejüket a romokon, virágok is nőttek ott, valamint ismeretlen gyökerek meredeztek az égnek. Unokám ott játszott a romokon; a gyerekek csakhamar „megmázták” a dombot, felnyargaltak rá, „megostromolták és bevették” a várat; a háziúr azonban megállt, feltette monokliját, amely vésszen villant a gyerekekre. Kotródniok kellett onnan. A gyerekek minden nap játszottak a romokon, melyeket a felnőttek építettek London közepébe, a háziúr minden nap elzavarta a gyerekeket a romokon felferődött sűrűből. Unokám virágot szedett, ezt meglátta a háziúr, azonnyomban pálcát vágott az ott nőtt kis fáról, és elverte vele unokámat, de úgy, hogy több helyen elrepedt a bőre. Lányom írta, hogy nemrég került ki fia a kórházból. Azért akarok elmenni Londonba, hogy hazahozzam unokámat, és megmondjam annak a

háziúrnak, hogy fel ne emelje kezét unokámra, mert velem gyűlik meg a baja. Nem, kérem, nem tudok várni; kérem az engedélyt és a támogatást, el kell mennem Londonba. Meg akarom mondani, hogy olyan világban nem hagyom a gyereket. Ne ismerje meg a pálcát. Az jó lehetett az angol háziuraknak a bennszülöttek nevelésénél, akiket hidegvérűen megbotoztak, de az én unokámra rá ne tegye azt a világ-verő nádpálcát. Más világban élek...”

„Ezért akar elmenni.” „Ezért, kérem, semmi, de semmi másért. Az én unokám nem rabszolga; a nádpálca csak rabszolgát tud nevelni, semmit mást.” „Értem, kérem.” „Annak az angol úrnak senki nem mondta meg ezt – én majd megmondom neki. Kiverem a fejéből azt az angol gögöt, amely eddig világot vert. Most majd én verem ki a fejéből azt a gögöt...”

Felállt, szoknyája zsebében könyökig vájkált, előszedte megsárgult, foszlott papírjait, kitergette az asztalra, sorolva, melyik kicsoda, melyik miről szól. Az őrnagy bólintott. A néni kezét adott, jó erősen megszorította az őrnagy kezét. Erős, világ-gögöt kiverő asszonykéz volt az.

Csillag

Senki se tudja, honnan sántikált be a ló az udvarra, ahol nagy nehezen, megállva odavánszorgott a kamrához, melynek ajtaját a gránátnyomás leszakította, és elkezdte a kukoricát rágni, miközben egész teste remegett; jobb hátulsó lába erősen vérzett, oldalán a szilánk csontig hasította a húst. Sebét nem engedte bekötözni; aztán a kukorica is visszacsurgott a szájából, fájdalmasan nyeríteni kezdett. Akinek füle volt, meghallhatta az állat jajkiáltását. Az utcán még lövöldözés hallatszott, messziről az aknavetők visszalöttek. A házban lakó ember kilépett az utcára, az első arrasiető embernek intett: jöjjön át erre a sorra. „Szüksége van egy lóra?” „Nincs rá szükségem. Bírósági alkalmazott vagyok. Nincs istállóm.” „Mégis: vigye el ezt a lovat; vérzik, be kell kötözni. És valakinél még felépülhet.” A bírósági ember körüljárta a lovat, bal hóna alatt szorongatott iratcsomóját erősebben megmarkolta, jobbával a ló szakadt kötőfékét megfogta, és cuppogott, szájával csettintgetett a lónak: „Gyere, Mancsi, gyere nol!” A templom mögött most fordult ki a földműves. Délután négy óra lehetett, éppen etetett. Kék köténye fel volt tűrve, vastagbőrű, engedetlen-törkű csizmája tompán kopogott. „Hová, hová azzal a paripával?” „Csak viszem, de nem tudom, hová. Úgy kaptam. Vérzik a lába és az oldala.” „Vezesd be az istállómba, majd rendbeteszem.” Guba helyett karikára kötötte a lovat, dorongokkal megbéklyózta, kimosta a sebeket, bekötözte a szakadásokat. Az állatorvos kezenyomán csillag alakúra heggedtek be a sebek, így lett Csillag a lóból. Míg az alkalmazott és a földműves a „paksus”-on veszekedtek, a paripa kifényesedett, szeme fénye olyan volt, mint a villanó napsugár. Magas, izmos paripa lett, a város kövein kocogott, és kiscsikókat nevelt. Még él. Még jár, de már a húsz esztendő letörölte róla a fényt és a ragyogást, oldala olyan, mint szakadt húzósharmonika. A háború viharában kavargott, vérzett, mint még annyi állat, ismeretlen embereknek dolgozott, minden-napos munkával és sudárlábú kiscsikókkal hálálta meg a megmentést. Az utca végén legelt, de a deresedni kezdő fű nem harsogott foga alatt. Nehezen lépett; tompafényű szeme valahová a messzeségbe nézett.

A diploma

A katona nyugodtan jelentette, hogy ez az ember átjött a vonalon. Nem, nem küszött, nem lapult: bátran, felemelt fővel jött; mutatta az iratait, de az egységnél senki sem ismerte ki magát az ember irataiban és nyelvén. „Ismeretlen nyelven beszél”, jelentette a katona, azzal eltávozott. Krotov őrnagy pedig az eléje rakott iratokat nézte, bólogatott; az iratok rendben vannak. Csak az ember kis törzse forog halál-veszedelemben. „Kis törzse?”, csodálkozott az őrnagy. „Kérem. Cigány törzsem Hollandiába küldött engem, az egyetemre. Orvos lettem. Itt van a diplomám, a belsőzsebben. Kérem. Hazajöttem Hollandiából, és a törzssel együtt járok. Gyógyítom őket. A

törzs összeadta az összekoldult pénzt a taníttatásomra; én meg fogadalmat tettem, hogy hálából gyógyítom őket. Kérem. Megtartottam szavamat. Ahonnan én jövök, ott még – innen nem messzire – az alispán, meg a csendőrpáncsnok, meg több ismeretlen ember, egész éjjel ittak, részegen kikocsiztak a törzsemhez, felverték, fellövdözték a telepet, és a részeket mindenkit megnyirattak: férfiakat és nőket egyaránt. Tiltakoztam, mondtam: „Kolléga úr, mit tesznek maguk?” Orvos is volt velük. Bemutatkoztam neki, diplomámat is mutattam, de minden hiábavaló volt. Mondtam, hogy tiltakozom, azonnal táviratozok Hollandiába, világbotrány ez. „Kolléga úr? Miféle kolléga úr, te bűdös more?”, mondta az orvos, aki részegen tántorgott. A puskatások mindent és mindenkit elhallgattattak, és mindenkit megnyirtak, mindenkit bűzös folyadékkal leöntöttek. A ragacsos folyadék még most sem ment le senkiről. Kérem. Törzsem azt mondta nekem: vezess! – És eljöttem. Kérem a segítségét, tiszttól! Az orvos elrakta diplomáját. Egy szót sem szólt, csak nézett, csak várt, csak hallgatott, mit szól a telefon, hogyan int és vezényel Krotov őrnagy elvtárs, aki két óra múlva az egész cigány törzset áthozatta, áteresztette. A frontvonaltól megint az orvos lépett a kis csoport élén. Szégyenükben a város szélén mentek, neki az új világnak, ahol, szerte megújódott tájakon az emberségnek helye van.

Bejött a falu

Szemerkélt az eső, pengett, kopogott a kún-arcú parasztember kalapján még a bajusza is csurgóra állt. Mélyeket szippantottak a tavaszi földek a kék vizekből, szinte hallani lehetett az egész határ lélegzését. Az ülésdeszkán csizmás lábával kalimpált olajosarcú fia, a kocsiderékban, az abrakolóban volt a tarisnya, abban lapultak a könyvek. A piactéren kocsihoz állította a lovakat, hátukra hajította a pokrócot, intett fiának; hozd a könyves tarisznyát! Nekivágtak a városnak. Csak úgy, bajzomba mentek, a kún-arcú parasztember azt sem tudta, merre van a fiának passzoló iskola. De csak mentek. A városi házak kapui alól más és más szag csapott rájuk; a pincékből erős, erjedt szagok felhőztek kifelé. Tábla mutatta az iskolát, ahová befordultak. Az irodában a kún-arcú ember balkezével háta mögé kanyarintotta fiát. Majd ő. Majd az apa. Majd a családfő. A gyerek nem is bánta ezt a mozdulatot: apja mögül jobban megnézhetette a kitömött állatokat, melyek a szekrény tetején gubbasztottak: vén guvat ejtette le szárnyát, a gólya meg a mennyezeten keresztül az eget nézte; majd kitekeredett a nyaka. „Megtisztollom az urat, elhoztam a gyereket.” „Már nincs úr, urazás sincs hát”, mondta a tanító. „Begyöttünk a falubó, mivel a mű tanítóurunk valahol hadifogoly, ebben a háborúban meg ugyancsak lüttek a faluban, meg is égtünk; építkezünk, az iskolát is építkezünk. Még az asszonyok is ki vannak parancsullá. De addig is, mondok, behozom a gyereket. Mivel iskola köll neki, más nem. Iskola.” „Hol lesz a gyerek?” „Van itt egy katonabajtársam az első háborúból, együtt szenvedtünk, annál el lesz a gyerek.” A tanító felhúzta vállát, nyakát nyújtogatta; ujjával benyúlt a gallérjába, ami azt jelentette „nem tudom”, „bajos, bajos; nincs helyünk.” A kún-arcú parasztember azonban ráette: „Az én kücsün kűs fűjjam nem szenvedheti meg a háborút; iskola köll neki, semmi más. Megköszönöm a hozzánk való jó-ságát. No, minden jól! Ott van a toll, írja már be. Megent megköszönöm...”

A kéz mozdult, a toll beírta a gyereket, aki nem szenvedheti meg a háborút. A tanító kétszer is elmondta magában: „kücsün kűs fűjjam...” Az ablakon keresztül nézte az embert, amint maga mellé húzza fiát, mutatja neki a város házait, amint katonapajtása felé mentek, akinél el lesz a gyerek. 1945 kora tavaszán bejött a falu a városba: tanulni vágyó gyereket hozott addig is, amíg a faluban az emberek és az asszonyok kijavítják a bedőlt-falú iskolát, amíg előkeveredik a tanító, aki valahol nagyon messze hadifogoly.

ZENE

TEGNAPI KÉZFOGÁSOK

Az előttünk járó mesterek, – ha holtak, ha élnek még – megkülönböztetett tiszteletre köteleznek bennünket, hiszen tőlük tanulunk, ők taposták előttünk a járatlan ösvényeket, s az új ösvények taposásához belőlük merítjük az erőt. Ha személyes ismeretség köt hozzájuk, – visszaélés velük szemben, ha méltatlan dolgokat fecsegünk róluk. Barátságuk szerénységre int. De máskülönben is szellemi szegénység arra hivatkozni, hogy kik voltak a barátok, személyes ismerősök az előttünk járó legnagyobb alkotók között, még akkor is, ha méltó társnak képzeljük magunkat. Tisztesegesebb dolog, művészemberhez méltóbb cselekedet, ha útjainkon szellemük segítségét vesszük igénybe, tanításukat fogadjuk el és tetteikkel bizonyítjuk: mennivre vagyunk méltók barátságukra. Így vagyok *Bartók Bélával* is. Hogy mégis elmondom személyes emlékemet róla, – a köznapi viták kényszerítenek rá, s a tegnapi kézfogások melege.

Ismeretségünk évtizedekre nyúlik. Furulyán ismerkedtem meg vele először még a puszta, gyermekkorom idején. Testközelbe 1937 nyarán kerültem hozzá, midőn felkerestem Csalán úti házában, s elvittem első verseskötetem dedikált példányát a „*Hús magyar népdal*”-ért cserében. Dalgyűjteménye, s amit már az előző esztendőben olvastam könyvében parasztszeretetről, bátorított a látogatásra. Szavai most is élnek a tudatomban s fölelevenednek. Talán az ősrókont sejtettem benne, de minden esetre többet, különbet, mint a parasztokat lebecsmérlő, legiőbb esetben vállveregető urakban. Betéve tudtam egyik könyvéből, s most is kitör belőlem minden egyes mondata: „*Életem legboldogabb napjai azok voltak, amelyeket falukban, parasztok között töltöttem, a parasztok között békesség uralkodik, – gyűlölködést mástajúk ellen csak felsőbb körök árasztanak.*” Azt is tudtam róla, hogy parasztténekeseket tanít. Bátorított, hogy arról a forrásvidékről hozta első népdalait, honnét ma is elindultam a homok-Olimpusz Pestjére. Mihozzánk szállt le először az Alföld mélyére. Úgy éreztem, illő, hogy viszonzzam látogatását.

Egyszerű és emberséges gesztussal fordult felém, aki ügyetlen félszegségemben olyan halkan beszéltem, hogy alig értette, mit mondok. De aztán kifejezte örömét, hogy megtiszteltem könyvemmel, noha „értéke” alig volt ismeretes előtte még. Legföljebb könyvem kiadóját: *Erdélyi Józsefet* ismerhette. Biztatásul kezet szorított velem. Mély hangja, mozgékony alakja, közvetlen beszédmodora mindjárt feloldotta félszegségemet. Származásomról, családi körülményeimről, az uradalmi cselédek életéről kérdezősködött, s hogy egy kicsit fölemeljen magához, megjegyezte: ismeri verseimet a folyóiratokból. Asztalán valóban ott volt a *Szép Szó*, a *Kelet Népe* nem egy példánya.

A következő esztendő tavaszán ismét találkoztunk, a történelmi „véletlen” hozott össze bennünket. Egy deklarációhoz gyűjtöttünk aláírásokat. Írók, művészek, tudósok fordultak a magyar társadalomhoz és a törvényhozás tagjaihoz kéréssel. Azt kértük: lépjenek fel az emberi szabadságjogokat sértő, faji megkülönböztetést hirdető törvénytervezet ellen, s tiltakozzanak, tegyenek bizonyosságot önérzetükről, bátorságukról. Ne engedjék, hogy megszűlessen egy olyan törvény, amelyre valamikor minden magyarnak szégyenkezve kell gondolnia. *Gáspár Zoltánnal* látogattam hozzá. *Bartók Béla* az első között írta alá a tiltakozást.

Utoljára a Zeneművészeti Főiskola nagytermében láttam 1940. októberében. *Ferencsik János* vezényelte a székesfővárosi zenekart, amely páratlan sikerrel mutatta be műveit. Bartók ott ült az első sorban, arcán fájdalom és öröm vonaglott. Mi még nem sejtettük, hogy búcsúhangversenyén ünnepeljük őt, s nem tér vissza soha többé.

Elment, mert saját hazájában megakadályozták működését, megakadályozták, hogy értékes dallamgyűjtésével gazdagítsa a zeneirodalmat, s hogy szülőföldjén végezze el az évszázad zenéjének egyik legmagasabb szintű összefoglalását.

De túl mindezekon, örömöm mégis teljes lett, midőn az elmúlt esztendőben az alföldi pusztákon az újra élő Bartókkal találkoztam ismét. Diákzenekar hangversenyzett a pusztákon. Azok előtt szólaltatta meg műveit, akik évszázadokon keresztül őrizték, s ajkukon adták tovább a népdalt. Sokan közülük, talán most hallották először a nevét, s műveit se ismerték. A puszta lakossága mind eljött a hangversenyre, mert ilyet nem hallott még. Sámlikon, lócákon foglalt helyet az idősebbje, a fiatalok álltak. Némán hallgatták végig a zeneszámokat, s látszott az arcukon, hogy megsejtették a „barbár” dallamokat, amelyekre Bartók felépítette a világhoz szóló muzsikáját:

Odasereglenek, oly moccanatlanok,
akár egy régen festett alföldi freskón
a jámbor angyalok,
s mozdulatlanok, mint a vasárnapi misén.
Hunvorqatnak, fáradt kezük a földig ér.
Az első sornak csak sámlí jutott,
a többi áll, mint a juhok
a puszta közepén.
Itt is itthon lehet!
Eres parasztkézék
virágokkal gyűjtötták tele
a volt grófi parkot.
Előbb a zongora
kezdí meg, – honába most tért vissza
a zene zarándoka,
Bartók.
Sose hallották a nevét se még itt,
citerán verték mindig azt a régit,
öt hangig emelték fel a lúdtollal,
alacsonyan szállt zenéjük a porban.
Alacsonyan ám, kéménynél nem fölnebb,
s most a zenekar az ősdalt fennköltebb,
szárnyalóbb hangon, mesteri vonókon,
toporzékolva ontja, hogy omoljon
át a szív falain,
az ősforrás nyílásain
a dallam tömege.
Lelkük színéig alázkodott,
azért üti a dobót.
Mintha most szólna valaki először,
sikolt a húr, a szív, a dob, – a kürtön
sorakozót jelez,
mert mi más, ha nem jel ez,
hogy fölkelte a bamba álmodót,
kinek olcsó piaczenét koholt
a múlt,
s kohol ma is, csőcseléknek valót,
de nem a *valót*.
- - - - -

Szóljon a haldoklók elcsukló szava,
szerelmesek zavara,
Kossuth és Bartók maga,
a megváltozott haza!
Akárcsak Bostonban, itt a pusztán is
zuhogj csak dallam zápora,
etessed győtrelem!
Hirdesd körükben a Mester parancsát,
hadd olvadjon a megkövült vadság.

- - - - -

A termékeny zeneáradat,
mely szárnyat ad
megérteti vele,
hogy túllépte az idő a jelen-voltat,
s hogy ez a zene már a holnap
pogány istentisztelete.

Az élmény ihletett versírásra akkor, s annak felismerése, hogy végre vissza-
érkezett hazájába, ahonnet száműzték a félurakból álló, züllött álmagyarok, az úri
csárdásirodalom cigányzenére mulató képviselői. Láttam, most érkezett haza az ő-
forráshoz. Vigyázzunk rá, ne mocskolja be tiszta emlékét a selejtmuzsika terjedő
ragálya.

MÁTYÁS FERENC

KÉT BARTÓK - EMLÉK

Azt hiszem, hogy az első világháború utáni 10–15 év volt a Zeneakadémia fény-
kora. Magam 1926–1932 között jártam oda Kodályhoz zeneszerzésre. Csak vissza-
tekintve látni igazán, hogy hány jeles, kitűnő és nagy mester között forgolódott ott
az ember. Hubay Jenő volt az igazgató. Sok külföldi növendéke volt. Autón érkezett,
fényűzően öltözködött, s olyan előkelő volt, hogy az ember alig merte megszólítani.
Ilyennek írta le őt Justh Gyula is az emlékirataiban. Az instanciázók már a portán
megközelítették, s míg népszerű kapusunk, Orosz bácsi sapkáját levéve, baljával tar-
totta nyitva a felvonó ajtaját, addig Hubay leereszkedő figyelemmel, de kissé szóra-
kozottan hallgatta a kérelmezőt. Persze mindent megígért. Különös szeretettel beszélt
franciául. Sokszor hallottam, amikor kecskeszakállát simogatva mondta feleinek: „*Très
bien! ... Très bien! ...*”

Dohnányi is mindig elegánsan és nagyurasan haladt tanítványai koszorújában a
tanterme felé. Karmester, zongoraművész, szerző és zenepolitikus volt egyszemélyben.
Ha koncertezett, még a dobogó is teli volt körülötte. Alig egy méternyire ültek tőle...
Weiner Leó személye sohasem állt ilyen színpadias szereplés központjában. Az ő ka-
marazene-óráin a legmagasabbrendű zenei műhelymunka folyt, még hozzá csendben,
halkan és a legnagyobb fegyelemmel. Hányszor is mondta, hogy Mozartnál a basszust
sohasem kell hangsúlyozni? A legérdekesebb az volt, amikor hosszú előmunkálatok
után, már a nagyteremben próbált Mozart-műveket a karmester nélküli kamarazene-
karral. Megejtő udvariassággal oktatott. Volt, amikor már tizedszer állította meg a
zenekart egyetlen vonásnem, vagy egy motívumkidomborítás miatt, s az instrukciók
megadása után apró, fürge léptekkel haladt a nagyterem közepe felé. Egyik kezét
kétsoros kabátja zsebében tartotta. Mindig vidám volt. A megállásokat senkisé-
m unta meg, mert Weiner Leó mindig újat és meglepőt mondott. Így készültünk egy
növendékhangversenyre, amely olyan kidolgozott és tökéletes volt, amelyet ma már
többet még nagy koncerten sem lehet hallani.

Hát még a két híres mester, akiket mi növendékek magunk közt csak *Béla*nak és *Zoltán*nak hívtunk! A két szótlán, a két mogorva, a megközelíthetetlenek!... Ha Kodály jött a folyosón, kezében lóbálva szatyorhoz hasonló századvégi kottatáskáját, önkéntelenül a fal mellé húzódtunk. Kodály sohasem volt „*jól öltözve*”. Néha, amikor térdnadrágban jelent meg, tudtuk, hogy a Városligetben volt korcsolyázni... A leg-szigorúbb fegyelemben élünk a keze alatt. Aki éveken át kibírta a Kodály-órákat, az bátran elindulhatott tudásával a nagyvilágba. Észrevettük, hogy sem Kodály, sem Bartók nem nagyon szerette, ha köszönetünk nekik. Alig, vagy egyáltalán nem fogadták a köszönésünket. Befelé éltek, a külső világ nem érdekelte őket. Szórakozottak voltak. Minden gúny nélkül bár, de keresztül néztek rajtunk, mintha levegő letünk volna. Közönyösek voltak, s mi megszoktuk ezt a modorukat.

Sokszor láttam megérkezni Bartókot a Zeneakadémiára, ahol zongorát tanított. Vékony és sovány természetét mindig sötét és nagyon finom szövetből készült, elegáns szabású öltöny fedte. Jött, és nem nézett senkire. Sohasem vett szemügyre senkit. Kerülő nélkül, egyenesen a portára ment, beírta nevét a jelentkezési könyvbe, és felment az emeletre. Egyszer nagy eső volt. Bartók kissé vidékies formájú, csapzott kalappal lépett be a kapun. Esernyőjét szertartásos aprólékossággal hajtotta össze. Csorgott a vége. Bartók felhajtott gallérral jött felfelé a lépcsőn. „*Itt jön!*” súgtam oda Janthó nevű fuvalás barátomnak, s hanyag, diákos, faltámasztó állásunkból valahogy félvigyázdba vágtuk magunkat. Nem köszöntünk, csak meghajoltunk. Bartók elhaladtában egy pillantást vetett ránk. Mosolytalan arca hideg és közönyös volt. Tekintete azonban mehökkentett. Szeme sok belső izgalmat, küzdelmet és feszültséget tükrözött. Nyugtalanító volt. Mintha egy sötét barlangba pillantottam volna. Nem lehet elfelejteni.

Bartókot és Kodályt alig láttam együtt az akadémián. Nevüket állandóan együtt emlegették, de ők ketten alig szerepeltek együtt a nyilvánosság előtt. Bartók ugyan többször játszotta koncerten Kodály műveit, s ilyenkor Kodály is jelen volt, de ez nem volt feltűnő. Egyetlen egyszer láttam kettőjüket huzamosabban együtt az akadémián, amikor Bartók V. vonósnégyesét mutatták be Waldbauerék a huszas évek vége felé. A koncert alatt Bartók és Kodály az igazgatói páholyban ültek. A mű elhangzott, s inkább elképedést, tanácstalanságot, mint sikert váltott ki. Kevesen is voltak. A kvartett elhangzása után Bartók és Kodály a karzat felőli ajtón át hagyták el az igazgatói páholyt. A jobboldali karzaton nem ült senki. A szemben lévő oldalról láttam, hogy Kodály megy elől, s Bartók utána. Mindkettőjük kezében ott volt a régi-módi táska. A távolból úgy tűnt, hogy a két mester hevesen vitatkozik egymással. Annyira izgatott a dolog, hogy – szünet lévén – utánuk osontam, hogy legalább a mozdulataikat lássam messziről. Bartók és Kodály felmentek a lépcsőn, és a néptelen emeleti folyosón át beléptek a teljesen üres II. emeleti erkélyre, ahol sokáig kettesben maradtak, ahová természetesen nem mertem bemenni utánuk.

Bartókkal kétszer találkoztam személyesen. Első alkalommal nem beszélünk, csak közel voltunk egymáshoz; a másik alkalommal néhány emlékezetes mondatot váltottunk egymással. Elmondom a két esetet.

Az első találkozás 1927–29 között történhetett. Még akadémista voltam, s minden koncerten ott lebzseltem, hogy valahogy bejuthassak a terembe, mert jegyem nem igen volt. Néha a dobogón át léptem be a nézőtérre, amikor nem látott senki. Így készültem „belőgni” a nézőtérre azon a *Nyugat-esten*, amelyen Bartók is szerepelt. Zongorázott és a dalait kísérte. Mivel az elején nem sikerült bejutnom, elhatároztam, hogy majd a számok közt próbálkozom meg a bejutással. Ott ácsorogtam tehát a dobogó bejáratánál. Néztem az előadói izgalomban ki-be járó, se látó, se halló művészeket. Egyszer csak jött Lendvai, az ajtónyitogató, zongorát helyére toló, nagyfejű altiszt, és kérdezte, hogy akarok-e lapozni Bartóknak, mert Bartók lapozót keres. Természetesen azonnal jelentkeztem. Bartók már jött is a dobogó bejárata felé, előtte Fuchs-Fayer Rózsi énekesnő haladt estélyiben, gyöngyösen-ékszeresen. Szótlanul Bartók mellé szegődtem, és vele haladtam a dobogón álló zongora felé. Leültünk, Bartók rám se nézett. Az öt Ady-dal volt műsoron. Fuchs-Fayer Rózsiról előzőleg azt hallottam, hogy férjével együtt nagyon gazdagok, és hogy bőkezűen patronálják a

modern zenét és irodalmat. Az előrehaladott korú művészno bizonytalanul énekelte *Bartók* extra-kiséretű *Ady*-dalait, amelyekben alig van harmóniai támasza az énekszólaknak. A dalokat már régen áttanulmányoztam és jól ismertem. A művészno régi-módi stílusban, kissé műkedvelő módon, chanson-szerűen, rubátósan énekelte a dalokat. De nem is ő, hanem maga *Bartók* jelentette számomra az igazi szenzációt. *Bartók* nem engedett a hangokból, sem a tempókból. Valóságos zenei fogócska folyt a doboqón. Drámai pillanatok következtek. Helvenként már állva, előretartott karral, lapoztam, hogy el ne késsek. *Bartók* koncentráltóságában elektromos feszültséggel teli villamos battériához hasonlított, amelynek még belső morgását is hallani véltem, s féltem, hogy hirtelenül kicsap, és szikrát vág belém. Ujjai, mint karmok, tévedhetetlenül markolják a zongora billentyűit, s *Bartók* acélos lelke ideghuzalain át kérlelhetetlen parancsokat küldött az acéltőkékből futó húroknak. Magam is benne voltam ebben a bűvös áramlásban. Nem szabadulhattam tőle hosszú percekre. A drámai csúcsponthoz akkor értünk, amikor *Fuchs-Fayer Rózsi* előadói buzgalmában felfelé disztónált, s az előírtnál magasabb hangon, tehát hamisan énekelte a

„Jöjj kedvesem, jöjj, a tenger dalol...”

sorra írt, a magasból szekvenciálisan lefelé lejtő avönyörű dallamot. *Bartók*, hogy megmentse a dallam és a harmónia egyensúlyát, felfelé kezdte transzponálni a kíséretet, ami a bonyolult zenei helyesírással, tizenháromezer módosító jellel rögzített cik-cakkos futamok és szöldrűrt-akkordok csetében még *Bartók*knak is roppant megterhelő feladat lehetett, de ott a szemem előtt megcsínálta. Nem győztem csodálni a teljesítményét. Az eredmény meglepő volt: a sok-sok felhalmozott hamisságból és disszonanciából végül is majdnem konszonancia lett. A dal tetszett a közönségnek. *Fuchs-Fayer Rózsi* boldogan hajlongott. A doboqón lezajlott küzdelmet a nézőtérben nem is vették észre. Kifelé haladtunk. *Bartók* maga vitte kezében a kottát, és egy kissé távolabb mentem mögötte. *Bartók* nem szólt, és nem nézett rám. A folyosón elmaradtam mellőle, s úgy néztem, hogy meg lassú léptekkel a művész-szoba felé. Belül biztosan berregett már. Távolról is féltem tőle.

A másik eset 1936-ban történt a *Cantata Profana* bemutatója idején. A bemutatón kétféle minőségben is szerepeltem: mint a *Palestrina*-kórus tagja, tenorszólamot énekeltem az I. karban, azonkívül pontosan a bemutató idejére tanulmányt jelentettem meg „*Bartók Béla a Cantata Profana tükrében*” címmel. A tanulmányban küzdelmet írtam meg ezzel a művel. A mű zenei stílusa és énekszerűtlensége nem tetszett, de elemi ereje és formai felépítése lenyűgözött. Minden észrevételemet őszintén leírtam, állításaimat kottapéldékkel erősítettem és a formai felépítést, a szimmetriákat képletekkel ábrázoltam. *Vara* Mátyás festőművész-barátom kérésére fametszetet készített *Bartók*ról egy fénykép után. Amikor kész lett a fametszet, valóságqal megíjédtem a képtől, mert egy szűrés szemű zenei sátn tekintett rám a fekete-fehér vonalakból. Festőbarátaim meggyőztek, hogy jó a kép. Ezt tettem a könyv elejére. Mottóul – némi ironiával – egy *Csokonai*-vers részletét választottam. A költő egy ricsajos zenekari hangzást ír le versében páratlan költőiséggel:

„Jámbor zörgéssel csördül azon egy minutában
A puskapromenád, a trombita türt reze tördelt
hanqra ropog, közé zendülnek az erdei kürtök,
S a buta rézdobokon fabotok repedeztetik a bőrt.
Sír a lány klarinét, doboq a dobok apja gorombán,
S a csőraők nesze közt, fenekét veri, döngeti tölgygomb;
Akkordál öhlös hanqon a tomqa faqótnak
Réznyaka. Most egyedül ábrándozik egy vagy két hanq.
Majd pedig egybezavarodva zsi bonganak s a megeresztett
Trombita – dob – sípszó harsog, kopog, énekel, ordít,
S a csengő tányért némitja távoli tambur.”

Csokonai Vitéz Mihály: Békesség és hadi élet. (Töredék)

A tanulmány megjelenését az öreg *Hertzka Gyula*, az *Universal Edition* budapesti képviselője tette lehetővé azzal, hogy egy Bartók-kéziratról fényképezett *Cantata Profana*-partitúrát adott ajándékba, amelyben a szerző sajátkezű javításai is benne voltak, és hozzá 100 pengőt a költségekre, de kikötötte, hogy a tanulmánykötet utolsó oldalán hirdetés jelenjen meg az *Universal Edition Bartók*-kiadványairól.

A zöldfedelű tanulmány két héttel a bemutató előtt jelent meg. Sokaknak küldtem belőle. Bár úgy terveztem, hogy az izgalmasnak ígérkező próbákon majd személyesen adok át Bartóknak egy példányt, mégis jóelőre becsúszttam egyet Bartók zeneakadémiai levél-rekeszébe a portán. Bartók hamarosan elolvashatta, mert alig egy hétre rá, *Kerényi György* azt írta a Magyar Tudományos Akadémiáról, hogy Bartók íróasztala mellett olvassa a tanulmányomat és olvasás közben jegyzeteket ír a lap szélére. Bevallom, szorongással vártam a találkozást, ami végre el is következett.

A *Cantata Profana* főpróbája a Vigadóban volt a bemutató előtti napon. Korán odamentem már, kevesen voltak még. A zenészek lassan hangolni kezdtek a dobogó mögötti tágas teremben. A t fújt az oboás, kitarított hangot a kürtös, skáláztak a hegedűsök. Zenésznek való kellemes zajok, amik beleviszik az embert a koncert hangulatába. Jöttek az énekesek. Néhányan közülük már a dobogóra is kiültek, és újságot kezdtek olvasni. Énekszólamuk a zsebükbe volt dugva. Jőmagam a hangoló és a dobogó között jártam ide-oda. Szurkoltam. Lestem Bartókot.

Végre kinyílt a teremben a hatalmas szárnyú fehér ajtó, és belépett rajta Bartók feleségével, Pásztor Dittával. Előre jöttek. A földszint negyedik sorában Bartók lesegítette Pásztor Ditta kabátját, azután a magáét is letette az egyik szék támlájára, majd táskáját nyitotta ki, és partitúrája után nyúlva leülni készült. Ez volt az alkalmas pillanat. Leléptem a dobogóról, és odamentem hozzájuk. Pásztor Ditta, akit még növendék korából ismertem az akadémiáról, világos ruhában állt Bartók mellett. Ragyogott szőke ifjúságában. Meglepetten és kissé kérdően nézett rám nyílt tekintetével. Bartók megfordult. Ditta hátrább lépett. Átnyújtottam a kötetet.

– *Tanulmányt írtam a Cantata Profánáról, amiben most énekelek is. Engedje meg, hogy egy példányt személyesen adjak át...*

Bartók rápillantott. Szeme, mint a puskacső vége, sötéten villant felém. Átvette a zöldfedelű füzetet.

– *Köszönöm. Már kaptam egy példányt.*

Csend lett. Bartók kinyitotta a füzetet. *Varga Mátyás* fametszetére pillantva, azt hiszem, kissé megjátszotta a meghökkenését. A füzetet előre tartva, oldalt nézett rám, tekintete mintha ezt mondta volna:

„Lám, lám! ... Ez volnék én? ...” – s valamelyest el is mosolyodott. Azután lapozni kezdett a füzetben. Ditta megmozdult Bartók mögött. Szeme teli volt aggodalommal. Ujjával az ajkán féltően intett:

„Ne szóljon semmit! ... Ne vitatkozzon! ...”

Intettem, hogy megértettem és hallgattam. Bartók egy kottapéldámra mutatva, megszólalt:

– *Őn itt néhány akkordomat kifogásolja...*

– *Igen...* – mondtam nagyon halkán.

– *Pedig ezek igen egyszerű akkordok...* – mondta Bartók és tovább lapozott. Végül becsukta a füzetet.

– *Köszönöm* – mondta még egyszer és kezét fogott velem. Pillantása olyan volt, mint amikor egy szobában eloltják a villanyt.

Nagyobb baj nem történt. Ditta hálásan pillantott rám.

Felléptem a dobogóra. Dohnányi már jött kifelé. Balkezében tartva cvikkerét, előre ment a dobogó szélére, s lehajolva fogott kezét Bartókkal. A próba elkezdődött és sok zökkenővel haladt csak előre. Bartók sokszor előre jött a partitúrával és magyarázott belőle Dohnányinak, aki úgy látszik, nem ismerte még elég jól a művet. Azt is láttam, hogy Bartók ezüstláncan függő órájából néma metronómot formált. Ott ingatta magásra tartott baljában. Azzal is sokat előrejött Dohnányihoz, mert a tempókkal volt a legtöbb baj.

OTTÓ FERENC

ÁRON NAGY LAJOS ÉS LABORCZ FERENC KIÁLLÍTÁSÁRÓL

A művészettől azt várjuk, hogy tükrözze az élet sokoldalúságát, gazdagságát. Nem várhatjuk ugyanezt egy művésztől, mert kivéve az olyan rendkívülien nagy alkotókat, mint *Michelangelo* vagy *Picasso*, egy-egy művész általában az életnek csak néhány vonását tudja megragadni. Az adott kor teljes művészi vetületét – mint a korall-szigeteket a sok kis korall – a művészek egész gárdája alkotja meg. Hadd vegyek a harmincas évekből erre példát! Miq *Egry József* a Balatont festi-rajzolja, addig *Abanovák* a cirkuszokat, a vásárokat és búcsúkat, *Derkovits* pedig a munkásokat – akkor is, ha az *Utolsó vacsora* témáját dolgozza fel. Ezenkívül mind a hárman különböző stílust alkottak s különböző világnézetet vallottak. Nekünk mégis együtt mutatják fel azt a kort, szinte együttesként, mert a legfőbb dologban, a humanizmusban eggyé váltak. Mindhárman az embert és az élet szépségét védelmezték.

Erre láttunk tavaly ősszel szép példát a fehérvári István Király Múzeum kiállító helyiségében is. S formailag ellentétesebbet az idézetnél, hiszen *Áron Nagy* festő, *Laborcz* szobrász, s kettejük közt – a barátságon kívül – olyan rokonságot sem idézhetünk, amely egyébként áttörhetné a két műfaj határait. Éppen ezért ellentétes inekrekkel hatott nézőire a közös tárlat, s az ellentétesség nagyon jó értelmű volt. Azt mutatta: így is lehet válaszolni a világnak, de másként is. S aminek már művészetpedagógiai értéke volt: mind a kétféle válasz helyénvaló, hisz a világ nem egy fogalom, közel sem egyértelmű valami; a világ – világ.

Laborcz Ferenc Mauthauseni emlékmű-terve és *Áron Nagy Pantomín* című festménye talán véletlenül került a kiállításon egymás mellé, de törvényszerűen vált példázattá. Huszadik századi Siratóasszony az emlékmű-terv, s huszadik századi Csúfólódó a *Pantomín* nőalakja.

Áron Nagy Lajos fehérvári. Kiállítása egyben tisztelgés a szűkebb haza előtt, hiszen amit máshol gyűjtött is, idehozta, s a balatoni, görögországi és bulgáriai témákkal is Fehérvár képzőművészetét gazdagítja. És sikerült *Áron Nagy*nak a csoda is: a Csongor és Tünde témájára festett pannójával, amelyet az újjáépült Vörösmarty színház dohányszóájában helyeztek el, a helyben élő művész helybeni kibontakozására adott példát. Kár, hogy ez még egyedülálló eset az ő pályáján is.

Lírikus festő-alkat. Érzelmeit a tájképek gondos megformálása közben elsősorban színekkel fejezi ki. Néha villódzó derűt sugároz ez a líra, például az *Öböl* vagy az *Eginai kikötő* című képén, máskor pedig nagylélegzetű, emelkedett rácsodálkozás a világra, mint például a *Salamisnál* vagy a *Kenesei part* kékjeiben. Az alakos festményei balladai hangot idéznek (*Hazafelé*, *Athéni utca*), és az ember ezeken a képeken is a tájba beágyazódva jelenik meg. Néha csupán jelezve néhány folttal, mint a *Nyaralón* vagy a *Két tón*.

Kiemelkedik alakos képei közül a korábbi keletű *Lány esernyővel*. A színek, folatok lágy fogalmazása élményszerű, a kép mintha ott születne meg előttünk, mert mozgalmasságával megőrizte a művészi teremtés örömét is. Az említett *Pantomín* pedig arra utal, hogy *Áron Nagy* rejteget vagy most bontakoztat ki magában egy olyan képességet, amellyel az emberábrázolás – mint főtéma – bonyolultabb társadalmi mondanivalónak is hangot ad. A figura ironikus mozdulata a környezetre is kipatintja az ironia csipős nyilvesszejét, ugyanakkor tele van bűbájjal is. A kép végső egyértelműségét a vele rokon más képek adhatnák meg, éppen ezért hasznos lenne, ha *Áron Nagy* ezen a nyomon továbbmenne. Napjaink magyar festészete éppen az előtérbe állított ember által tudott megújulni s kievickélni a posztimpresszionizmusból.

LABORCZ FERENC: Munkás

A kritikus persze ne csábitson, különösen akkor ne, ha a művész megszokottabb kifejezési formáiban is előre lép. És Áron Nagy erről tesz tanúságot. Új tájképeinek egy részén (*Halk délután, Két fa, Három fa, Kazlak*) a szerkezeti elemek szakítják át a tónusokat, a színeket a konstruktívabb rendezői elv választja, a kompozíciót határozott gesztusok tartják együtt, a komponálás a kép előterében játszódik le. A *Három fa* – citromsárga, narancs, téglavörös, zöldeskék és lila szintársításával – kísérletnek is megmaradhat, de további kísérletek elindítója is lehetne.

Itt kell megemlíteni még a *Fénybetörést*, amelyen az expresszív megoldások az említett líraiságot szózáttá erősítik. E költői fogalmazású kép ellentétéként pedig a rusztikusan anyagszerűvé formált *Hálók szárítását*, amely szinte érezteti velünk a hálók súlyát és a tengeri hajnal nyirkos levegőjét.

Mindezekkel a lehetőségekkel Áron Nagy Lajos előtt szép pályák nyílnak, s az ő dolga, hogy válasszon közülük, vagy mint eddig: párhuzamos munkával haladjon mindegyiken.

A Pesten élő Laborcz Ferenc szintén dunántúlinak vallja magát, mert innen származott el, Fehérvárra pedig gyakran ellátogat, mivel itt egy képzőművészeti szakkör szobrász-csoportját irányítja. A kiállításon több szobortervet, néhány kisplasztikát, egy leányfejet s fölállított műveiről készült fotókat mutatott be. Laborcz Ferenc – vallo-mása szerint is – egy évtizede járja azt az utat, mely a modern magyar szobrászat alapvető kérdéseire vezet. Itt arra kell emlékeztetnünk, hogy *Medgyessy és Ferenczy* életműve, valamint több torzóban maradt életmű igen magas nivóra fejlesztette a magyar szobrászatot. S Laborcz tudta: ezután csak zuhanni lehet, ha nem sikerül tovább építeni a meredek emelkedőt. A kiutat az építészettel összefüggő viszony fölújításában kereste. Az ötvenhatban készített *Szilágyi Erzsébet* című domborművön visszalép a hagyomány végső alapjáig, s a huszadik század gondolatát is ezzel hangsúlyozza. A *Bartók-forrás* lazább kompozíciója, mely a bartóki érzéseket igazából nem tudta összefogni, a kereső hangpróba emléke már. A rátalálás a Debreceni Penicilinyár lemezdomborításán hozza a teljes sikert, szimfónikus erővel zendítve föl a kollektívizmusból rejlő erőt. A függőlegesek magabiztos, erőt, érzést, időtartamot egy kompozícióba tömörítő, feszességében is könnyed áramlása nemcsak azt ábrázolja, ami már van, hanem aminek lennie kell: a szeretet által összetartott, teremtő közösséget.

Ez a biztos rátalálás érlelődik tovább egy másik lemezdomborításán, amelyet a várpalotai postán helyeztek el. Kár, hogy erről csak egy életkép-szerű fotó jutott el Fehérvárra.

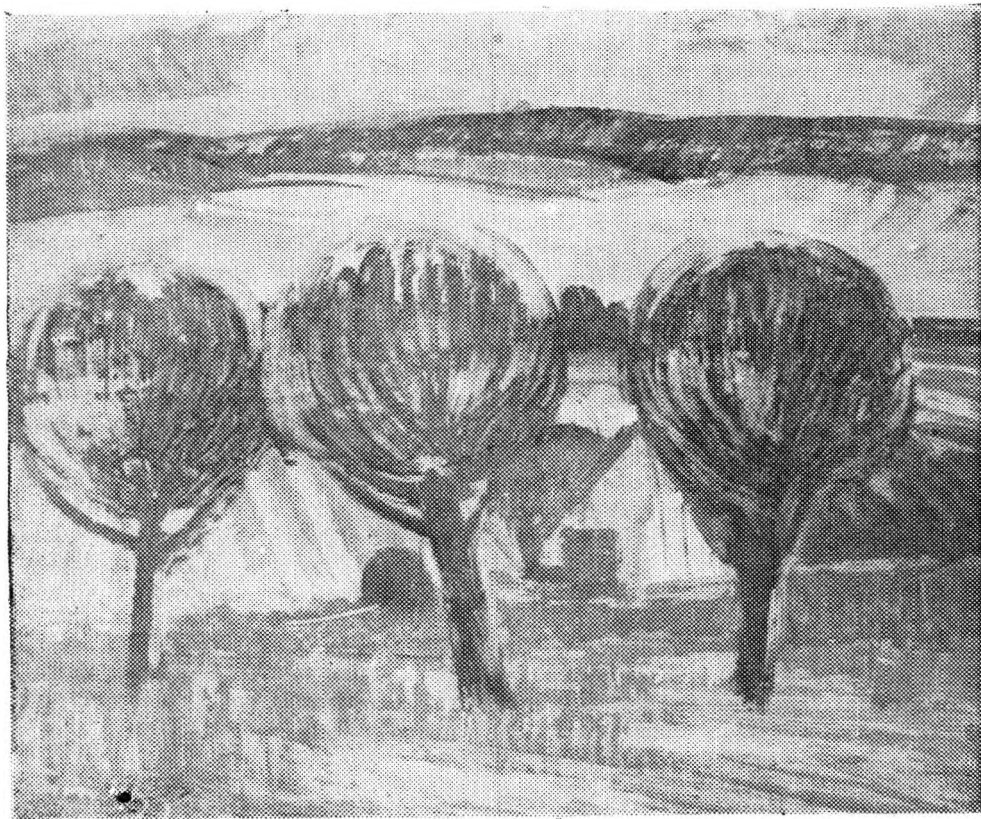
Magukban álló szobrai a személyes vallomások módján hatottak rám. Az idilli *Lépő fiútól* s a hagyományt belülről megújító szép *Flóra-fejtől* a *Munkásig* – minden mű a művész lelki életébe enged bepillantást. Míg előbb a közösség, itt a személyiség kerül előtérbe. Újítása is ezáltal, a személyesség hitele ála válik meggyőzővé. Itt a *Fazola* hozta a nagy sikert. A IX. Képzőművészeti Kiállításon láthattuk az egri kovács-művész egészalakos figuráját. A zöldre patinázott kis vázlat most visszaidézi az első élményt: a nézői azonosulást a föltárt igazsággal.

A *Fazolánál* az emberi test szerkezeti elemzéséből indult ki Laborcz Ferenc, a szerkezetnek rendelve alá a felületi kialakítást is. S az itt elért eredményeket fejlesztette tovább az *Életvágyban*, a *Mauthauseni emlékmű-tervben*, a *Munkásban*. És ebben az alkotói korszakban a szobrászi jelképszerűség kialakítása a fő eredmény. E jelképszerűség szakít a görög hagyománnyal, s a mélyebben rejlő hagyományt hozza össze a mai látásmóddal. Vagyis a primitív művészet tartalékait mozgósítja. Ezáltal az expresszív hatás az expresszionizmus furcsaságai nélkül valósul meg, mert a forma minden mozzanatában összhangban áll a tartalommal; más szóval: a tartalmat itt nem csupán a gesztus fejezi ki, de a test minden porcikája. Éppen ezért: Laborcz sirató asszonya nem egy siró asszony, hanem a siró asszony, s ha ezer év múlva csak a kezeit vagy a lábait találná meg valaki, abból is következtethetne arra, hogy milyen érzéseket akart kifejezni a teljes szobor.

Így lesz jelkép a *Munkás* is, elvetve azt a gyakorlatot, hogy munkás vagy bányász címén Kiss Jóskát vagy Nagy Pistát állítsuk föl az alapzatra. Az egyénített figura nem hordozhatja azt az időt, amit mi érzünk már, különösen amit együtt érzünk, a szobrásznak pedig mindnyájunkat kell összefoglalnia egy pillanatban. Laborcz Ferenc ehhez a nagy vállalkozáshoz keres szobrászi fogalmazást.

Összegezve: nagyon tanulságos ellentmondásokkal nevelt közönséget a kettős kiállítás, és ezért csak üdvözölhetjük a két művészt.

TAKÁCS IMRE

ÁRON NAGY LAJOS: Három fa

A MAGYAR NEMZETI GALÉRIA KÖZLEMÉNYEI

1959-ben jelent meg a „*Magyar Nemzeti Galéria Közleményei*”-nek („*Bulletins de la Galerie Nationale Hongroise*”) első száma, ezt azután – e recenzió megírásáig – még három követte (1960, 1961 és 1963). A finom papírra nyomott, reprodukciókban bővelkedő, kétnyelvű (francia és magyar) köteteket Pogány Ö. Gábor főigazgató és Csengeryné Nagy Zsuzsa műtörténész szerkeszti; a tanulmányok, cikkek írói – nem kizárólag, azonban jórészt – a Nemzeti Galéria tudományos munkatársai, kutatói.

A kötetek (mindegyikük mintegy 200 oldal terjedelmű) hazai könyvtárai forgalomba alig kerülnek, a magyar művészettörténetek így nem könnyen juthatnak hozzájuk. A példányok zömét külföldi múzeumoknak, művészettörténészeknek küldik el, hogy tájékoztatást kapjanak a magyar képzőművészet fejlődéséről, korszakairól, kiemelkedőbb alkotóiról és hazai művészettörténeti irodalmunk helyzetéről, eredményeiről. Az elgondolás – művészetünk nagy mestereit és chef-d'oeuvre-jeit a nagyvilággal, a keleti és nyugati szakemberekkel, esztétákkal megismertetni, a magyar festészet, szobrászat és grafika rangját határainkon túl is nyilvánvalóvá tenni, művészetünk nemzetközi jóhírnevét növelni – feltétlenül helyes, megvalósítása pedig szükséges. Azonban nem mindegy, hogy mivel lépünk eléjük. Nyilvánvaló, hogy ott kell megkísérelnünk a „betörést”, ahol sikerre van kilátás, ahol rezonancia várható. Vannak olyan művészeink, akiknek megismertetése (természetesen a szövegnek meggyőzőnek, provincializmustól mentesnek kell lennie és nem szabad fukarkodni a képmellékletekkel!) feltehetően revelációként fog hatni a külföld művészeti életére. Természetesen nem arra gondolunk, hogy – valamiféle szemfényvesztő és kozmopolita eljárást követve – kizárólag a külföldi törekvéseket, stílusirányzatokat (pl. a párizsi vagy weimari avantgardizmust) követő vagy azokkal rokon magyar mestereket népszerűsítsük; ily módon egyoldalú, megtévesztő, nem-hiteles képet kapna a nem-magyar érdeklődő. Viszont az is kétségtelen, hogy ötödrangú, és csupán hazai jelentőségű művészekről szóló értékeket tenni le Leningrád, Párizs, München, Moszkva, Rotterdam, Prága, Firenze műtörténészeinek, művészeti kritikusainak íróasztalára, – ennek sincsen sok értelme. Olyan lenne ez, mintha *Vitkovics Mihály*, *Dukai Takách Judit* vagy *Csepreghy Ferenc* munkáit fordíttatnánk le idegen nyelvekre... Nem valószínű, hogy *Nagy Károly* biedermeier festő, *Morelli Gusztáv* múlt századi fametsző vagy *Telepy Károly* munkássága különösebb érdeklődést tudna kelteni Magyarországon kívül. (Mindhárom említett művészről van egy-egy cikk a bullettinek-ben, Telepyről pedig kettő is.)

A kötetekben azonban többnyire olyan írások jelentek meg, amelyek valóban jelentős mestereink életművét (vagy munkásságuk egy-egy periódusát) teszik mérlegre. Így a *Szinyei-Mersének* szentelt két tanulmány (az egyik *Ybl Erviné*, a másik *Jeszenszky Sándoré*, ez utóbbi bőséges szemelvényeket közöl érdekes, eddig alig ismert kritikákból, amelyek Szinyeiről íródtak a művész életében és halála után), *Soós Gyula* és *Szegzárdy-Csengery Józsefné* írásai *Medgyessy Ferencről*, *B. Haulisch Lenke* publikációja a mártírhaltalt halt *Ámos Imréről*, a közelmúltban tragikusan elpusztult *Székely Zoltán* cikke *Derkovitsról*, *Gy. Molnár Zsuzsa* esszéje *Bernáth Aurél* hangszerezés, halas, virág- stb. csendéleteiről, *Szűj Béláé Berény Róbert* munkálkodásának kezdeteiről. Mindegyik közérdekű, szépen megírt és alapos munka. S márcsak dunántúli, kaposvári vonatkozásai miatt se felejtjük ki e kis felsorolásból *Csengeryné Nagy Zsuzsa* tanulmányát *Rippl Rónai* „kukoricás” és egyéb stílusú enteriőrjeiről... Érdekes *A. Tyihomirov* szovjet orosz művészeti író hosszabb dolgozata *Rombauer Jánosról*, *Kazinczy Ferenc* barátjáról, a XIX. század első felében élt magyar festőről, aki ugyan szerényebb képességű művész volt, azonban hosszú tartózkodása és tevékenykedése a cári Oroszország fővárosában: Pétervárott, egyik láncszeme az orosz–magyar szellemi, művelődési kapcsolatoknak.

Az első kötet közölte *Farkas Zoltán* kandidátusnak, idős, jeles művészeti íróknak „*Képzőművészetünk és Európa*” című írását. Farkas végigtekint azokon a magyar művészekben, *Munkácsytól* és *Paál Lászlótól* kezdve *Csontváryn* át *Egryig*, *Szőnyiig*, akiknek művészete olyan súlyú, hogy európai mércével is mérhető. Az írás szép, az egyes művészek tömör jellemzése találó, azonban ha művészetünknek és Európának összefüggéseiről beszélünk, akkor *Czóbel Béla*, a „Nyolcak”, *Nagy Balogh*, *Moholy-Nagy*, *Barcsay Jenő*, *Vajda Lajos* nevét nem érezzük mellőzhetőnek. (A *Czóbellel* kapcsolatos mulasztást azután *Philipp Clarisse* fiatal műtörténész pótolta, szép dolgozatban vizsgálva meg *Czóbel Béla* fiatalkori – nagybányai, párizsi, hollandiai, berlini – munkálkodását.)

Farkas Zoltánnak azt a megállapítását, hogy „szobrászatunk lemaradt az európai

versenyben", túl szigorúnak véljük. Igaz, hogy maga Farkas is kiemelt egy nagy szobrász-génuszt: *Medgyessyt*, – azonban ott van még a vele egyenrangú *Ferenczy Béni*, azután az expresszionisztikus, *Thomas Mann* által is nagyrabecsült *Bokros-Birman Dezső*, és *Borsos Miklós*, a mai középkorú szobrászgeneráció messze kimagasló mestere. Ha 50–60 év folyamán három-négy ekkora művészt tudunk felmutatni, – akkor nem gondolnánk, hogy indokolt lenne lemaradást emlegetni.

A bulletin második kötete *Telepy Katalin Benczúrról* szóló tanulmányát közölte, többek között. Bár Telepy hangoztat bizonyos fenntartásokat (inkább cikke elején) Benczúr művészetével szemben, úgy érezzük, végeredményben mégis túlértékeli a nagy technikai tudású, akadémikus művészt, s néhol retusált képet ad róla, pl. amikor az 1869-ben keletkezett II. Rákóczi Ferenc című kép „szabadság-érzelmeiről” beszél. Köztudott, hogy a kiegyezés utáni idők magyar uralkodó osztályában élt jóadag nacionalista kuruckodás, a dualizmus korának pseudo-liberalizmusa szívesen terevelte el a figyelmet – Rákóczi és gróf Bercsényi nevének gyakori emlegetésével – a maga retrográd politikájáról; bombaszt-hazafiasság volt ez azonban jobbára... E korban, e szemlélet jegyében fogant ez a „szabadság-érzelmeket” (?) kifejező mű, – amely, jellemző módon, elkészülte után a román király tulajdonába került. A fogalmazás is pontatlan olykor e cikkben. Telepy „feudálburzsoáziá”-ról ír, – ez önkényesen gyártott, s főként: értelmetlen társadalmi terminus-technicus. A „Vajk megkeresztelése” című festmény, a vázlatokhoz képest, „veszített erejéből *eszmei tartalom tekintetében*”, – írja a szerző. Pedig nem veszített a kép eszmei tartalom tekintetében, csupán egy *más előjelű*, konformista, buzgón lojális eszmei töltéssel telítődött meg.

Supka Magdolna *Aba-Novák Vilmos* pikturájának nemzeti sajátosságairól mondja el gondolatait a második kötetben. Írásának legtöbb részével nem tudunk egyetérteni, minthogy ez az értekezése is, mint ahogy egyéb *Aba-Novákról* szóló megnyilatkozásai is, szinte apoteózist nyújtják a művészeknek. *Aba Novák* az elmúlt rendszer ünnepelt festője volt, „az egyetlen igazán jelentős művészegyéniség, akit a hómanbálinti kultúrpolitika meg tudott magának nyerni” (*Aradi Nóra*). A felszabadulás után *Aba Novák* munkásságáról hosszú ideig nem esett szó. Ez nyilvánvalóan igazságtalan és szükségtelen volt. Azonban az a hatalmas *Aba Novák*-kultusz, amely az 1962-es emlékkiállítás során kibontakozott, nem áll arányban a művész kétségtelen képességeivel, életműve jelentőségével. Sok üresség, modorosság, hatásvadászat, egyfajta szkematizmus van *Aba Novák* alkotásaiban; nagy dekorátor volt, aki bámulatos gyorsasággal alkotta, valósággal „termelte” freskóit és táblaképeit; a virtuozitás, a bravúr nála is – mint másoknál – rovására ment a művészi mélységnek és igazságnak. Figurális munkái – rideg, szeretetlen, az ábrázolt kisemberekkel szembeni együttérzésnek hijával lévő szemléletükkel – a humanisztikus hangú magyar művészetből meglehetősen kirínak. Nem véletlenség, hogy *Genthon István* az új magyar festészetről írott 1935-ös könyvében *Aba Novák* „tökéletes részvétlenségé”-ről beszél, s egy 1962-es cikk is – írója *Ybl Ervin* – „röhögő, borizűen kornyikáló parasztok”-nak nevezi a festő falusi alakjait. Mi a magunk részéről távolról sem tudjuk oly „nemzeti”-nek és „haladó”-nak tekinteni *Aba Novák* működését, mint *B. Supka Magdolna*. (E sorok írója különben *Aba Novákkal* kapcsolatos véleményét az „*Alföld*” című folyóirat 1963. évi 9. számában részletesebben is kifejtette.)

Mindenesetre a Nemzeti Galéria közleményeinek eddig napvilágot látott négy kötete – legalábbis ami a cikkeik nagyobbik részét illeti – hasznos munkát végzett a magyar képzőművészet kül- és belföldi propagálása terén. Várjuk az újabb köteteket (és bennük az újabb írásokat), – *Ferenczy Károlyról*, *Csontváryról*, *Gulácsy Lajosról*, *Tihanyi Lajosról*, *Kernstokról*, *Egryről*, *Gadányi Jenőről* és élő művészeink legjobbjai-ról, – mindazokról, akik bátor, korszerű kezdeményezéseikkel és maradandó, originális műveikkel hozzájárultak – egyikük kisebb, másikuk nagyobb mértékben – az európai művészet gazdagabbá tételéhez.

DÉVÉNYI IVÁN

FÖLDES PÉTER

NE TÉTELESEN, HANEM VALAMI MÓDON ELLENŐRÍZHETŐEN!

Hozzászólás az ifjúsági irodalommal foglalkozó vitához

Most is vallom, amit az Írószövetség *„Esz­tétika és etika az ifjúsági irodalom-ban”* című vitája során megjegyeztem. Azt ti., hogy elvi kérdéseinkről elsősorban az esztétáktól szeretnénk hallani. Az ifjúsági irodalom művelői mohón igénylik az elemzést, a bírálatot, az elméleti segítséget. Az író – tisztelet a kivételnek – a maga esztétikáját munkájában fekteti le, és nem értekezésekben adja közre. Fáradozása arra irányul, hogy a gyakorlat, az egyes művek gazdája legyen. Ez is a feladata.

Nem azért mondtam, mondom ezt, hogy az elvi vitától elhúzódjunk. Mert ha az esztéták – sőt irodalomtörténészek, pszichológusok, pedagógusok is – végre megszólalnának, boldogan adnánk át nekik a terepet, de amíg távortartják magukat, „magad uram, ha szógád nincs”, mi is beállunk az elmélet kialakításának küzdőterére. Csakhogy nem olyasféle ez kicsit, mintha a tanulónak kellene a saját tan­könyvét megírni?

Már emiatti aggodalmamnál fogva, és méginkább annak a célnak az érdekében, hogy – mint *Kolta Ferenc* fogalmazta – „*az eddig is sokat vitatott kérdésekben egy nevezőre jussunk*”, itt most olyan utakat szeretnék keresni, amelyeken elvi kérdéseinknek legalább egyrészét némiképpen ellenőrizhető, objektív módon lehetne megközelíteni. A bizonyítás mindig hatásosabb a kész tétel bizonygatásánál. Valamely tézist kiindulópontjából levezetni, meggyőzőbb akár a legkitűnőbb Gorkij-idézetnél is. (Nem mintha az ilyen hivatkozásokra szintén nem volna szükség.) Így kell tenni még akkor is, ha ma már elég széles körben vallott és a prágai konferencia által hitelesített megállapításokban akarunk a még húzódozókkal, köztük azonban éppen irodalmi szakembereinkkel szót érteni.

S ha már *Kolta Ferenc* vitaindító cikkében megemlítette, hogy a viták valamelyikén az ifjúság és a felnőttek irodalmának merev szétválasztása ellen szólaltam fel, mindjárt ennél a témánál kezdeném. A hangsúly a „mereven” van. Mert ha a kérdés az: *Teljes értékű irodalom-e az ifjúsági irodalom?*, minden szétválasztás ellen tiltakozom. Az ifjúsági irodalom nem holmi gyanús határterület, hanem része az irodalomnak. Ha azonban a kérdés úgy tevődik fel: *Mi az ifjúsági irodalom?*, akkor – annak aláhúzásán túl, hogy mindenképpen irodalom – az irodalmon belül sajátos terület lévén, a felnőttek meg az ifjúság irodalma közötti különbségek, eltérések vizsgálatától várhatjuk a feleletet.

Az ifjúsági irodalom történetét én nem ott kezdeném, mint *Seres József*, ahol a népmese feldolgozásokkal már tudatosan jelentkezett. Hanem jóval előbb, bontakozásakor, amikor a könyvnyomtatás felfedezésével a közműveltség állapota és a közreadás módja lehetővé tette, hogy olvasni tudó ifjak tömege elég nagy számban elérhető irodalmi művekben válogasson. Az irodalomból kiválasztódtak azok a könyvek, amelyek egy-egy korosztály fiataljainak általában tetszettek. Egyúttal az ifjúsági irodalom külön területté válása is megkezdődött elvileg, mivel a fiatal olvasók gyakran nem egészükben fogadták el ezeket a műveket, hanem nagyokat lapoztak bennük, mégpedig jórészt ugyanazoknál a részleteknél. Az említett olvasmányok tehát olva-

sott részekben rendelkeztek az ifjúsági művek fő jellemvonásaival, „kollektive” átlapozott részleteikben pedig az ifjúság és felnőttek irodalmának különbségeivel.

Kérdés, vajon e különbségek – az adott esetben szükséges kihagyások – a művek irodalmiságát érintik-e? Hogy nem, tapasztalhatjuk ha megvizsgáljuk a *Don Quijote*, *Gulliver*, *Robinson* stb. legnívósabb és legnépszerűbb ifjúsági kiadásait. A különbség az ifjúság és a felnőttek irodalma között elsődlegesen nem művészi vonatkozású. (Ha az esztéták a fenti átdolgozásoknak az eredetitől való eltéréseit s a beavatkozás indítékait tanulmányozná, kísérletszerű adatokat szerezhetnének a felnőttek és az ifjúság irodalma közötti különbségek természetéről.)

Az ifjúság irodalma közvetlenül az irodalom törzsén ágazott el. Felnőtteknek szánt művek később is gazdagították, gazdagítják ma meg a jövőben is (gyakran anélkül, hogy átdolgozást igényelnének). De ezzel még korántsem merül ki az ifjúság és a felnőttek irodalma közötti kapcsolat. Állandó az a szerzők személye révén. Hiszen az értékes ifjúsági műveket – oly elenyésző a kivétel, hogy ezt törvényként mondhatjuk ki – mindenkor és mindenütt a felnőttek irodalma számára is alkotó írók írják.

A lejobb ifjúsági alkotások és a felnőtteknek szóló művek nivója között nem is lehet határt vonni. Ki dönthetné el pontosan és fellebbezhetetlenül, hogy *A távolban egy fehér vitorla* ifjúsági vagy felnőtt szépirodalom. Ki állíthatná, hogy a *Pál utcai fiúknak* kizárólagosan az ifjúsági irodalomban van helye? S itt nem erőszaktétel, ha a lejobb művekre hivatkozunk, hiszen pl. a líra vagy a dráma rangját sem a ovengébb művek alapján ítéljük meg. Különben sem – s ezt különös hanqsúllyal kell lezőgezünk – az egész múltbeli és jelenlegi ifjúsági termést akarjuk irodalmi rangra emelni – szó sincs róla! – hanem azt állapítjuk meg, hogy maqa az ifjúsági irodalom, mint „műfai”, elvileg semmivel sem alacsonyabb az irodalom többi területénél.

Művészileg éles szakadék feltételezése annyira alaptalan, hogy még akkor sem túlozunk, ha az ifjúsági műveket elvileg olyan teljes értékű irodalmi alkotásokként jellemezzük, amelyek ifjak számára is élvezhetők. Így legalább a körvonalazásba az *Hugo*, *Mark Twain*, *Dickens*, *Petőfi*, *Jókai*, *Mikszáth*, *Gárdonyi* stb. művek kénvelmesen beleférnek. Áll ez ifjúsági prózára, gyermekköltészetre, mesére egyaránt. Hát még a 14 éven felüli korosztálynak szóló irodalomra. (Egyébként az ifjúsági műveknek mindenütt meghatározott felnőtt olvasórétege is van. S nem is csak a könyvekre érvényes ez. A televízió *Futrinka utca*, *Tell*, *A Tenkes kapitánya* sorozatainál is az derült ki, hogy a felnőttek igen jelentős számban élvezetet találnak az ifjúsági művekben, mégpedig egészen különböző műveltségű és irodalmi érdeklődésű emberek.)

Mindebből azonban olyan következtetést sem szabad levonni, mintha az ifjúsági terület és a felnőttek irodalma között művészi eszközök tekintetében semmi különbség sem volna. Az életkori problémákkal kapcsolatos sajátos követelmények – amelyek az egyes korosztályoknak szánt írásoknál sem teljesen azonosak az alkotásnál kétségtelenül megköötöttséget is jelentenek. De vajon egyértelműen művészi engedményekre kényszerítenek-e?

Seres vitacikke már utalt arra, hogy „minden művészeti ágnak vannak korlátai . . . az egyes műalkotások sem a valóság egészét, hanem annak csak egy részét tükrözik.” Ez persze még nem zárja ki azt, hogy az ifjúsági irodalom területén színvonal alá kényszerítő, speciális korlátok ne létezhetnének. Azok, akik a gyermeket „komolyabb művek befoadására még nem éretteknek”, vagyis afféle csökkent értékű felnőttnek tekintik, feltételezik, hogy az ifjúsághoz szólás gúzsaköti, kizárólag mesterségbeli fogások alkalmazására kényszeríti az író, valamiféle irodalmi iparművészé súlylyeszt. De hogyan válhattak akkor irodalmi rangú felnőtt regények az ifjúság kinésévé? Hogyan tehettek szert ifjúsági regények kétségtelen irodalmi rangra? Miért érezzük sokszor művészinek a gyermekrajzot, ha a gyermeki „éretlenség” ab ovo lehetetlenné teszi művészi eszközök alkalmazását?

Kolta Ferenc már ismertette az új tudományos megállapításokat a mai gyermek esztétikai érzékéről. A gyermek nem csökkent értékű felnőtt. Inkább kissé „másféle ember”. Kevesebb élettapasztalata, a konkrét ismeretekben való hiányai, kisebb élményanyaga s a társadalmon belüli védettebb helyzete miatt más a kapcsolata az élet-

tel, ezért eszmevilága és érdeklődési köre is eltér a felnőttekétől. A megkötöttségek, amelyeket az ifjúsági író elé állít, nemcsak negatív, hanem pozitív természetűek is. Az író kezéből kiút néhány művészi eszközt, de azok helyébe másokat ad pl. a felnőttekenél élesebb megfigyelőkészségével, érzelmi igényével, minden irányban kiterjedt mohó tudnivágyásával. Vagy: korlát-e az olyan sajátosság, amely éppen a felnőttek világlátásának megkötöttségétől való eltérésben rejlik? Mert pl. a gyermek még nem ismeri azt a leszűkült világot, amelyben egyszer élünk és egyetlen pályát futunk be. A leszűkítetlen, a határtalan világ, amelyet képzeletével átfogni és betölteni igyekszik, az ő esetében szubjektíve is valóság, hiszen az ő pályája még nincsen eldöntve, belőle még minden lehet. Az ifjúság írójának tehát a felnőtti kötött világból egy olyan tág valóságba kell belehelyezkednie, ahol alkotó fantáziája legalább annyi béklyótól szabadul meg, mint amennyit más tekintetben magára vesz.

Az ifjúsági irodalom követelményeit, művészi kötöttségeivel és hozzájárulásaival együtt csak jó író vállalhatja magára. A gyenge író vagy a dilettáns nem az ifjúsági követelmények, hanem saját tehetetlenségének foglya. Ez nem mond ellent annak, hogy igen jó író sem mindig merészkedhet erre a területre. Önmagában az, hogy tud-e valaki az ifjúságnak alkotni vagy sem, nem vall nagyobb vagy kisebb – csak más-irányú – tehetségre.

Mit mondjunk ezután annak, aki kétségbeesik, ha nem tud írókat vagy műfajokat rangsorolni? Egy évtizeddel ezelőtről fülembe cseng, ha jól tudom, Veres Péter egy szerencsés – de sajnos máig meg nem fogadott – fogalmazása: „az irodalom nem libasor, hanem rajvonal”.

Folytassuk azonban a történeti vázlatot.

A felvilágosodás korában szükségessé vált az ifjúság irodalmi művekkel való ellátása. Az erre a célra alkalmas felnőtt irodalmat ekkor már tudatosan, tehát előkészítve: átdolgozás, feldolgozás formájában adták ki. Jelentkeztek az eleve ifjúságnak szánt munkák. Azaz megszületett a szó szerinti ifjúsági irodalom – csakhogy a rosszul értelmezett tudatosság bonyodalmaival.

A társadalom az ifjúsági olvasmányban nevelési segédeszközt fedezett fel, és ezt alkalmazni akarta. Ez önmagában természetes és helyénvaló, de tömértelen káros eredményre vezetett az alkalmazás önkényes elméletekre épült módja. A gyermek igényeiről és a nevelés módszereiről alkotott helytelen fogalmak dilettánsok és újmutogatással oktató pedagógusok malmára hajtották a vizet. A tudatosság így vezetett azokra a zavarokra, amelyekről Kolta vitaindító cikke kitűnően tájékoztatott.

Az irodalom e területével szemben ma is elevenen élő előítéletek egyik része – mint utaltunk rá –, a gyermek nemismerésében, lebecsülésében gyökerezik. A másik részük kétségtelenül a dilettánsok és a mindenáron nevelők írásműveitől való elrettenésből származik. Sőt ennek az elrettenésnek a legújabbkori ifjúsági irodalom gyakorlatában és elméletében sokféleképpen mutakozó káros reakciójából is.

Nem csoda, ha ilyen előzmények után a pedagógiai aspektus körül a legnagyobb az elvi zűrzavar. A prágai konferencián is itt ütköztek össze a nézetek. A bécsi Bamberger professzor szerint a művek semmiféle tendenciát nem hordozhatnak, „a külső szempontok szerint dolgozó írók csak rossz könyveket írhatnak”. Mint Kolta vitaindító cikke megjegyzi: „Ezzel kimondatlanul is kisebbitette a pedagógiai aspektus tudatos érvényesítésének követelményét”. Mire Seres hozzászólása: Ami a külső szempontot illeti Bamberger figyelmeztetése helyes, „a pedagógiai aspektus nem maradhat külső szempont . . . belső, nagyon is átélt indulatokká kell hogy váljon, mielőtt az író alkotásba kezd”.

A vitának erre a területére a legjellemzőbb, hogy a vitázók feltételezésekre alapítják nézeteiket, és gyakran a fogalmakat is önkényesen alkalmazzák. Induljunk el a „kályhától”. Irodalomról lévén szó, a leghelyesebb kiindulópont az írás gyakorlata.

Amikor az író megtervezi művét, nem is létezik más, csak „külső szempont”. Már maga az író közlési szándéka is ez. Hát még fő mondanivalója, tervezett témája,

minden egyes elképzelt figurája. Egyetlen könyv, színdarab, de még novella sem pat-
tan ki alkotója agyából teljes fegyverzetben, az író óhatatlanul kívülről indul el. De
ha már elkezdte műve kibontakoztatását, egyre kevésbé számítanak külső szempontjai.
A megalkotott szituáció és az alakok természete ugyanis megköveteli a magáét, a mű
csak az életigazság logikája szerint haladhat tovább. Ezért az írók rendszerint a lehető
legkevesebb külső szemponttal indulnak el (s emiatt irtóznak általában a kiadó által
kért szinopszis elkészítésétől). Jókai műhelymunkájáról való beszámolójában én a ma-
gam elveire ismertem, s amikor néhány író társamnak is megmutattam Jókai sorait,
mindegyik így reagált: „Érdekes, én ugyanígy csinálom...” Úgy látszik, a sokféle
műhely bizonyos alapelvekben többé-kevésbé megegyezik. „Vagy egy vezéreszme érik
meg agyamban – írja Jókai Mór –, vagy egy történelmi adatra találok, vagy lélek-
tanilag megoldatlan esemény merül fel előttem... Akkor ehhez meg kell találnom
az alakokat, amik ezt a történetet keresztülviszik... Amikor ez megvan, akkor ma-
guknak az előteremtett alakoknak kell kidolgozniuk a regénymese egész szövevényét.
Én ekkor odahelyezem magam az egyes alakoknak a lelki világába: bennük élek.”

A külső szempontot legfeljebb akkor hánytorgathatjuk – s akkor sem csak a pe-
dagógiai aspektussal kapcsolatban –, ha a kész alkotásban az írói terv valamelyik
része nem vált életszerűvé, kilóg a műből, mint a váz a rossz esernyőből. Emiatt az
írás – vagy csupán egy szituációja, figurája, fordulata, esetleg éppen a pedagógiai
aspektus – *mesterkélt*. Úgy gondolom, a továbbiakban maradjunk is meg ennél a nem
önkényes és nem félreérthető fogalomnál. Az írónak tehát meg kell küzdenie azért,
hogy tervét mesterkélttség nélkül valósíthassa meg. Néha az eredeti terv egyes részle-
teitől el is kell térnie, de minden valamire való író elég jó tervező ahhoz, hogy a mű
kialakulása közben éppen mondanivalójával ne valljon kudarcot. Amit mesterkélttség
nélkül el lehet mondani, ott a művészi eszközöknek sem lehet akadályuk. A mester-
kéletlenség maga is művészet. Művészetben, irodalomban az, ami nem művészi, élet-
szerű sem lehet.

Nem tekintve azt az esetet, ha a szerző eszközei gyengék, vagyis az író nem elég
tehetséges, mesterkéltté tehát akkor válik az írás, ha az író kitűzött célja – legyen
az helyzet, alak, mondanivaló, fordulat – nem életszerű, vagyis az adott körülmények
között nem igaz. Munka közben a körülményeken lehet változtatni, de ha a cél semmi-
képpen sem igaz, hitelesítésére megfelelő körülményeket sem lehet teremteni, az ilyen
cél csak önkényesen valósítható meg, s mesterkélt marad. Mindez áll a pedagógiai
aspektusra is. Ha életigazságban fogalmazódik meg, sem művésziileg, sem meggyőző
volta tekintetében nem lehet kárára a műnek, ellenkező esetben pedig mesterkéltté
válík.

Amikor *Molnár Ferenc* elhatározta, hogy két gyermekcsapatnak a grundért foly-
tatott küzdelméről fog írni, maga választotta azt a „külső szempontot”, hogy meg-
mutatja: mi a hősiesség. A cingár, félénk Nemecek nagyszerű alakjában ez így fogal-
mazódik meg: nem az a bátor, aki nem fél, hanem aki fél és mégse gyáva. A köz-
mondás is azt tartja: „Nem az a legény, aki adja, hanem aki állja”. A *Pál utcai fiúk*
pedagógiai aspektusa ellen még nemigen hangzott el reklamáció. Ha azonban ugyan-
erre a kérdésre válaszul valamely írói terv féligazságot, jelszót tűzne ki. „A bátor
sose fél”, „A hős puszta kézzel is megveri az ellenséget”, efféle, annak megvalósítása
feltétlen mesterkélt, művészietlen, nem meggyőző és végeredményben nevelési szem-
pontból is helytelen eredményre vezetne. Mesterkéletlenség, művésziesség, meggyőző-
erő, jó pedagógiai cél, életszerűség, igazság ugyanígy kölcsönösen feltételezik
egymást.

Minden kiélezett tétel, *Gergely Márta* kifejezésével: „morális közhely” – „A
rossz elnyeri méltó büntetését”, „Aki szorgalmasan dolgozik, azt megbecsülik”, „A
kapitalizmusban minden munkás forradalmár” – hamis, mert féligazság. Az ilyen
nem is válhat semmiféle irodalmi mű tendenciájává.

Itt állunk meg egy pillanatra. Nem akarjuk hangoztatni a „teljes igazság” oly
gyakran hallott semmitmondó frázisát. A teljes igazság mindig viszonylagos. Külö-
nösen ennél a kérdésnél az ifjúsági irodalom sajátos követelményeinek egyike érvénye-

sül. Ahogy a színpadra kivitt pisztolynak el kell sülnie, az ifjú olvasó is megkívánja, hogy a munkánkban felállított koncepció morálisan „süljön el”. Általános igazságot követel tőlünk, amely révén az élet jelenségei között tájékozódni tud, amely erkölcsileg – eszményként – és tapasztalatai szerint – gyakorlatilag – is megállja a helyét. Ilyen a „statisztikai igazság”, ha művünkben is megmarad annak, ami, vagyis ha viszonylagosságát, statisztikai értelemben vett „gyakoriságát” is kifejezzük. Az ifjúsági regényben tehát a rossz *végeredményben* bűnhődni fog (a gyerek ezt el is várja), a szorgalmas *mégiscsak* jobban fog járni, mint a rest (a gyerek ezt is elvárja), megmutatjuk a kapitalizmus forradalmasító hatását, nem a munkások mindegyikére, hanem a munkásságra (és ezt is elvárja a gyerek).

Mert a gyerek maga is követeli a pedagógiai aspektust, nemcsak a társadalom. Ez mindennapi tapasztalat. Érthetetlen, hogy *Bamberger* és sokan mások nem akarnak tudomást venni róla. Egyesek figyelmeztetnek, hogy a gyermek nem szereti, ha olvasmányában tanítják. A gyermek azt nem szereti, ha olvasmánya mögül tanítója hangját hallja ki. Megköveteli, hogy egyenrangú félként bánjunk vele, észreveszi és leleplezi a mesterkéeltséget, de a leghatározottabban igényli a tanulságokat.

Nincs is célja már, hogy arra hivatkozzunk: *Don Quijote*, *Robinson*, *Gulliver*, *Twist Oliver* és a többi – noha felnőtteknek íródtak – nevelő célzatúak. A gyermek az állatmeséket is szereti, pedig azok még a tanulságot is levonják. Lám, még a nyílt tanító célzat sem művészietlen, és nem is elrettentő. Az állatmesénél pl. azért nem, mert nem emberekről szól, így az emberi élet igazságaira „lefördített” tanulság nem szájbarágó (nem mesterkélt), kiterjeszti a történet értelmét, gondolkodásra késztet. Vagy pl. a „Jön a farkas” mesének ezzel a tanulsággal: „Addig hitegette az embereket, amíg végül már akkor sem hittek neki, amikor igazat mondott”, abban a korokban van hatása, amikor a gyermek még nem tud jól általánosítani, így az általánosítás ténye maga is felfedezés a számára. Később már nem akarja hallani ezt a mesét, túlságosan egyszerű. Vagy arra kér, ne olvassuk fel a „végét”, vagyis a tanulságot. De ha ekkor tanulságot is tesszük hozzá: „Addig jár a kórsó a kútra, míg eltörik”, ezt frappánsnak találja, mert nem várt oldaláról foglalja össze az előbbi történetet.

A gyermek számára minden mű felfedező út. Az életet akarja megismerni belőle. Ismereteket, életigazságokat keres benne. Ezért szüksége van a nyílt beszédre, a félreérthetetlen állásfoglalásra. Világosan tudni akarja a történet végét, világosan ismerni akarja a szereplők jellemét. Hiszen még nem, vagy csak kevéssé lát át a szitán. A romantikushoz, humoroshoz nemcsak nagy érzelmi, fantázia és érdekesség igénye miatt vonzódik különösen, hanem azért is, mert a romantikus vagy humoros eleve élesen, nyíltan foglal állást.

A pedagógiai aspektus vállalása nem nehéz. Sokkal nehezebb a gyermeket nem nevelni. Mert kritikus magatartása – ami apró részletekre vonatkozik – ellenére odaadón bíz a nyomtatott szó igazságában. Minden hat rá, minden neveli, csak hogy esetleg rossz irányban.

Seres József leszögezi, hogy ismeretek nyújtása nem feladata az ifjúsági irodalomnak. Ez csak félig igaz. Hozzá kell tenni, hogy történeti, fantasztikus, de sokszor kalandos művet sem írhatunk anélkül, hogy az ifjú olvasóval konkrét ismereteket – esetleg igen nagy számban – ne közöljünk. Ha a téma kifejtése érdekében tesszük ezt, tehát nem célként, hanem eszközként, nem válunk sem mesterkéltté, sem művészietlenné, sem tanítóbácsissá vele, s a gyerek egyenesen hálás érte nekünk.

*

Ahhoz, hogy közös nevezőre juthassunk, nem markolhatunk túl sokat. Ezért maradjunk meg a *Kolta* és *Seres* cikkében felvetett fő problémáknál, az ifjúsági irodalom rangja, a nevelő funkció és a közérthetőség kérdésénél.

Mi volna közérthető, ha nem az, amit a gyermek is megért. Az a tétel, hogy a gyermekeknek feltétlen közérthetően kell írni mégis – bár nem hamis – pontatlan egy kissé. Teljesen megfelelkezik ugyanis a legelső korosztályról, amely nem feltétlen

igényli az érthetőt, sőt sajátos körülményei folytán jobban felfog bizonyos fajta nem-érthetőt.

Seres nyilván azon való igyekezetében, hogy az eredeti tétel is jóllakjék és *Weöres Sándor: Kánikula* című kitűnő gyermekverse is megmaradjon, kijelenti, hogy a vers „csakis vulgáris értelemben nem közérthető”. De vajon csak vulgárisan nem közérthető az „Egyedem-begyedem tengertánc”, a „Lánc-lánc, eszterlánc, eszterlánci cérna” és számtalan más társuk? Miként lehetséges, hogy értelmüket veszített ősi szövegek éppen gyermekdalokban és versekben maradnak fenn olykor. Mint pl. a „Szita, szita péntek, Szerelem csütörtök, Dob szerda”, amelynek sámán-szertartáshoz kapcsolódó értelme elfelejtődött, és immár nem közérthető volta ellenére évszázadok óta gyermekajkakon jár szájról szájra.

A kisgyermek értelmi igényét dalszövegnél, versikénél kielégíti, ha egy-egy fel-fogható kép merül fel, különben elég neki, ha a szöveg élénk ritmusú, vagy játékosan segíti a dallamot. A kicsi gyerek reagál a muzsikára, ezért énekelnek ősidők óta a karonulóknek „csacska” dalocskákat. Feltehetően a még nem tökéletesen beszélő gyerekeknek csak a dallam meg a képek tudnak oly érdekeset, fordulatosat, élményt jelentőt nyújtani, mint későbbi időkben az elbeszélés. Úgy látszik, mélyebb a kapcsolatuk a kisgyerekeknek a dallamokkal, képekkel – nekik ezek jóval többet mondanak –, mint a nagyobb gyermekeknek vagy a felnőtteknek. A dallamok, képek „nyelvét” még akkor sem felejtik el, amikor már jól beszélnek, sőt olvasni is tudnak, a mohó értelmi igény korszaka szakítja csak el őket attól. A tudatfejlődésnek ezen az alsó fokán a bizonyos természetű „nem közérthető” iránti fogékonyság, a maga egészen más szintjén is hasonló ahhoz, ahogy a tudatfejlődés magas fokán a kulturált felnőtt él át és fog fel kifinomultsága folytán olyan nem közérthető verseket, amelyek a líra eszközeit a zene és képzőművészet kifejezési területe felé tágitják ki.

A többi korosztálynak írjunk közérthetően. Azaz, úgy szóljunk az ifjúhoz, hogy ne érte nehezen, és félre sem. Etéren se legyünk mesterkéltek. Élvezhesse stílusunk ízeit, tanuljon tőlünk kifejezési formákat és szavakat. Akkor lennénk vulgárisan közérthetőek, ha a gyerek beszédmódjához, szókincséhez igyekeznénk alkalmazkodni. Ne felejtsük el, hogy száz meg száz kifejezését nyelvünknek – találomra: „bakó” „baka-csin”, „balzsam” – mi sem a családi körben és nem is az Értelmező Szótárból, hanem ifjúkori olvasmányaink során sajátítottuk el.

*

Miért vagyunk most azon a ponton, hogy azt reméljük, végre jólértelemezett, előrevivő tudatossággal foghatunk világszerte az ifjúsági irodalom műveléséhez?

Mert ismerjük az elmélet jelentőségét, de megtanultuk, hogy a dogmák tévútra vezetnek. Mert segítségünkre jön a korszerű gyermek-pszichológia olvasóink lelki-alkatának helyes megítélésével, meg az okítást elmarasztaló modern pedagógia. Mert a nukleáris fenyegetés és a rendkívül gyorsan fejlődő technikában rejlő elembertelepedési veszély mindenkit figyelmeztet a preventív eszközök fontosságára. Nem elég többé, hogy a már felnőtt embert igyekezzünk átformálni, a béke, a humánus oldalra állítani. A jövő felnőttjét gyermekkorától humánus nevelésben kell részesítenünk. Nemzetközileg is fontossá, talán életfontosságúvá vált a művészi és pedagógiai aspektusú ifjúsági irodalom.

A prevenció az irodalom világában is fontos. Az ifjúsági irodalomtól kapják első, igen éles benyomásaikat a jövő olvasói, s nem utolsó sorban írói is. *Ceterum censeo* . . . akinek kedves az irodalom és műveltség ügye, meg kell értenie végre, hogy az ifjúsági irodalom termésével törődni, művelőit támogatni kell. Vagy tán nevelési szempontból mondjuk el nekik Menenius Agrippa meséjét?

KALANDREGÉNY VAGY KALANDOS REGÉNY?

Szabálytalan kritika Dékány András új könyvéről

Sokan és sokszor végeztek már felmérést a 10–14 éves gyermekek irodalmi érdeklődéséről, s a vizsgálatok egy vonatkozásban mindig azonos eredményhez vezettek: ebben az életkorban az érdeklődés középpontjában – különösen a fiúknál – a kalandos olvasmányok állnak. Legutóbb nálunk Tóth Béla végzett ilyen felméréseket, és *Irodalmi érdeklődés a gyermekkorban* című könyvének az adatai szerint a 8–14 éves budapesti fiúk olvasmányainak 60,5 százaléka tartozik ezekhez a műfajokhoz.

Ne próbáljunk ezen változtatni? Nem lenne helyes az ifjú olvasók érdeklődését realizistikusabbá tenni? Hiábavaló szándék lenne. A pszichológusok már régen megállapították, hogy ezt az életkori szakaszt egyrészt a képzelet rendkívül erős működése jellemzi, másrészt a hirtelen fellobbanó tudásszomj. Az életcél és az eszménykép keresése is jellemzi ezt a korszakot. A fiatal olvasóban tehát természetszerűen jelentkezik az igény olyan „harcos”, színes és fantasztikus történetek iránt, amelyek alaposan megmozgatják élénk fantáziáját, s egyben tudásvágyát, a valóság megismerésére irányuló szenvedélyes törekvését és eszményképkeresését is kielégítik. Úgy véli, a nagyszerű főhőssel rendelkező kalandos könyvekben megtalálja ezt. S valóban: a jól megírt történelmi kalandos regények, a tudományos-fantasztikus művek, a kalandos utazásokról szóló regények, de az indiántörténetek, a robinzonádok és a műfaj más változatai is nemcsak kalandokat, harcokat, izgalmakat nyújtanak, hanem ugyanakkor ismeretlen tájakat és embereket, emberi-erkölcsi igazságokat, társadalmi kérdéseket, tudományos eredményeket és lehetőségeket is felvillanthatnak, helyes eszményeket és eszményképeket is népszerűsíthetnek. Nem az a feladatunk tehát, hogy hadakozzunk az ilyen könyvek ellen, hogy igyekezzünk az ifjúságot távol tartani a kalandos olvasmányoktól, hanem az, hogy ezekben a műfajokban is értékes alkotásokat adjunk a kezébe.

*

Mi teheti értékessé vagy kevésbé értékessé őket?

Az irodalomelméletnek és az esztétikának ez a területe még nagyon kidolgozatlan. Egy kis történeti visszapillantás azonban segít bennünket néhány megállapítás megtételében.

Az úgynevezett „kalandregény” olyan régi, mint maga a regény. Sőt: Apuleius *Aranyszamarától* hosszú ideig egyeduralmú volt a prózában. A primitívebb irodalmi ízlés alakította ki azokat a sajátosságokat, amelyek később annyi giccs és ponyva megszületéséhez vezettek ebben a műfajban. A döntő mindenképpen a cselekmény fordulatosága volt, középpontjában az egysikúan ábrázolt, kevés vonással megrajzolt, rendkívüli hőssel, akit egészen kiemelkedő testi és szellemi erői minden válságos helyzetben megmentenek. (L. pl a pikareszk történeteket, az Amadis-regényeket, a 16. század népkönyveit stb.)

Az első ma is élő alkotások a nagy felfedezésekkel összefüggésben keletkeztek. A meggazdagodni vágyó polgár kalandos élete a háttere a Robinsonnak és a robinzonádoknak, az új világrészek meghódítása az indián-regények és más exotikus történetek elterjedésének (első képviselője: Cooper mindjárt klasszikussá vált), a természettudományok és a technika fejlődése az utopisztikus-fantasztikus kalandregények születésének (Verne, H. G. Wells) stb. Íme: a műfaj klasszikus alkotásai általában az emberiség nagy küzdelmeihez, hősi vállalkozásaihoz kapcsolódnak. A föld ad izgalmat Marco Polo kalandjainak, a felfedezések és a kutatók nem egyszer rendkívüli sorsa a kalandos életrajzi regényeknek stb. A lényeg az, hogy ezekben az alkotásokban a kalandos, fantasztikus történeteknek bizonyos hősi pátozt, belső fűtöttséget a valóságelemek érvényesülése biztosít, a kigondolt szenzációk helyett a valóságból vett kalandok művészi ábrázolása ér el lenyűgöző hatást.

Közben természetesen tovább éltek az olcsóbb eszközökkel sikereket elérő kalandregények is. Így az idők folyamán fokozatosan kibontakozott, s azóta is egymás mellett él ennek a műfajnak két iránya. Az egyikben a harc, a kaland öncélúan, szinte kizárólagosan az izgalomkeltés, a kevésbé igényes olvasók megnyerése érdekében halmozódik (l. pl. May K. regényeit), a másikban a hős ugyancsak szinte emberfeletti küzdelmekben győz, de jelleméből következően és a cselekmény logikájával is motiváltan. (L. pl. ugyanebben a műfajban Cooper indián-történeteit.) Az elsőtben az író a szenzáció kedvéért meghamisítja a valóságot, vagy egyszerűen lehetlenségeket ír le. Motiváció, belső logika az események rendjében nincs. A feszültséget nem az eszmei magból kibontakozó cselekmény okozza, hanem a váratlan, teljesen valószerűtlen események sorozata. A másikban a cselekmény csak eszköz arra, hogy az író elmondhassa: egy hős hogyan győz kalandos küzdelemben erkölcsileg és társadalmilag is helyes cselekvéssel.

A kalandregény modern klasszikusainál tehát a kaland mindenképpen a valóságból nő ki. A 20. században ez a műfaj újból fellendül, s mai jeles alkotásaiban már nemcsak lélektani, de társadalmi motiválást is találunk (L. pl. Hamsun, Melville, Conrad, Kellermann, Traven, Hemingway, stb. idevágó alkotásait!) Th. Mann Felix Krull-ja jelzi, milyen magaslatokba emelkedhet ez a műfaj a nagy író kezében.

Természetesen vannak az előbbi, kevésbé értékes formának is jelentős írói. Csak a példa kedvéért említjük Dumas-t, akinek Monte Christo-ja vagy A három testőr c. regénye ugyancsak jelentős, bár irodalmi értékek tekintetében kétségtelenül alacsonyabbrendű alkotás.

Talán helyes lenne, ha a műfajnak ezt az utóbbi változatát neveznénk csak *kalandregénynek*. Az előbbi, a valóság kalandos elemeit kiemelő, de lényegében mélyebb eszmeiséget és esztétikai értékeket megtestesítő regényt pedig *kalandos regénynek*.

*

Dékány András ifjúsági regényeiről, népszerű tengerésztörténeteiről kevés szó esett eddig folyóiratainkban. Méltatlanul. Nemcsak azért, mert figyelemreméltó alkotások, hanem azért is, mert elvi és elméleti kérdések megvitatására is alkalmat nyújtanak, tehát a további fejlődés útjának keresésében is segítséget adhatnak.

Új regénye, a *Kossuth Lajos tengerésze* ilyen szempontból különösen érdekes.

Értékeihez nemcsak az tartozik, hogy cselekménye mindvégig rendkívül érdekesítő, hanem az is, hogy ugyanakkor jellemei a szükségszerűen leegyszerűsített fekete-fehér ábrázolás ellenére is plasztikusak, stílusa pedig a regény nagy részében művészi. Különösen városképei kitűnőek. Ahogyan pl. Veronát az első rész 2. fejezetének elején bemutatja, vagy Triesztet az 5. fejezetben, ez a legigényesebb esztétikai mértéket is megüti.

Nagy különbség van azonban a regény két része között. Az első részben arról ír, egy magyar főhadnagy hogyan szerez Olaszországban Kossuth Lajos parancsára kétárbocos tengeri vitorlást, hogy ezzel megalapítsa az első magyar tengeri flottát, és hogyan pusztul el ez a hajó egy izgalmas tengeri csatában. Ezt a részt átfűti a történelmi kalandos regények hősi levegője: az osztrákok által leigázott olaszok szabadságharcának, a karbonarik titokzatos és lelkesítő mozgalmának, a megszálló osztrákok dőlyfének és embertelenségének, az 1848-ban külföldön, az osztrák hadseregben rekedt magyar katonák helyzetének ábrázolása történelmi légkört teremtő erővel valósul meg. S ebben a sok ellentétől feszülő környezetben hihetővé válik Monostory főhadnagy nem mindennapi vállalkozása is. Hihetővé válik, mert egy izgalmas és hősiessé korszak atmoszférájában a valóság megnyilvánulásaként hat ez a kiélezetten izgalmas és hősiessé kalandosorozat. Igaz, ebbe a részbe is bekerült egy-két öncélú kaland (pl. a rablótámadás, a sápadtarcú kém kissé naiv ábrázolása), a szereplők sem egyformán plasztikusak (Porkoláb Péter pl. kissé az operettfigurákra emlékeztet), a maga egészében azonban ebből a jól megírt részből bőségesen kielégül az olvasó kalandvágya, de ugyanakkor történelmi és földrajzi ismereteket is szerez, és közben helyes eszményképet is kap a bátor és elszánt férfiúi magatartásra, az igaz hazaszeretetre.

Egészen más jellegű a második rész. A történelmi „kalandos regény”-ből itt igazi „kalandregény” lesz: egzotikus keleti vidékekre vezet el bennünket, a kizsákmányolt páriák és az elvetemült tengeri kalózok világába, amelyben a mi Monostory főhadnagyunk mint Tahar bej, legénye, Porkoláb Péter pedig mint Dzsemel effendi igazságot szolgáltat: izgalmas harcokban legyőzik a rettegett Vörös Oroszlánt.

Egyik izgalmas kaland a másikat éri (a fejezetek alcímei ezekre nem éppen szolid ujjmutogatással rá is irányítják a jámbor olvasó figyelmét), de az egész második részt nem fogja össze olyan jól kibontakozó eszmei mag, mint az elsőét. Érdekes módon mutatkozik ez meg a formai elemeken is. Az első rész egységes szerkezetének pl. itt alig van nyoma, a cselekmény mesterkéltté válik (nem egy nyilvánvaló abszurdumot is tartalmaz), számai nehézkesen kapcsolódnak egybe. A figurák sem olyan életszerűek, mint az első részben (szereplőink idegenül mozognak új feladatkörükben), s lehetne vitatkozni rajta, van-e ennek a résznek igazi főhőse. (A második rész címe szerint ugyanis a Vörös Oroszlánnak kellene főhősnek lennie, az első rész folytatásaként és a főcím értelmében Monostoryt illetné meg ez a szerep, de a harcok irányítója tulajdonképpen Kucsuk basa, a marokkói, tunéziai és algíriai szabadságharcosok vezére). Talán nem véletlen, hogy a második rész nyelvi megformálása is gyengébb, mint az első részé. Itt nem ritkán találunk mesterkélt vagy lapos és száraz tömböket, sőt egyenesen bosszantó magyartalanságokat is. („testvérként lettek fogadva”: 279. l., „a hajó, *ami* a vámház előtt horgonyoz”: 282. l. stb. A vonatkozó névmás helytelen használata egyébként gyakran fordul elő ebben a részben.) A különlegesség keresése, a fantasztikus hangsúlyozása vezetett el olyan abszurd hasonlatokhoz is, mint pl. ez: „Az arab dhau és jalibut építése legalább olyan örök, mint a hold és a nap pályája.” (228. l.) A színesen megrajzolt, egzotikus környezetetrajz a fantáziát ugyan megmozgatja, de korántsem olyan plasztikus, művészi megformálásában jóval gyengébb, mint az első részé.

Íme: így fonódik egybe az eszmei tartalom ezúttal is egészen tapinthatóan a formával. Az első rész valóságtartalma, mélyebb eszmeisége szinte észrevétlenül rendező elvvé vált, figurákat, nyelvi szárnyalást teremtő erővé is, a második rész kevésbé elmélyült kalandorozata pedig nélkülözi mindezt. Igaz, az író ebbe a részbe is „belevisz” valamiféle történelmi mondanivalót a Kelet-Indiai Társaság qazságairól, de ez mesterkéltén történik, és olyan bonyolult, hogy a 13–14 évesek aligha értik meg.

*

Történelmi áttekintésünk a műfaj kétféle útjára vetett fényt. Dékány Andrásnak egyébként értékes, tehetségesen megírt ifjúsági regénye pedig egyetlen műben mutat gyakorlati példát a kettő különbségére. Úgy gondolom, nem lehet vitás, melyik a művészileg magasabbrendű, egyben a pedagógiaiilag is hasznosabb.

A fiatal olvasók szomjasan várják az izgalmas olvasmányokat. Adjunk nekik jó kalandos könyveket, és ne képzeletüket felcsigázó, de az etikai, és az esztétikai nevelés szempontjából kevésbé hasznos vagy éppen haszontalan kalandregényeket!

CS. NAGY ISTVÁN

SZÜDI GYÖRGY EGYIK ÉRDEME

A „Magunk törvénye” olvasása közben

Az ismert költők közül először Szüdi György ért el olyan sikert gyermekverssel, hogy fegyverténynek kellett tekinteni. A *Csillag* című folyóiratban megjelent válogatás (1951. július) mintegy a gyermekvers elismertetését jelentette az irodalmi közvéleménnyel. Ezt követte a *Megy a traktor* című gyermekverskötete 1952-ben. Nem mentes a személyi kultuszos motívumoktól, a versek zöme azonban érték, mai érték.

A kötet címadó verse (kórus-számként is népszerű lett) több szempontból is figyelemreméltó és jellemző: témaválasztásával példát mutat a mai valóság megragadására, formai megoldásaival pedig ennek a valóságnak a gyermekkel való elfogadtatására. Egyetlen megismerés. Nem félelmetes ellenség a gép, ellenkezőleg: vonzóan emberi, az emberhez szelídült. Vascszimában táncoló vidám falusi legény, még a nap is csodálja, irigyl. Erősen ritmizált, sűrűn rímelő. Hasonló a *Télapó* megoldása: a pipás-bundás öreg leül a gyalogútra, majd fázás ellen „tornászik”. Szüdi egész költészetének egyik fő kifejezőeszköze a természeti világot antropomorfizáló kép: a megismerés.

Szüdi szegénység-tapasztalata talán csak József Attiláéval mérhető. Egész felszabadulás előtti költészetéből mintha valami kapitalizmusba tévedt Buga Jakab dalolna, lázító-forradalmas erővel szól egy iszonyú főmotívum: az „ég alatt hálók”, a helyét-hazáját nem lelő munkanélküli kapitalizmusellenes szegénylegény-keserve. Daccáharccá keményedő keserűség volt a Szüdié. A francia emigráció téglahordója-mosogatólegénye, a hazai ifjúmunkás-mozgalom és párt kintott-lebukott agitátora a testi elnyomódás olyan műyeiről dalol föl, mint talán csak Radnóti a lágerek-versekben. Forma-apparátusa nem sokregiszterű: versbeszéde a szókimondás közérthetősége. Ez a nyelv könnyen átlátható gyermekversre: hiszen versei olyanok, mintha városi népdalok lennének.

A *Megy a traktor* ciklusban a megszenvedett mondanivalók az építés tervező álmaivá fényesednek (*Ha köműves lennék, Ha lakatos lehetnék, Felcsapok vájárnak*). Állatversei a mezitlábás lúdról, a hőmérős bocsról (*Nincs a lúdnak, Mese a rossz kis medvéről*) az egészséges életmód – ma már tudjuk: halálosan megszenvedett – derűs példázatai.

Másik kötete a tizenkét fejezetes elbeszélő költemény, a *Vitéz László*. Hőse afféle magyar Ádám, korokon át harcol a haladásért, allegorikus módon testesíti meg az idők szabadságharcosait Dózsáéktól napjainkig. Mese az örökké fiatal magyar népről – jelöli meg a műfajt az alcím. A felező tizenkettes medrében széles-jóízűen hőmpolygeti a mesefordulatokat, bár nyilvánvaló, hogy „nem mese ez”. Kénköves indulattal átkozza a történelmi elnyomókat. Vitéz László így válaszol a szultánnak arra az ajánlatra, hogy „rád írnám örökre a nagy mindenséget”:

– Fogja a nyavalya meg a kórság pártod,
legyen a kolera legjobb janicsárod!
Elég a beszédből, semmi szükség rája,
siess koporsóba, Mohamed rókája!

Korfelidéző nyelve átment valamit a hitviták és a végvári kihívások csúfondáros-borsos ízeiből.

Nem gyerekeknek szánta a *Születőldem, Budapest* c. poemát, de 10–12 verse páratlan mementó lehetne a társadalmilag eszmélkedő 10–12 éveseknek. Lírai ön-életrajz, az pedig elválaszthatatlan Angyalföld, Újpest nyomorkrónikájától. Ezeket a proletár balladákat tanítani kellene. Az öngyilkosságba menekülő munkanélküli Futó Pistára és a bitón kivégzett Rezes Karcára emlékeztetnek az osztály-együttérzés felzaklató drámái. Hol a megverten menekülő kisinas, akinek a foggal téphető, késsel vágható étel az álma?

Ha az úton nagyon féltem,
a szalonnát foggal téptem
jártomban.

Ha a réten szénán háltam,
a kenyeret késsel vágtam
álomban.

Az óbudai hajógyár Simon bácsijának kibombázásáról népballadaivá érlelt megindító egyszerűséggel dalol. Goldberger urat szövőmunkásaival állítja ellentétbe egy vádlóan panaszos gyári népdal. S mennyi melegség lebeg föl a téli dalocskából: a megyeri vizeken hajóács orvosolja a beteg kompot.

Szüdi talán ebben a ciklusban alkotott legteljesebben kedve és ereje szerint valót. A munkás-tematikában tán csak Kassák Angyalföldje éri el a gyermekversek közt Szüdi szintjét. Szüdi tehát nemcsak a ma elfogadásával, a *Megy a traktorral* alkotott maradandót, hanem a tegnap elutasításával, a *Szülőföldem, Budapest* néhány darabjával is. Ezt az utóbbi válogatást azonban előbb el kell juttatni a gyermek-olvasókhoz.

SZÁSZ ENDRE rajza

HANS WEIL

GONDOLATOK A NÉMET SZOCIALISTA
NEMZETI IRODALOM 1945 UTÁNI FEJLŐDÉSÉRŐL
ÉS JELENLEGI HELYZETÉRŐL

A német szocialista nemzeti irodalom 1945 utáni fejlődésének rövid áttekintése során nem tűzhetjük célul, hogy az elmúlt két évtizedről teljes irodalomtörténeti képet nyújtsunk, amely a fejlődés minden tendenciáját és a korszak valamennyi fontos vagy számottevő irodalmi alkotását tárgyalná. Mindössze az a törekvésünk, hogy a fejlődés fő irányzatainak rövid jellemzése mellett néhány kiemelkedően fontos irodalmi művet tegyünk vizsgálat tárgyává a modern, marxista irodalomesztétika elvei alapján.

A második világháború óta eltelt időszakban – lenini értelemben véve – két irodalom van Németországban. Az egyik a Német Demokratikus Köztársaságban kialakult szocialista nemzeti irodalom, amely a munkásosztály történelmi hivatásának szellemében alkot és hat. (Ha a jelenségeket teljes objektivitással szemléljük, ehhez a nemzeti irodalomhoz kell sorolnunk azokat a nyugatnémet műveket is, amelyeknek szerzői a saját országukban tapasztalt életjelenségek tekintetében ellenzéki, vagy éppen kritikai álláspontra helyezkednek.) A másik oldalon áll a nyugatnémet imperializmust védelmező irodalom, amelynek legfontosabb képviselőit – *Jüngert, Dwingert, Johstot és Grimmert* – már a fasizmus korában is Németország reprezentatív íróinak és költőinek tartotta a hivatalos közvélemény. Tanulmányunkban csupán a Német Demokratikus Köztársaság irodalmának vázlatos áttekintését kíséreljük meg.

A vázlatos áttekintést is megnehezíti, hogy mind a mai napig még nem látott napvilágot olyan irodalomtörténeti szakmunka, amely a német irodalom fejlődését a munkásmozgalom kezdeti időszakától napjainkig a marxista irodalomtudomány szemszögéből összefoglalóan tárgyalná. A Német Demokratikus Köztársaságban az utóbbi években neves irodalomtörténészek és kiváló szakemberekből alakult kutatócsoportok dolgoznak e feladat megoldásán. Munkájuk eddigi eredménye „*A német irodalom történetének vázlata a német munkásmozgalom kezdeteitől a jelenkorig*” című irodalomtörténeti vázlat. Ennek alapján dolgozza fel ezt a korszakot a Volk und Wissen kiadónál folyamatosan megjelenő, tizenegykötetes irodalomtörténet is.

Kétségtelen, hogy 1945 nagy jelentőségű az egész német nép, s a német irodalom fejlődésében is. A mérhetetlen anyagi, fizikai és pszichikai veszteségek, továbbá a le-tűnő és a felmerülő új emberi eszmék következtében a német népben jelentős, antifasiszta-demokratikus jellegű átalakulás indult meg az akkori szovjet megszállási övezetben. Az irodalom előtt az a feladat állt, hogy átnevelje a nemzetet és feltárja a fasizmus gazdasági és eszmei gyökereit. *Johannes R. Becher* a felszabadított Németországban megtartott első beszédében így körvonalazta ezt a feladatot: „Hogyan történhetett mindez? Hogyan volt mindez lehetséges? Életbevágóan fontos kérdés, népünk életének és halálának problémája ez, amelyre alapos történelmi feleletet kell adnunk, hogy magunk is megszabaduljunk minden kísérteties, reakciós szennytől. Minden egyes embernek és az egész nemzetnek ítéletet kell mondania önmaga felett.”

Ezek a szavak ítéletet mondtak egy nemzet megtett útja felett, amely katasztrófa-hoz vezetett. Néhány emgirációban fogant műnek is, mint *Thomas Mann* „Doktor

Faustus", *Heinrich Mann* „Ein Zeitalter wird besichtigt" („Egy korszak mérlege"). és *Anna Seghers* „Die Toten bleiben jung" („A holtak nem vénülnek") című alkotásának ez az alapgondolata. *Anna Seghers* regényének legkiemelkedőbb érdeme „a nemzet összességének" ábrázolása. Az író ezzel a művével az európai társadalmi regény nagy tradícióihoz csatlakozik és ezt az irányt fejleszti tovább a szocialista ábrázolási módszer segítségével. A műben ábrázolt események közel három évtizeden ivelnek át. A nagyjelentőségű 1918-as év – a levert és elárult német forradalom éve – a kezdet, a cselekmény végén pedig átéljük a Németország keleti részén lezajlott katlanccsátakat, amelyek már a fasiszmus közvetlenül küszöbön álló végét jelentették. A regény szerkezeti különlegessége, hogy az öt különböző cselekményvonal, amely egymást alig vagy egyáltalán nem érinti, alapos és hű képet ad a német osztálytagozódásról. Különösen részletekbe menő és alapos az imperialista burzsoázia ábrázolása. Egyáltalán nem esik abba a hibába – amely egyébként többhelyütt megtalálható még a proletárforradalmi irodalomban –, hogy az eseményeket csupán feketén-fehéren ábrázolja, sem abba, hogy nem vesz tudomást a burzsoáziáról. Nagy figyelemmel és szeretettel ábrázolja a proletáriátust és világosan kifejezi fejlődése perspektíváit is. A mű mottója – „A holtak nem vénülnek" – a forradalom halhatatlanságát hirdeti. A regény alapeszméje jellemzően vonul végig az író egész életművén: a szocializmus eszméje továbbhalad és tovább él akkor is, ha a reakció erői azt hiszik, hogy erőszakkal már teljesen kiirtották. *Seghers* szóbanforgó regénye különösen azzal válik meggyőzővé, hogy a történelmi folyamatokat olyan egyéni sorsokon keresztül teszi számunkra érthetővé, amelyek egyúttal osztálysorsokat is képviselnek. A regény meghatározott funkciót betöltő alakjaiban két arcvonal, a proletariátus és a burzsoázia arcvonala alakul ki az uralkodó ellentmondás kifejezésére.

Tartalma az 1918 és 1945 közötti tragikus német „fejlődés" és feltárul benne a német munkásosztály egységének hiánya, amelyet az 1945-ben bekövetkezett katasztrófa okának kell tekintenünk. A regényben nyilvánvalóvá válik a szocialista és a kritikai realizmus közötti lényegbeli különbség. Az író perspektívikusan összpontosítja a figyelmet a nemzet szocialista erőire, amelyek valóban képesek lesznek arra, hogy megvalósítsák az antifasiszta-demokratikus Németországot. A fasiszta állam összeomlása természetesen nem azonosítható a német nemzet létének végével. A háború után is két osztály áll majd szemben egymással Németországban: a nagyburzsoázia, amelynek hatalma és befolyási területe jelentősen szélessugorodik, és a munkásosztály erői, amelyek győztesen kerülnek majd ki ebből a történelmi küzdelemből.

Ugyanennek a problémakörnek az ábrázolását folytatta *Anna Seghers* 1959-ben megjelent „Die Entscheidung" („Döntés") című művében is. Az akkori szovjet megszállási övezetben 1947 és 1951 között jelentkezett újjáépítési nehézségek vázolója során következetesen az olvasó elé tárja a proletár harc és a restaurációs törekvések között fennálló társadalmi ellentéteket. *Anna Seghers* a német nép közvetlen jelenéből és múltjából meríti anyagát; olyan erőket ábrázol, amelyeknek rovására kell írunk az imperialista fejlődést és a német nép rettenetes katasztrófáját okozó történelmi bűnöket. Egyben a német nemzet további vezetésére hivatott munkásosztály erejét is megmutatja az író. A regény értékes segítséget nyújt ahhoz, hogy a német nép leküzdje a végzetes múlt minden maradványát, és egyúttal bizonyítékot szolgáltasson a szocialista eszme életéről is.

Thomas Mann 1947-ben adta ki „Doktor Faustus" című regényét, amelynek tartalma *Adrian Leverkühn* német zeneszerző élete, egy barátja elbeszélésében. Gyakran hasonlítják össze ezt a regényt *Anna Seghers* imént tárgyalt művével, hiszen ebben is egy művész számol le egyrészt az imperialista Németországban élő polgári művész problémakörével, ezen túlmenően pedig a német nép nemzeti katasztrófához vezető útjával. *Thomas Mann* feltárja regényében azokat a tendenciákat, amelyek a német nemzetet erre az útra juttatták. *Adrian Leverkühn*, aki a 19. században született és a 20. században élt, megkísérli, hogy nagyot alkosson, de kísérlete meghiúsul, maga pedig szellemileg elborul. A zeneszerző egyéniségének ábrázolásával párhuzamosan megismeri az olvasó a 20. században Németországban végbement imperialista fejlődést, de egyúttal világossá válik *Thomas Mann* történelemszemlélete is, amelynek

középponti gondolata az, hogy a modern történelem a hanyatló jellegű, még teljesen le nem zárult középkor eredménye. Adrian Leverkühn éppúgy, mint Serenus Zeitblom, Leverkühn életének krónikása, polgári értelmiségi. Ezért tükröződnek vissza egyéniségükben a kor eseményei csupán ideológiai és esztétikai jellegű reflexiókban. Adrian Leverkühn egyezséget köt az ördöggel, hogy megalkothassa legnagyobb művét, de ez mégsem sikerül: zenéje egyre barbárabb és embertelenebb. Már részben szellemileg elborulva lép vissza végzetes útjáról. A művész individuális tévútja az egész német nép történelmi tévútjaként is értelmezhető. Leverkühn élete a polgári osztály és a polgári művészet válságának kifejeződése. A regény tagadja a művészi egzisztencia lehetőségét az imperializmus korszakában, de egyben magát az imperializmust is, mint társadalmi állapotot.

Thomas Mann, a burzsoázia bukásának zseniális és mesterien realista ábrázolója, végül is „Die Bekenntnisse des Hochstaplers Felix Krull” („Egy szélhámos vallomásai”) című regényével vidáman vesz búcsút a polgári világtól. Anna Seghers ezzel szemben a jelen korból meríti témáit és lényegének teljes mélységében és szélességében formálja meg a nagy és valódi osztályvitát és a munkásosztály történelmi perspektíváját.

E két nagy epikai mű elemzése során világossá válik a német nemzeti irodalom egyik további sajátossága is. Ennek a kornak epikai termése különösen gazdag. A háború utáni első években mindenekelőtt azoknak az íróknak antifasiszta szellemű művei határozzák meg az irodalom arculatát, akik száműzetésből tértek haza. Most válnak a német közönség számára először hozzáférhetővé – de csupán a későbbi Német Demokratikus Köztársaság területén – Becher, Brecht, Bredel, Thomas Mann és Heinrich Mann, Fühnberg, Feuchtwanger, Anna Seghers és Arnold Zweig alkotásai. Ha akkor még a kulturális cserének bizonyos szabadsága uralkodott is Németország különböző megszállási övezetei között, Nyugat-Németország 1947-ben elkezdődött restaurációjával alapjaiban megváltozik ez a kép. Azok a német költők és írók, akik az igazság szeretetével és kíméletlen kritikai szándékkal akarják feltárni a háborús és a háború utáni évek eseményeinek okait, hamarosan szemben találják magukat a reakció olyan erőivel, amelyeknek létrejöttét Anna Seghers „A holtak nem vénülnek” című regényében oly plasztikusan állítja szemünk elé. Nyugat-Németország állami intézményeinek érdekei nem kívánnak semmiféle politikai és kulturális közösséget a Német Demokratikus Köztársasággal. Így az említett költők és írók ellenzéki magatartásba kényszerülnek, és ezzel érzékelik el tulajdonképpen a nyugat-németországi kritikai realista irodalom megszületésének ideje. Ehhez az irányzathoz tartoznak például a kezdetektől fogva H. W. Richter, A. Andersch és W. Weyrauch is, mint az ismert „Gruppe 47” képviselői. Ehhez az ellenzéki írócsoporthoz később további tehetséges erők csatlakoznak, akik közül itt csak a legjelentősebbeket, Heinrich Böllt, Christian Geisslert, Hans Magnus Enzensbergert, Nossackot, Wolfgang Köppent és Paul Schallücköt említjük meg. Az ötvenes években középponti témává válik ebben az irodalomban az úgynevezett „le nem győzött múlt” vitája. 1960-tól kezdve a hivatalos részről indított egyre hevesebb támadások célpontja ez az irodalom, amelynek jellegét az ellenzékiesség és a Szövetségi Köztársaságban észlelt jelenségek aggodó kritikája adja meg. A kormányzat, a klérus és mindenekelőtt a revansista szervezetek részéről a legélesebben bírálják például Heinrich Böll utóbbi években alkotott műveit, különösen „Billard um 1/2 10” („Billárd fél tízkor”) c. regényét, továbbá Hochhuth vádló és sokat vitatott darabját, a „Der Stellvertreter”-t („A helytartó”).

Ha a továbbiakban a Német Demokratikus Köztársaság költőinek lírai alkotásait vizsgáljuk, az ötvenes évekig terjedő periódusban a száműzetés nehézségeit átélő költők műveit találjuk a legkiemelkedőbbeknek. A kor lírájának élvonalában foglal helyet Becher, Brecht, Hermlin, Fühnberg, Kuba és Erich Weinert. Figyelemre méltó módon megtaláljuk közöttük egy új nemzedék képviselőit is, akik ugyancsak eljutottak már a művészi alkotás jelentős fokára. Gondolunk itt Hermlin „Zwölf Balladen von den grossen Städten” (Tizenkét ballada a nagy városokról) című alkotására, vagy Kuba „Gedicht vom Menschen” (Költemény az emberről) című ciklusára, amely megkísérli, hogy összeegyeztesse a legközelebbi német múltat az emberiség két-

ezer éve tartó, nagy felszabadító harcaival. A felsorolt költők közül a líra legjelentősebb képviselői ebben az időben *Bertolt Brecht* és *Johannes R. Becher*. *Brecht* a külföld többnyire csak mint drámaíró isméri, pedig mintegy ezerötyszáz költeményével a lírában is gazdag életművet hagyott maga után. Legjelentősebb gyűjteménye az 1951-ben megjelent „Hundert Gedichte” (Száz költemény). *Becher* viszont költői ciklusokat alkot, mint a „Heimkehr” (Hazatérés), a „Glück der Ferne, leuchtend nah” (Távoli boldogság fénylik közről) és a „Neune deutsche Volkslieder” (Új német népdalok) című ciklusok.

Vizsgáljuk meg *Becher* egyik ekkor keletkezett költeményét, a „Deutschland” címűt, amely a legszebb német versek közé sorolható.

NÉMETORSZÁG, GYÁSZOM

Hazám, néma gyászom,
Rejt a nagy homály –
Kék ég, vidulásom,
Föld, mely fájva fáj.

Mikor vádak értek
S elborult eged,
Egy dallal dicsértek,
Én küldtem neked.

Egyesítő vágyban
Hívtam bús neved,
Hogy a nagy homályban
Sirhassak veled . . .

Visszatért a béke,
Kék ég süt le rám.
Búm s derűm vidéke,
Német föld, hazám.

(*Aprily Lajos fordítása*)

Bertolt Brecht – aki egybéként nagyon takarékosan bánt a dicséretekkel – így elemezte ennek a költeménynek első versszakát: „A költő úgy énekel hazájáról, mint a szürkület országáról. Ez az az idő, amikor az ember nem tudja pontosan megkülönböztetni a jót a rossztól. A hazája feletti szürkület időszakát kétszer élte át a költő: először akkor, amikor az ország a fasizmusnak, az embertelenségnek esett áldozatul, másodszor pedig, amikor a fasizmus szétzúzása után felderengett hazája egén a szocializmus reggele. Ezért nevezi Németországot először így: ‚Heimat, meine Trauer’ (‚Hazám, néma gyászom’), másodszor pedig ezekkel a szavakkal emlékezik meg róla: ‚Himmel, du mein blauer, Du, mein Fröhlichsein’ (‚Kék ég, vidulásom’). Mindig úgy gondol vissza hazájára – amint azt a harmadik verssorban kifejezi (‚Himmel, du mein blauer’) – mint olyan országra, amelynek szépsége akkor is érintetlen, ha farkasok uralkodnak benne. Ebben rejlik a költemény tartalma, amely azért szép, mert a költő érzelmei mélyek és nemesveretűek, és mert gyászolja hazáját, amikor a gonoszság uralkodik benne; de vidámság tölti el szívét, amikor a jóság kerül uralomra az országban. Szép az is, ahogyan a költő kifejezi érzelmeit. ‚Heimat, meine Trauer’ (‚Hazám, néma gyászom’), ezt nem lehet szebben kifejezni, sem azt, amit ez a sor jelent: ‚Du, mein Fröhlichsein’ (. . . vidulásom’).”

A továbbiakban így ír a költeményről *Bertolt Brecht*: „A ‚Fröhlichsein’ (vidulásom’) szó valami különleges szépséget rejt magában; valami egészen újat, mintha még soha ki nem mondott, mégis jól ismert szó lenne. A ‚Himmel, du mein blauer’ kifejezés azért szép, mert nagyon gyengéden hangzik. A költő egyetlen szava, a ‚blau’ (kék) máris ragyogónak ábrázolja az eget. És nagyon szép a vers nagy nyugalmat árasztó ritmusa is.”

Becher ebben a költeményében hazájához való személyes viszonyáról énekel, de még inkább érzéseinek ellentmondásairól, amelyek mindig felmerülnek benne, ha hazájáról gondolkodik. Németország és a német nép sorsa kerül itt klasszikus összhangba a költő egyéniségével és érzésvilágával. A költemény – egyszerű, négysoros versszakaiival – a népdal formáját követi. Ez a forma könnyed és dalszerű. A mű a német haza témáját tükrözi vissza szemléletes és kifejező erővel duzzadó képekben, és ez a maga egyszerűségében és az alapézés eredetiségében *Johannes R. Becher* mű-

vészetének magasfokú bizonyítéka. A klasszikus költeményalkotás alapvonásai párosulnak itt a költő eszmei világképével. (Becher nagy, klasszikus példaképei: Gryphius, Goethe és Hölderlin.) Művészetében a jelentősnek és az egyszerűnek magasfokú szintézisét kapjuk.

Bertolt Brecht lírájában is ebben az időszakban találkozunk a legmagasabb művészi teljesítményekkel. A „Hundert Gedichte” című gyűjteményes kötet költeményei a korszak művészi alkotásainak csúcspontjait jelzik, minőségükben mégis teljességgel eltérőek Becher verseitől. Itt nem a dalszerűség áll a középpontban, hanem a tiszta gondolat; egy folyamat, egy esemény, egy történés dialektikus feltárása, amit a költő a marxista ember mély történetiségtelével és a nyelvművész nagy hatású nyelvi mozgasságával juttat kifejezésre. Csak néhányat említünk meg effajta, kiemelkedő költeményei közül: „Fragen eines lesenden Arbeiters” (Egy olvasó munkás kérdései), „Die Teppichweber von Kujak-Bulan ehren Lenin” (A Kujak-Bulan-i szőnyegszövők tisztelik Lenint), „Lob des Lernens” (A tanulás dicsérete), „Lob der Partei” (A párt dicsérete).

Az ötvenes évek közepétől kezdve a fiatalabb nemzedék költői is helyet kapnak a lírában. Tehetségüket nem egy esetben Brecht, Becher vagy Georg Mauer ismeri el elsőnek és segíti kibontakozáshoz. Ennek a fiatalabb nemzedéknek legjelentősebb képviselői: Fühmann, Kuhnert, Wiens, Berger, Deicke, Cibulka és A. Müller. Értékes mondanivalójú költeményeikkel – távol minden olcsó optimizmustól – meghatározó szerepet töltenek be az ötvenes évek végének lírájában.

A Német Demokratikus Köztársaságban kialakulóban lévő szocialista nemzeti irodalom kétségek nélkül nemcsak tematikájában és alkotási módszereiben különbözik jelentősen Nyugat-Németország irodalmától, hanem a művészi alkotási folyamat tekintetében is. Bár a szocialista nemzeti irodalom a lemesszebbmenően spontán, továbbá sok szubjektív tényezőtől és a mindenkor irodalmi divatáramlatoktól sem független, mégis a szocializmus felépítésének kereteiben foglal helyet, mint a kultúrforradalom lényeges alkotórésze. A szocialista nemzeti irodalom különlegessége a következőkben foglalható össze: pártos irodalom, alkotási módszere a szocialista realizmus, továbbá jellemzi az is, hogy a klasszikus-humanista, kritikai realista és a proletárforradalmi irodalom tradícióit követi. A nem lebecsülendő erejű nyugatnémet imperialista befolyás körülményei között és azok ellenére folytatta és folytatja ma is harcát a művészetekben és az irodalomban megnyilvánuló mindenfajta imperialista ideológia ellen. Jellemzi továbbá az is, hogy sok indíték érte és éri a szovjet irodalom részéről. Fejlődési folyamatában világszerte felismerhető a munkásosztály pártjának vezető szerepe. Éppen ezáltal válik világossá az ideológia és a művészet sok fontos problémája, és ez segítséget nyújt a költőknek és íróknak a helyes út és cél keresése során.

1951-ben a munkásosztály pártja felhívással fordult az irodalom alkotóihoz egy új, demokratikus irodalom megteremtése érdekében, amelynek „a harcias humanizmus és a demokrácia adja meg tartalmát”. A szocializmus felépítésének 1952-ben történt meghirdetésével kapcsolatos a szocialista realizmus alkotói módszereinek kialakításáért folyó általános és intenzív küzdelem. Az új emberek, akik a szocializmus felépítéséért dolgoznak – az új irodalmi hősök – határozott kontúrokat és jellemvonásokat nyernek az irodalomban. Együtt a társadalmi életnek új területei – mint például az ipar vagy az építkezés – mint új esztétikai területek jelentkeznek az irodalomban. Az 1957-ben megrendezett kulturális konferencián a revizionizmus elleni harc van napirenden, és ez a harc az ellen a kísérlet ellen irányul, amely a politikát és a kultúrát – ezen belül pedig különösképpen az irodalmat – külön akarja választani egymástól. Maga az élet leplezi le és bélyegzi történelemellenesnek és a fejlődést akadályozóknak azokat a törekvéseket, amelyek megkísérlik, hogy a nyugati irodalom részben dekadens képviselőit (James Joyce-t, M. Proust-ot) és az irodalmi viták újjászületése által középpontban állított Franz Kafka-t követendő példaképül állítsák az írók elé.

Érezhető fordulat következik be az irodalomban 1957/58 után. Ez mindennek előtt arra az offenzívára vezethető vissza, amelyet Németország Szocialista Egységpártja

kezdeményezett, hogy „áthidalják az irodalom és az élet között tátongó szakadékot, az irodalom szorosabb kapcsolatba kerüljön a termelésben dolgozó emberekkel, és a nemzet jövőjét a világban és Németországban uralkodó erőviszonyok reális értékelése alapján szemléljék”. Itt van tulajdonképpen annak a mozgalomnak alapköve is, amelyet az 1959. évi bitterfeldi konferencia körvonalazott pontosan. Ezt a mozgalmat azért hívták életre, hogy ezáltal megoldást nyerjen a kultúrforradalomnak az a fontos célkitűzése, hogy felszámolja a szellemi és a fizikai munka között fennálló különbségeket. Az a célkitűzés, hogy a nép tehetséges fiai előtt egyengesse az írói alkotómunkához vezető utat, semmiképpen sem nyit kaput a dilettantizmusnak. Csak a valóban tehetséges munkásköltőknek nyújtja annak lehetőségét, hogy hivatásos költökké váljanak, ha hosszú éveken át beható és eredményes irodalmi tanulmányokat folytatnak ennek érdekében. Az állandó kölcsönhatás útján a mozgalomnak olyan befolyása alakul ki a munkásokra, hogy érdemesnek tartják feljegyezni bizonyos élményeiket, életükkel és munkájukkal kapcsolatos megfigyeléseik eredményeit, továbbá felismerik azt is, hogy ehhez irodalmi tudásra, a nemzeti, sőt a világirodalom ismeretére van szükségük. Az út nem vezet minden esetben az olvasó munkástól az író munkáig, de a mozgalom hatására egyre több munkás vesz könyvet a kezébe. A valóság igazolta a Német Demokratikus Köztársaságban azt a követelményt, hogy „Bányász, ragadj kezedbe tollat!” Elmondható, hogy ennek a mozgalomnak egyik eredménye a kulturális élet és az irodalmi érdeklődés általános fellendülése is.

Különösen jelentősek a minőségi változások a lírában és az epikában. A továbbiakban az utóbbiról kívánunk még röviden beszélni. (Semmi esetre sem szabad azonban elhallgatnunk azt sem, hogy az NDK-ban a drámaírás jelentősen elmaradt a másik két műfaj, és általában a kor követelményei mögött.)

Már az ötvenes évek elején és közepén magukra vonják a figyelmet azok a regények, amelyeknek tárgya az ipar és a mezőgazdaság fejlődésének problémaköre. Ezek általában „ipari regények” néven váltak ismertté a német köztudatban. Az ilyen regény prototípusának nevezhető *Eduard Claudius* „Menschen an unserer Seite” (Ember a mi oldalunkon) című, 1951-ben megjelent regénye. Új írók jelentkeznek, mint *Karl Grünberg*, *Erwin Strittmatter* és *M. Langner*. Az ötvenes évek végén és a hatvanas évek elején sok, erősen önéletrajzi jellegű regény jelenik meg. Ezek középponti témája az egyéni múlttal való leszámolás, amelynek során a hős élményvilágával kapcsolatban ábrázolást nyer egyúttal Németország társadalmi fejlődése is. Ezek a regényhősök többnyire kispolgári vagy plebejus származásúak, mint például *Strittmatter* „Der Wundertäter” („A csodatévő”) című művében, vagy *Jobst* trilógiájában, amelynek részei: „Der Findling” (Lelenc), „Der Zögling” (Növendék) és „Der Vagabund”. (Csavargó). E művek hősei – mint megannyi modern *Simplicissimus* – egymáshoz hasonló módon ismerik meg számukra kevésbé előnyös, kapitalista környezetüket. Az írók – témáik keretei között – szívesen élnek a komikum és a szatíra eszközeivel is.

Még néhány, meghatározott témakörbe tartozó regényt kívánunk megemlíteni a Német Demokratikus Köztársaság irodalmának epikai művei közül; csupán olyanokat, amelyeknek megjelenése nagy visszhangra talált. A fasizmus, a második világháborúval és az író egyéni múltjával száll vitába *M. W. Schulz* „Wir sind nicht Staub im Wind” (Nem vagyunk por a szélben) és *Dieter Noll* „Die Abenteuer des Werner Holt” (Egy ifjúság regénye. Werner Holt kalandjai) című regényében, továbbá *J. Brezan* trilógiájában: „Der Gymnasiast” (A gimnazista), „Mannesjahre” (Férfiévek) és „Semester der verlorenen Zeit” (Elvesztett idő szemesztere). Nemzeti problémákat és a szocializmus építésének az iparban és az építkezéseknél felmerülő problémáit választja témájaként *Christa Wolf* „Der geteilte Himmel” (Kettészelt ég) című regénye és *Erich Mundt* „Die Spur der Steine” (A kövek nyoma) című alkotása.

Alig mondható el a jelenkori szocialista irodalom más művéről, hogy annyi vitát váltott volna ki, mint *Er in Strittmatter* „Ole Bienkopp” című regénye, amely a „bitterfeldi út” valódi igazolása. Ennél az írónál, aki egyébként egy mezőgazdasági termelőszövetkezet tagja, a vidéki élet és a maga írói műve között a legszorosabb kapcsolat ismerhető fel. Olyan környezetben él, amely bővelkedik társadalmi és egyéni

problémákban és konfliktusokban. Ole személyében sikerült a szerzőnek olyan regényhőst alkotnia, aki jól és mélyen megérthető és emellett kiválóan egyénített. A népből származó, kissé álmodozó természetű Ole hajlamos arra, hogy a maga szerencséjének keresése közben egyéni utakat járjon és kevésbé törődjék a nagy politikai kérdésekkel. De őt és méhérszétét sem kerüli el a háború kegyetlen vihara. Katona lesz, majd mint fegyenc egy erődítménybe kerül és örömmel éli át a hitleri uralom összeomlását. A földreform során földhöz jut és csinos feleségével együtt szorgalmasan és eredményesen dolgozik, de feleségének kapzsisága és birtok utáni vágya szétrombolja boldogságukat. Végül is elhagyja felesége. Ole a háború és az azt követő évek hatására megváltozik, a munkásosztály pártjának tagja lesz és már nem az egyéni vagyonban látja az emberi boldogság alapját. „Előrefelé álmodik”; az a vágya, hogy igazságosság költözzék falujukba és hogy az emberek élete szebb és boldogabb legyen. Hét, egyáltalán nem szorgalmas paraszttal megalapítja „új parasztszövetkezetét”, még mielőtt a kormány és a párt meghirdetné a szövetkezetek szervezésének programját. Nagy tervét sok funkcionárius fogadja ellenkezéssel, sőt erejük szerint akadályozzák is abban, hogy mindenki számára boldogulást hozó eszméit megvalósíthassa. De Ole igazi úttörő egyéniség, aki megérti a kor követelményeit és makacsul meg is valósítja terveit szülőfalujában, Blumenauban. Egész élete harc volt, és éppen abban rejlik tragédiája, hogy most olyan munkás-funkcionáriusok ellen kell harcolnia, akiknek éppenséggel támogatniuk kellene törekvéseit, de képtelenek erre, mert bürokrata és dogmatikusok. A történet éles konfliktussal végződik: Ole halálának végül is ilyenfajta, leküzdhetetlennek látszó akadályok adják meg indítókát. Ole sorsa azt példázza, hogy milyen teljesítményekre képes egy felszabadult egyéniség a szocialista társadalmi rendben. Azokat az embereket is ábrázolja regényében, akik helytelenül használják fel társadalmi állásukat, vagy nem méltók arra. A regény azért váltott ki annyi lelkesedést és vitát, mert szerzője bátran ragadja meg és állítja az olvasó elé egy új rendszer igazi társadalmi és egyéni problémáit. A könyvben az átélt valóság erőteljes levegője áramlik. Az író nagy nyelvi erővel, mesterien ábrázol.

Öt év telt el a bitterfeldi konferencia óta. Megállapíthatjuk, hogy a proletárforradalmi szocialista irodalom nagy hagyományait 1945 után egyre magasabb fokon folytatja a mai német szocialista irodalom. A kialakulóban lévő szocialista nemzeti irodalom megfelel a nemzeti és történelmi követelményeknek. Szoros kapcsolatban van ez az irodalom a munkásosztály pártjával, és méltón képviseli a szocialista német nemzeti kultúrát.

LORÁND IMRE

A DETEKTÍVREGÉNY ESZTÉTIKÁJA

Minden erre vonatkozó irodalomszociológiai-statisztikai adat hiányában az általános tapasztalatra hivatkozunk, amikor azt állítjuk, hogy a hazai detektívregényfogyasztás részben széleskörű, részben kissé mértéktelen. Buzgón olvassák a néhány éve megjelent Bagoly-sorozatot, méginkább a régi Palladis pengős és félpengős kiadványait, valamint azokat a főleg angolnyelvű paperback köteteket, amelyeket vagy a külhoni rokonok, jóbarátok küldenek postán, vagy a külföldre utazók hoznak haza magukkal. Ezt a „szellemi orientációt” csak kevesen vállalják nyíltan. Akik magyarul olvasnak, azok általában a kikapcsolódást, akik angolul, a nyelvtanulást jelölik meg indokként.

Az irodalmárok eddig leplezetlen ellenszenvvel figyelték ezt az izlés-tendenciát (kivétel: Hegedűs Géának a Nagyvilágban néhány évvel ezelőtt megjelent magvas és ezirányban megbocsájto cikke); a detektívregényt sommásan ponyvának minősítették, sőt rendőrségi közleményekre támaszkodva – amelyek arra utaltak, hogy egyes

fiatalok bűnözők a detektívregények hatása alatt állva követtek el egyet s mást – olyan műfajnak, amely bizonyos esetekben joggal gyanúsítható eszmei, bűnsegédi bűnrészességgel.

Az esztétikai-kriminológiai kiátkozásnak nem volt igény-elterelő hatása. Úgy tűnik: ezt a szakemberek is felismerték, azzal együtt, hogy ha a közönség bizonyos rétegei elindulnak egy bármennyire is nem kívánatos ízléstendencia útján, akkor nem elég, ha ezt mélyreghatóan kárhoztatják, hanem – helytelenítésük elvi fenntartása mellett – az irodalmároknak el kell kísérniük őket útkon. Felvilágosítóként, kalauzként, értékrendezőként. Nincsenek olyannyira szemétdombra való műfajok, hogy esetükben a kritika felmentvén önmagát az indoklás kötelezettségétől csupán marasztaló ítéletét közli. (Amelynek egyébként nem akad végrehajtója.)

Valószínű, e felismerés jegyében született meg Kolozs Pál *Utazás Detektíváiba* című könyve (Magvető, 1964), s nyilván az a kiadói-terjesztői elhatározás is, hogy nem kevesebb mint 22 100 példányban adják át a közforalomnak.

A meglehetősen terjedelmes munka célja nem lehet az, hogy új rétegeket tábo-rozzon a detektívregény számára. Inkább a szóbanforgó műfaj már adott tudatos élvezőinek óhajt esztétikai-fejlődéstörténeti tájékoztatást adni.

Bemutatja a detektívregény klasszikusait, úttörőit, a műfaj kialakulását, bizonyos irányú szükséglettel való szerencsés vagy szerencsétlen találkozását; szigorúan korhoz kötött, abból kifejlődő irányzatait, sajátos típusait. Végre kíséri a műfaj ötlet-mechanizmusának útját a kezdettől egészen a sablonná konásiq. Minthogy őszinte híve az irodalmi bűnügyi történetnek, tehát remélhetően hitellel tudja diszkrét formában lebeszélni az olvasót az olyan szerzőkről, akik nem csupán a megkívánható esztétikai minimum ellen vétének, hanem a logika s általában a józan emberi elme ellen is. Értékrendet állít fel, s így művében egy elnéző irodalmár békül össze egy, a kívá-natosnál is sikeresebb műfajjal – bizonyos irodalom reálpolitikai megfontolásokból kiindulva.

Művének széleskörben való élvezhetőségét nagymértékben elősegíti, hogy a szerző kitűnően ismeri Anoliát, a detektívregény hazáját, s így bizonyos sajátosságos összefüggések, társadalmi-akusztikai tényezők megértéséhez segíti hozzá az olvasót. A műnek azok a részei a legérdekesebbek, ahol reprezentatív – bár nálunk túlságo-son közismert – bűnügyi történeteket ismertet, és közben finoman, mélyrehatóan analizálja őket.

Ami a Detektívának szerintünk elég súlyos hibája, arról nemcsak azért akarunk kissé részletesebben szólni, mert a kritika teljességéhez a hibaeltár elengedhetet-lenül hozzá tartozik. Olyasmiről van szó, ami nem egyedi tévelygés, hanem népszerű ismeretterjesztő irodalmunk egy részének hibás gyakorlata.

Egyes esetekben sikerrel jár a törekvés: keretes szépirodalmi – vagy azt köze-líteni igyekvő – formában, csevegve, észrevétlenül bemutatni egy-egy területet, a földrajzi felfedezéseket, az atomot, a matematikát vagy a gőzgépet. A bizonyos fokig nehéz téma mintha megkívánná a szépirodalmi oldást. Óvatosan kell élni vele! Mert olyan példákat is ismerünk, amikor a keret – a csevegő hanggal együtt – nehézkessé, öncélúvá válik; a megértés segédeszköze a megértés ballasztjává lesz, a „számárve-zető” apparátus túlságig szembeötlőnek tűnik az olvasó előtt. Rájön arra – s ez könyvnek, újságnak legnagyobb veszélye –, hogy kiskorúnak nézik.

Nem egészen érthető, miért volt szüksége Kolozs Pálnak arra, hogy keretes for-mába ágyazza mondanivalóját, hiszen maga a nyers téma is az úgynevezett izgalma-sak közé tartozik, hiszen a műfaj remekait tolmácsolta érzékeltesen, szűkszavúan. Nem bízott volna a téma érdekességében? Nem bízott volna Dürrenmattban, Agatha Christie-ben? Mert sajnos – az olvasó részéről bizonyára hivatlanul – meg-meg-jelennek a keret figurái, kisregényi terjedelemben: a narrátor, annak szerelme egy Mary Lister nevű csinos nő, egy Tóni nevű tétova férfiú, epizódfiguraként egy testes német hölgy...

Természetes, hogy az írónak mégsem áll módjában a kisregény-keretet kibonta-nia. Módjában áll az olvasó élvezetét megzavarnia. Ha nem lett volna célunk kritikát

írni a szerintünk közhasznú könyvről: a pokolba küldjük – angolos kifejezéssel élve – Martyt és a többieket, azzal az egyszerű eljárással, hogy átlapozzuk azokat a részleteket, amelyekben róluk és nem a detektívregényről van szó. Ez annál is könnyebb lett volna, mert a tulajdonképpeni téma és a közbeiktatott keret közötti összefüggést az írónak csak meglehetősen erőszakoltan sikerült megteremtenie; közvetett úton ezzel is igazolván azt, hogy a keret fölösleges. Ismervén a szerző hatalmas ténybeli ismereteit – bizonyára értékes anyagot hagyott ki a kedvéért. Például a hazánkban kevésbé ismert bűnügyi regények analízissel egybekötött cselekmény-kivonatát.

Az erotikát bizvást kihagyhatta volna. Úgy tűnik: a szexuálcentrikus szemlélet előnti hazánkat, s azt egyes írók – valamint többek között a képeslapok szerkesztői – sokkal nagyobb mértékben veszik adottságnak, mint amilyen mértékben az fennáll. (S talán éppen ezért fog majd a valóság elképzelésükhöz közelíteni.)

Hitem szerint senki nem tud meg többet a detektívregényről mint műfajról, ha elolvassa Kolozs könyvében, hogy az említett csinos Mária felemeli szoknyáját, hogy a kályhánál melege pirotsa bizonyos gömbölyűségeit.

BASCH LÓRÁNT

MIKES ÉS A BAUMGARTEN ALAPÍTVÁNY

Széljegyzet Dersi Tamás tanulmányához

Évek előtt írtam egyszer erről a kérdésről, még a „Dunántúl”-ba (1956. évi 16. sz.) „*Mozsai-kok a Baumgarten-díj történetéből*” címen, válaszként Kodolányi János „*Utóhang*”-jára. Utóbb egy hosszabb tanulmányomban, mely a Baumgarten-díj történetéről szolt „*A végrendelettől az első díjkiosztásig*”, kitértem a téma egyes részleteire is. E tanulmányomat eddig nem publikáltam, de hozzáférhetővé tettem a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Intézetének kéziratárában. Dersi Tamás megjelenés előtt álló könyvéből e folyóirat 1964. 10. számában mutatóba adott fenti című fejezetét olvasva, nem láttam nyomát a hivatkozásnak erre a tanulmányomra, de (a Pap Károly-történetet kivéve) a Dunántúl-i régebbi cikkemre sem, mint forrásra. Holott csak helyenként egészítette ki azt újabb adatokkal és közlésekkel. Erre fel kell hívjam, nűnt régi munkatárs a pécsi folyóirat olvasóinak figyelmét, mert különben, ha ma még kéziratot tanulmányom, talán nem is a távol jövőben nyomtatásban szemük elé fog kerűlni, azt hihetnék, a Dersi cikkéből már ismertekkel – helyenként szűszerint is – egyező részletek olvastán, hogy másasztást követtem el, amikor mint forrásomat nem idéztem azt.

De hozzászólásra nem is Dersi dolgozatának e filológiai hiányossága késztetett. Érdemlegebb okok. Teljesen távol áll tőlem – ellenkezésbe is kerűlnék a Dunántúl-ban megjelent emlékezésemben foglaltakkal –, hogy elvitassam Mikes Lajos érdemeit, kitűnő szolgálatait, amelyekkel segítségűnkre jött az elénk tornyosult kezdeti akadályok elhárításában és kétségkűvűl hozzájárult ahhoz, hogy a Baumgarten-díj, ami ritka eset irodalmi alapítványok történetében, az alapító halálának második évfordulóján már kiosztásra kerűlhetett és pedig oly időben, amelyet joggal nevezett egy ünnepi beszédében Babits a magyar irodalom „hét szűk esztendei”-nek. Mikes valóban hasznos segítűtársnak bizonyult akkor. De annál nem volt több. Dersi azonban, lelkesedésében, Mikes szerepét nemcsak erősen felnagyítja, de jelentőségében is eltűlozza. Ezt látni fogják az olvasók az elmondandó történetben. Azt is, hogy az alapítvány életében Mikes szereplése csak mellékes epizód volt. Azt hiszem, az ő életében se más. Nem az a „nagy ügye”, aminek biográfusa feltűnteti.

De Dersi cikkéhez hozzászólásra más lényegbe vágó indítékomp is van. A mai olvasónak csak homályos képzetet lehetnek arról az irodalmi díjról, amely a huszas évek végétől a háború befejezéséig irodalmi életűnknek évről évre visszatérő, talán egyetlen igazi, eseménye volt és jelentőségében irodalmunk történetének, elvászthatatlanul a literátor Babits személyétől, nem lekicsinyelhető tényezője lett. Dersi fejtegetései azonban a Baumgarten-díj jellegéről és igazi értelméről – irányítottan Mikes magtartásának megértéséhez és igazolására – tétűtra kell hogy vezessék azt, aki azokból meritené tudomását és az illetűben még azt a benyomást is kelthetnék,

hogy az alapítvány kurátorai nem a végrendelet intencióihoz híven látták el tisztségüket. Szerinte Mikes volt az, aki helyesen értelmezte az alapító akaratát, amikor nemcsak hogy a „végrendelet szellemében, – de annak kifejezett meghagyását követve”, az alapítvány célját és értelmét az induló fiatalok pályakezdésének előmozdításában, és nem mint az alapítvány intézői és tanácsadói Babitsal az élen, a „beérkezett, életművel rendelkező írók” jutalmazásában látta.

Dersi tanulmányában közölte a végrendelet szóhangzását. Több mint negyven éve annak, hogy *Baumgarten Ferenc* végakarátát előttem kinyilvánította és annak írásbafoglalására kért. (A szövegben csak egy helyen javított az előítéletektől mentesség körülírásával.) Egy szóval se jelezte, hogy a pályakezdeten álló írókra gondolna. Ellenkezőleg, oly feltételek fennforgásához kötötte az anyagi gondokkal küzdő írók támogatását, mint a „csakis eszményi célok követése”, „az anyagi előnyökért meg nem alkuvás”, „minden előítéllettől mentesség”, amelyek arra engednek következtetni, hogy olyanokra gondolt, akik munkásságukkal bizonyosságát is adták annak, hogy megfelelnek ezeknek a követelményeknek, ami rendszerint hosszabb írói pályá után nyer beigazolódást. De az se lehet kétséges, hogy mint tapasztalt irodalmi ember az irodalom feltűnő, új reménységeit is részesíteni kívánta az alapítvány kedvezményeiben. Épp ezért csak általános irányelveket állapított meg, keretet adott, amelyen belül a támogatandó író kiválasztását, a mindenkori irodalmi helyzethez alkalmazkodva, végakarátának végrehajtóra bízta. Nemzedékek megkülönböztetése a részesítés szempontjából leghatározottabban ellenkezett volna felfogásával. Az irányadó szempont végrendeletének *tárgyilag*os értelmezője és végrehajtója számára, az alapítvány általános célkitűzése, „irodalmunk színvonalának emelése” mellett, csakis azon ismervek fennforgásának mérlegelése lehetett, amelyeket a végrendelet félre nem érthető egyértelműséggel, megkülönböztetést nem engedve előírt. A Baumgarten-díj kigondolójának akaratára szerint az *írói magatartás* jutalma kívánt lenni, és ha végigtekintünk a díjazottak hosszú névsorán, az is volt. Épp abban az ünnepi beszédében (1933. január 18.), amelyből Dersi egy a múltban nyújtott nagyobb mérvű segélyre utaló mondatot Mikes felfogása mellett felhozható érvként kiemelt, Babits a díjnak ezt a jellegét különös nyomatékkal hangsúlyozta. A ő literátori tekintélyének volt csupán folyománya az, hogy fiatal írók és az olvasóközönség szemében a díj fémljelzővé is vált.

Az ellentét közöttünk és Mikes között nem is a végrendelet *értelmének* elvi felfogásbeli különbözőségében volt (amire az ő lemondó-nyilatkozata utal), hanem a *célirányosság* mikénti felfogásában. Nem *elvi*, hanem a gyakorlati szemléleté. Mikest nem is annyira az alapítvány *eszméje*, mint ilyen lelkesítette, hanem mint alkalmas és hatékony *eszköz* a maga elé tűzött ahhoz a feladathoz, melyet az *Est*-lapok keretében éveken át bámulatraméltó odaadással teljesített. Az alapítvány azonban, mely az *egész* magyar irodalomnak szólt, célkitűzésében sokkal átfogóbb volt, más tárgyilagosságot kívánt és más felelősséget rótt intézőire, mint egy napilap irodalmi rovatának kitűnő szerkesztése. Ellentéteink csírája e *szemléletbeli* különbözőségben rejlett és kezdettől fogva fennforgott. De érezhetővé csak akkor vált, amikor az alapítvány már megkezdte működését, és kiobbant, amikor „kiugratva a nyulat a bokorból”, Mikesnek többé nem lehetett kételye aziránt, hogy elképzelései az alapítványon belül nem fognak teljesebbé menni.

Ezeket tartottam szükségesnek Dersi okfejtéseire, előljáróban megjegyezni, mielőtt Mikes szereplésének történetét az események folyamatosságában közvetlen tapasztalatomból elmondanám. Azt hiszem, ez a történet egy emberöltő után is érdeklődésre tarthat számot, nemcsak mert világot vet, a kuliszák mögé is, a Baumgarten-díj kezdeti szakaszára, de azért is, mert premier planba hozva a „rejtélyes doktor” alakját, éles megvilágításba kerül, fény és árnyék változataiban, az ő *kettős* arculata.

1.

Mikes Lajos nevét akkor említette előttem Babits először – túl voltunk már az alapítványi statutumok kidolgozásának nehezen –, amikor határoznunk kellett arról is, kikből alakítsuk meg a tanácsadó-testületet. Mikes nevénél szükségesnek látta választását megindokolni: közöttünk van a helye mindazért, amit az *Est*-lapoknál, az infláció súlyos éveiben, az irodalom és különösen fiatal írók érdekében tett. Babits tisztában lehetett, hogy a *Nyugat* vezetői kritikusi, *Osvát* és *Schöptlin* kevésbé fognak e választásával egyetérteni. És azzal is, hogy Mikes személyében idegen elemet hoz a testületbe, garabonciás-félét. Nem is rokonszenvezett vele más rajta

kívül, mint *Ambrus Zoltán*. Értéktételeik gyakran különböztek. És maga az embertípus se volt neki mindenben rokonszenves. De mindez eltörpült Babits szemében Mikes emberi kvalitásai mellett. Az irodalmi emberéit értem. A szüntelen művelődési vágy, rajongó irodalomszeretet, mindenképp használni akarás: számára nemcsak megbecsültté tették Mikes egyéniségét, de érdeklődését is különösképpen felkeltették. Mindenképp meg akarta adni az elismerést, amit az soha nem keresett; hogy egy sorban üljön az irodalomnak, a maguk szakterületén abban az időben legkitűnőbbnek tartott szakértőivel. (Rajta kívül a tanácsadó testület első tagjai *Ambrus Zoltán*, *Osvát Ernő*, *Réti István*, *Schöpfung Aladár*, *Szekfü Gyula*, *Thienemann Tivadar* és *Voinovich Géza* voltak, akik meghívásunkat a közreműködésre, szellemi megkülönböztetésként fogták fel.) Mikes is, így hallottam Babitstól, örömmel fogadta azt. (Azt persze soha nem tudta meg, hogy akadályba ütközött.) Reménységét, melyet a maga szempontjából az alapítványhoz fűzött, nyilván megerősödöttnek látta.

Az alapító oklevél kidolgozásában Mikesnek nem volt része. Tudtommal Babits nem kérte tanácsát, úgy mint Osvátét, vagy Schöpfungét, mairól Török Sophie naptári jegyzetei tanúskodnak. Feljegyzéseket Babits találkozásairól Mikessel, csak az 1927-es év második felében találtam. Sűrűbben 1928-tól, többször az én részvételemmel is. Az alapító oklevél tervezetéről (már szinte véglegesnek mondható alakjában) Mikes akkor szerzett tudomást, amikor azt Babits kívánságára közzététel végett (1927 június 1-én kelt levelemmel) hozzá eljuttattam. Meg is jelent *Az Est* pünkösdi számában. Azzal elejétől fogva tisztában voltunk, hogy a pört a törvényes örökösök ellen nemcsak a bíróság színe előtt, de a sajtó nyilvánossága előtt is le kell folytatnunk. (Már január végén informáltam a végrendeletről és annak esélyeiről *Az Est* tudósítóját is, *Pásztor Árpádot*.) Hogy az *Est*-lapok vezére *Miklós Andor*, az alapítvány ügyének lapjait felajánlotta, utóbb Babitstól tudtam meg; azt is, hogy az irányítás Mikes kezében lesz. (A pörösködés stádiumában *Hajdu Sándor* fordult hozzám esetenként információért. A cikkeket ő írta. *Thomas Mann*-nak és társainak nyilatkozatait én adtam át neki.) *Az Est* maradt később is az alapítványnak quasi sajtóorgánuma. *Az Est*-nek adtuk át, még az ünnepélyes kihirdetés előtt, első közlésre, döntéseinket a Baumgarten-díjról, az annak idején nyújtott segítségre visszaemlékezve.

A pörösködés rövid szakából emlékezetembe idézik együttléteinket Mikessel Török Sophie feljegyzései. Szeptember 14-én két nappal a pör tárgyalása előtt. Majd október 6-án, azon a csütörtöki napon, amelyen Mikes a várbeli szerkesztőségi ebédén Klebelsberggel találkozott, ki mint a *Pesti Napló* főmunkatársa szintén részt vett azon. Este hírül hozta, hogy a miniszter bennünket legközelebb kihallgatáson fogadni fog. Számunkra meglepetés volt, hisz az alapítvány ügye még távol volt attól, hogy jóváhagyását személyesen kérhessük. A kihallgatásnak nem is lett foganatja. Aztán is, félévig, folytak még tárgyalásaink az ügyosztályokkal. Visszagondolva úgy látom mintha Mikes valami pia fraus-szal élt volna és a mi kérdésünkkel terjesztette elő az ő ideáját. Mert emlékszem, idézte a miniszter szavait: *Ügyis szeretnék egyszer már megismerkedni Babits Mihállyal*. Török Sophie naptárába csak az audienca dátumát jegyezte fel; annak lefolyását emlékezetemből rekonstruáltam évtizedek múltán kéziratosszerű tanulmányomban. (Ezért meglepetéssel olvastam Dersinél, hogy „a miniszter beszélgetését Babitscsal” Török Sophie feljegyzése rögzítette.) Abban, hogy Klebelsberg végül mégis aláírta 1928 július 8-án a május óta írásztalán heverő statutumainkat, Mikes „kapcsolatának és diplomáciai érzékének”, minden szuggeráló képessége mellett, se volt más része, minthogy az ügy égető sürgősségére apellálva, lökést adott annak. Két jó emberünk, országgyűlési ügyvédképviselők (egyikük a főtámasza volt az utolsó soproni választáson), a minisztert egy félében át biztatgatták. Még a tavaszon hallottuk tőlük, hogy jóvá fogja hagyni az alapítványt. A sürgetésre két nap múlva aláírta végül az ügyosztály által javasolt határozatot. Az alapítvány szeptember elsején megkezdhetette működését. Mi úgy éreztük, tartozunk Mikesnek annyival, hogy első segélyeinket az ő pártfogoltjainak adjuk. (Különös nyomatékkal egy fiatal tudósbajos orvostanhallgató gyógykezeltségért exponálta akkor magát, akiben regényírói tehetséget sejtett. Illés Endre volt.) De a díjak odaítélésénél ily tekintetet nem érezhettünk már kötelezőnek.

2.

Első tanácsadó testületi ülésünket 1928 december 5-én tartottuk. Mikesnek a tanácsadói ajánlások sehogysem tetszettek. Az elhangzott nevek közül csak *Elek Artúr*ét támogatta. Még a szóba került fiatalokét sem. (*Erdélyit* és *Tamásit*.) Másnap megírta lemondó levelét. A követ-

kező ülésen, december 12-én Ambrus azt javasolta, hogy ne vegyék tudomásul a lemondást és kérjék őt fel, hogy vonja vissza. Az ülés befejezte előtt Babits előterjesztette, hogy: Mikes Lajos, akit lemondása ellenére is a testület tagjául kíván tekinteni, jelöltjeként közölte vele Fodor József fiatal költő és Illés Endre kritikus neveit. A jegyzőkönyv megállapította, hogy a testület tagjai „ezeket az írókat részben nem ismerik, részben nem tartják oly kialakultaknak, hogy évdíjjal jutalmazhatók volnának.” Legközelebbi ülésünkön (december 31-én) Mikes ismét megjelent. Bejelentette, hogy lemondását tárgyalannak tekinti és kiegészítette az előző ülésen Babits által előterjesztett ajánlásait Tamási Áron névvel, akit a maga részéről „évdíjra melegen ajánl”, mert elolvasta a *Szűzmáriás királyfit*, nem tudta letenni egy éjjelen át.

A következő ülésszak első, jelölő ülésén Mikes érdeklődésének hozzászólásaival ismételt jelét adta. Ambrus reflektált egy elhangzott megjegyzésre: „Az alapítvány intézőjének nem szabad magukat megingatni abban, hogy a végrendelet *intenciói* szerint az alapítvány *elsősorban kialakult, de kellőképp érvényesülni nem tudó* egyéniségek támogatására szolgál.” Ennek ellenére, amikor ajánlásait az ülés végén megtette, Pap Károly mellett még két más fiatal író jelölését is támogatta: Illyését és Németh Lászlóét.) Ellenvélemény a tanácsban nem hangzott el. Elsőnek Mikes tette meg ajánlásait: Erdélyi és Tersánszky díjának meghosszabbítására és Fodor József és Révész Béla évdíjban részesítésére. Egyben kezembe adta a Dersi cikkéből ismert memorandumot, amelyet én olvastam fel. Mellékelve volt ahhoz (a *Pesti Napló* 1927. május 28-iki számából) egész oldalt betöltő bírálat Fodor első kötetéről: „Vízios ereje mérkőzik a legnagyobbakéval. Képzete mítoszokat teremt egy-egy sorban, első kötetében legalább húsz tökéletes vers van, amely örökre díszre marad irodalmunknak”. A memorandum nemcsak reánk kurátorokra tett benyomást, de tanácstagjaink közül Réti Istvánra, a művészeti szakértőre és Thienemann pécsi professzorra is, akik ajánlásukkal támogatták Fodor jelölését.

Következő ülésünkig (december 17.) mégcsak részben tudtunk elhatározásra jutni: a meghosszabbítások kérdésében (– az első években eredeti elképzeléseink szerint meghosszabbítással töltöttük be az évdíjak felét, amíg ezt a gyakorlatot a gazdasági romlás következményeként abbahagyni nem kényszerültünk –) és hogy az évdíjak felét ebben az évben már fiatal íróknak kívánjuk juttatni. Egynek a személyére döntöttünk is; aki Németh László volt. Határozatunkat ezúttal meg is indokoltuk: „eddig megjelent esszéi és irodalmi kritikái alapján jövő irodalomtudományi munkássága elé nagy várakozással nézhetünk, és ennek érdekében ez az évdíj *juttatás különösen indokolt*nak látszik.”

Meg is neveztük azokat a fiatalokat, akikre döntéseinknél még figyelemmel leszünk. A következő, december 23-iki ülésünkön bejelentettük annak a két fiatal prózáírónak nevét, akinek évdíjat fogunk adni. Pap Károlyét és Tamási Áronét (ismételten). Egyben azt is, hogy a fiatal írók negyedik helyét lírikussal töltjük be: Fodor, Illyés, Sárközi, vagy Szabó Lőrinc közül valamelyikkel. Babits nem azokra gondolt, akiknek neve már ismertebb volt és akikhez baráti szálak is fűzték. Ízlését és reménységét követve Illyés Gyulára esett volna a választása, de úgy érezte, hogy annak, aki évek óta szinte „apostoli működést” fejtett új irodalmunk életrekelteése körül és oly meggyőzőtséggel állt ki az utolsó ülésen egyvalaki mellett, annak meg kellene adnia az elégtételt, hogy döntésével ne a maga reménységét, hanem az övét támogassa. Ezért halasztotta el a döntést. Egy nem várt fordulat segítségére jött dilemmájában. Bejelentésünk után, csak utóbb vettük észre, Mikes kiosont a teremből. Rövid idő múlva behoz az altiszt és átad az elnöknek egy levelet, ki azt az ülés végén olvasta fel. Ezúttal Mikes lemondását tudomásul vettük. Ő azonban szükségesnek látta, hogy lemondásáról a *Pesti Napló* legközelebbi számában a nyilvánosságot tájékoztassa. Tisztában kellett legyen, hogy ezzel az alapítvány ügyének nem tesz jó szolgálatot, amelyre jobbról is, balról is, hol irigy, hol gyanakvó szemekkel néztek, sőt a szélső jobboldalról csak az alkalomra vártak, hogy támadhassák. Ha Mikes nyilatkozatának olvasói elhitték is, hogy elvi ellentétek készítették őt a lemondásra és ha talán ő maga is ebben a gondolatba élte magát bele, biográfusának tárgyilagos szemlélettel nem lett volna szabad magát ettől az érveléstől meggyőztetni, amikor látva, hogy az évdíjak felét ezúttal már, alig ismert fiatal íróknak szántuk, – látnia kellett, hogy nem elvi volt az ellentét, hanem azoknak adtuk, akiknek Mikes gondolta volna adni. Az sem: hogy díjat adjunk azoknak, akiket ő csak segélyben kívánt volna részesíteni. (Elek Artúrnak, kit az első alkalommal ő maga is díjra ajánlott, Juhász Gyulának, egy Krúdynak, Pap Károlynak.) Hiszen tudta, hogy az alapítvány jövedelmének egy nyolcadát fordíthatja csak segélyekre. Az igazi ellentétre rámutattam előljáróban. Választásainkat épp erre az évre, irodalmunk története igazolja.

3.

A naptári feljegyzések szerint Mikes december 25-én, tehát a *Pesti Napló*-beli nyilatkozatának megjelenése napján találkozót kért Babitstól. Ekkor közölte vele, hogy *Pap Károly* a kommunán alatt elkövetett cselekményekért börtönbüntetésre volt ítélve. Biográfusa ezt jóindulatú figyelmeztetésünknek fogta fel. Ervelése engem csak arról győzött meg, hogy Mikes erről a körülményről régóta tudott már. De ha szükségesnek látta, hogy erre figyelmeztessen, miért nem akkor tette, amikor *Ambrus Zoltán* öt díjra ajánlotta. És még akkor sem, amikor szándékunkat bejelentettük. Amit erről az esetről Mikes emlékének érintése nélkül szükségesnek tartottam nyilvánosságra hozni, azt elmondtam évek előtt a Dersi által idézett emlékezésemben. Amikor épp ebben az ügyben hozzám fordult, megmutattam néki Babits egy interjú terveként készült sajátkező feljegyzését, azzal a céllal, hogy ne bolygassa tovább. Most kénytelen vagyok visszatérni erre az ügyre.

Mikes biográfusa hosszasan fejtegeti, vajon elkövetet-e az *Pap Károly* priuszának elárulásával indiszkréciót. Nem azzal követte el, hanem, aminek titokban tartására, mint lemondott testületi tag is, kötelezve lett volna, hogy elmondta az *Est* szerkesztőségében döntésünket. (A konkréumokról titkolózó nyilatkozatával nyilván felkeltette a kíváncsiságukat.) Az biztos, hogy döntésünk a testületből, senki mástól ki nem szivároghatott. (Legtöbben *Pap Károly* nevét is alig ismerték.) Az akadályra, statutumaink ismeretében ott, csak ő gondolhatott. Hisz gondolt is.

A naptári feljegyzések szerint már karácsony másodnapján felkerestem *Pap Károllyal*, ki a dologról már tudott, a lakásán Babitsot. Átnéztük együtt a bűnügyi iratokat, és kiderült, hogy *Pap Károly* bűne csak annyi volt, részt vett mint vörös katona egy kastély-pincében talált borkészlet elfogyasztásában. Közben megjelent, (azt, hogy hol, Dersi se tudta kutatásai során ma már megállapítani), egy hír, mely névtelen levélre hivatkozva felhívta a kultuszminiszter figyelmét, hogy a Baumgarten alapítvány egy, a kommunán alatt elítélt írónak díjat akar adni. Ez adta Babitsnak az interjú gondolatát, hogy így élet vegye az ügynek, eleve nyilvánosságra hozva, miben állt *Pap Károly* kommunista bűne. December 30-án tartottuk utolsó ülésünket. Babits bejelentése így hangzott: „Egy általam nyilvánosan megnevezni nem kívánt személyiség, az évdíjban részesítettek közül *Pap Károly* novelláiról különböző vádakkal illette. A kuratórium az iratokba történt betekintése után, korábbi döntésének megváltoztatására alapot és semminő indokot nem lát.” A tanácsadó testület, *Ambrus*, *Voinovich*, *Szekfű* és *Réti* hozzászólása után magáévá tette álláspontunkat. A tervezett interjút Babits ki sem adta kezéből („tehát nem volt mit visszavonnia”), mert célravezetőbbnek láttuk a minisztert más úton meggyőzni. Miklós Andor készen nyilatkozott erre. Összekötője Klebelsberggel (S.) az utolsó napig biztató híreket hozott, de a vétőt még se sikerült elhárítani. Arról csak egy órával a díjkiosztás előtt értesültünk. Így *Az Estben Pap Károly* neve is szerepelhetett. A fiatal írók negyedik helyét *Tóth Aladár* zene-kritikussal töltöttük be. A dilemmát, hogy kinek ítélje oda a fiatal költők közül Babits a díjat, Mikes távozása mégsem oldotta meg. A kiélezett helyzetben nem merte Illyést, kinek szintén volt 19-es múltja, a prioritás esélyének kitenni.

Nem szívesen elevenítettem fel az alapítvány történetének, számomra ma is még fájó pontját. Dersi fejtegetései nem is vitték előbbre a *Pap Károly* eset tisztázását. És Mikes alakja sem szorult szépítésre. A portré festője is ront a képen, ha eltüntetni törekszik egy nem tetsző vonást.

Írás közben került ismét kezembe, *Martin du Gard* önéletrajzi emlékezése.* A mi Mikesünk-re ismertem abban, amit a nagy francia író, egy barátjáról (Desjardinsról) egy egész fejezetet szentelve alakjának, a legnagyobb bámulattal és hódolattal ír: „Benne semmi se volt középszerű; bosszantó hibái éppúgy kivételesek voltak, mint páratlan jó tulajdonságai. A legdiszharmonikusabb ellentmondások paradox összhangban keresztezték egymást ebben a szokatlan egyéniségben.” És leírja fáradhatatlan kíváncsiságát, felfedezéseit, azokét, akiket a legkevesebben ismertek; gögjéről ír, amelyet valami „gyerekes alázatossággal álcázott”. „De a jámbor külső némelykor elég gonosz szándékokat takart. Ez az ember, aki *apostolnak* álmodta magát, aki idejét, tekintélyét és intelligenciáját mindig habozás nélkül szentelte nemes kezdeményezéseknek és a legigazabb ügyek védelmének, aki életében annyiszor adta ragyogó tanújelét önzetlenségének és érdektelenségének, ez az ember ugyanannyira képes volt gonoszkodásra és *kicsinyes bosszúra* is. Ilyenkor kétségtelenül felszabadult démonok kerítették hatalmába. Nem csoda, hogy annyi bámulója és oly kevés barátja volt.” Aki ismerte Dersi „rejtélyes doktorát”, találébban nem is jellemezhetné őt.

* (*Benedek Marcell fordításában*).

HOL AZ IGAZSÁG?

Válasz Basch Lóránt Szélgjegyzetére

Basch Lóránt Szélgjegyzetének első bekezdésére, amelyben *Mikes Lajos és a Baumgarten-alapítvány* című tanulmányom filológiai mulasztását teszi szóvá, röviden válaszolhatok. Nem volt helyes a dolgozatot önmagában közreadni. Helyhiánnyal küszködő irodalmi folyóiratban is ragaszkodnom kellett volna a dolgozat forrásaira világító jegyzetanyag közléséhez. Ezt elmulasztottam, mert elegendőnek hittem a közeli kiadásra kerülő monográfia forrásdokumentációját, Basch Lóránt tanulmányainak és több ízben nyújtott személyes segítségének hiánytalan említését. Utóbbiért most is, vita közben is köszönetet mondok; ugyanakkor cáfolnom kell állításait, amelyek évtizedes elfogultság torz tükrében tartanak fogva egy kiváló jellemű és képességű irodalmár méltó értelmezést érdemlő alakját.

Hiába írja Basch, hogy nem kíván ellenkezésbe kerülni a *Dunántúl* 1956. 2. számában közölt tanulmányának Mikes Lajost érintő közléseivel. Mai álláspontja jócskán eltér a kilenc év előtől. Hasznos segítőtársat lát Mikesben, s nem mulasztja el hozzátenni: „szereplése csak mellékes epizód volt”. Figyeljük csak, miként vélekedett ezzel szemben annak idején: „...Érthető tehát, hogy (Mikesnek) a Baumgarten-alapítvány felcsigázta az érdeklődését, és Babits révén hamarosan be is kapcsolódott az alapítvány útjainak egyengetésébe. Ő lett a vezérkari főnökünk abban a háborúságban, mely köztünk és a végrendeletet támadó törvényes örökösök között elkezdődött...” Idézhetek kéziratos munkájából, amely egy lényeges vonatkozásban még jelentősebbnek mutatja Mikes szerepét, mint vitatott tanulmányom: „Mikesnek köszönhető talán az is – írta Basch – ha Baumgarten Ferenc figyelmét, aki végrendelkezése előtt a szokottnál hosszabban időzött hazájában, nem kerülték el azok az új tehetségek sem, kik az „írók patrónusa” révén először jutottak publicitáshoz.” Ezt a megállapítást én – mivel munkámban nem a lelkesedés, hanem a tények és összefüggések feltárásának tudományos igénye vezetett – nem fogadhattam el bizonyítottnak. Hiába voltam azonban óvatos, Basch ma már azt is soknak tartja, amit korábban ő maga megduplázott. Ám az emlékek ilyen átszíneződését, szubjektív érzelmek, hangulatok ide-oda áramlását az irodalomtörténész csak mint kuriózumot veheti figyelembe.

Mikes életének utolsó időszakában a Baumgarten-alapítvány nem mellékes epizód, hanem – ismétlem – nagy ügy volt. Családi és kortársi emlékezet egybehangzó állításaival összhangban kapott ez a kérdés munkámban is jelentőségéhez méltó súlyt, terjedelmet. Az alapítvány hatása, a kuratórium tevékenysége persze csak Mikes szempontjából foglalkoztatott, ami azt jelenti, hogy nem is adhattam képet „a Baumgarten-díj jellegéről és igazi értelméről”. Hiszen Mikes 1930. augusztusában meghalt, a kuratórium pedig a negyvenes évek végéig osztotta díjait és jutalmait. De tanulmányom az első két esztendő döntéseit sem tette mérlegre – általában. Célja szerint azt a kérdést igyekezett vizsgálni és összefüggéseiben megérteni, amely Mikes lemondására, a tanácsadó testületből való kiválására okot adott. Mikes a kibontakozó tehetségek patrónusaként lépett fel. Küzdelmeiben támaszkodhatott az alapítólevél 4. paragrafusára. A dokumentumnak ez a része – bárki fogalmazta – viszonylag konkrét irányt szabott az alapítvány patronázs-munkájának: „Minthogy az alapító szándéka nem a tehetség utólagos jutalmazása volt, hanem az hogy a tehetségnek a lehetőséget eszményi célú munkák alkotására megadja, támogatásban csakis olyan írók részesíthetők, akiknél minden reménység megvan arra, hogy ezt az anyagi könnyebbséget ily művek megírására fogják felhasználni.” Elég világos beszéd: Baumgarten a tehetség visszamenő dotálása helyett, készülő új művek születését kívánta megkönnyíteni. A gyakorlatban viszont a jutalmazott írók többsége – az első év nyolc Baumgarten-díjasa közül öt – nem felívelő, hanem pályáját immár befutott vagy csaknem befutott tehetség volt.

Babits Mihály világosan látta a jelentkező ellentmondást, nem elvi, hanem gyakorlati érveléssel, a nehéz kor fájdalmas kényszerűségeivel indokolta a kuratórium döntéseit: „Első éveink szomorú időbe estek: szellem és irodalom Kazinczy óta nem küzdött annyi részvétlenséggel mint napjainkban, és a magyar író gyakran az inség gyilkos hullámaiban fuldoklott, vagy közönség s kiadó kegyének efemer szalmaszála után kényszerült kapkodni. Ily körül-

mények közt az *alapítvány működésébe bizonynyal jóval nagyobb nyomatékot nyert az emberbaráti és karitatív szempont, mint azt az alapító eleve gondolhatta volna.*” Ez a szempont esetenként Mikesre is hatott, engedményekre bírta; miként Babits, ő is segíteni akart a Nyugat első nemzedékének szükségét látó nagyjain. Fontos azonban tudni, hogy ez az eljárás nem elvekkel indokolható, hanem nagyon is gyakorlati engedmény volt. Mikes ellenzéki álláspontját viszont az elvek igazolják. Az idézett paragrafusra utaló hivatkozás mellett, s ennél jóval nagyobb súllyal nyomott a latba ízlése és társadalomszemlélete. Az alapító okirat nem is egy pontján ellentmondásos; többféleképpen értelmezhető és realizálható. Basch is elismeri, hogy Baumgarten „csak általános irányelveket állapított meg”, de nyomban ellentmond e helyes felismerésnek, amikor ítéletében Babits és a kuratórium döntéseit kizárólagosan helyes, az örökhagyó elképzeléseit maradéktalanul megvalósító döntéseknek minősíti. Állítását igazolni hivatott ismérvei azonban ingatagok és homályosak. Az első kritérium szerinte a jutalomosztók tárgyi-lagossága, a másik a jutalmazni kívántak írói magatartása. Az előbbi ellentmondás itt megismétli önmagát. Mert vajon lehet-e az írói magatartást, ezt a bonyolult. pszichológiai, esztétikai, etikai és politikai elemeket tartalmazó kategóriát vonzalom és ellenszenv húzó-taszító személyes érdekltsége nélkül megközelíteni? Nyilvánvaló, hogy Babits, Basch és a tanácsadó testület évtizedes művészi, társadalmi gyakorlatban megszilárdult elvek, meggyőződések, olykor bizony előítéletek alapján is határozott. Ha pedig Mikes véleménye a többség döntéseit ismételten elutasította, keresnünk kell az okokat, amelyek erre készítették, következetes álláspontját kialakították.

Basch az igazi okok feltárása helyett ellentétet konstruál Mikes állítólagos prakticismusa és a kurátorok elvisége között. Erre azért van szüksége, hogy vállveregető lekezeléssel intézhesse el a huszas évek leghatékonyabb irodalmi vállalkozását, Mikes Lajos nagyszerű fegyvertényét. Az Est lapok irodalmi rovatát. Basch úgy véli, hogy az alapítvány, amely „egész magyar irodalomnak szólt, célkitűzésében sokkal átfogóbb volt, más tárgyilagosságot kívánt és más felelősséget rótt intézőire, mint egy napilap irodalmi rovatának bármily kitűnő szerkesztése.” Ki nem veszi észre ebben a tapintatosnak vélt mondatban Mikes szerkesztői munkájának leértékelését. Csakhogy ez semmivel sem bizonyított, s igen könnyen cáfolható beállítás, amivel szemben az az igazság, hogy Mikes a forradalmak bukása utáni nehéz időkben irodalomtörténeti jelentőségű szerepet kapott. A Nyugat első nemzedékének üldözött, megbélyegzett kiválóságait publikálási lehetőséghez és kenyérhez juttatta, a korszak több jelentős művének szülőatyjaként bábáskodott, és egy egész nemzedéket segített íróvá növéseben. Felfedezettjei nagyon kevés kivétellel az új magyar irodalom büszkeségei. A hatáskörébe tartozó rovat kritikai írásai a huszas éves polgári sajtójának legharcosabb, tiszta elviségükkel ma is tiszteletet parancsoló dokumentumai. Mikes – bár olvasottsága igen nagy, több világnyelven figyeli az irodalom újdonságait – elméleti téren nem eléggé jártas, nem veheti fel a versenyt nála kisebb jelentőségű irodalmárokkal, kritikusokkal sem. Az ő hagyományokhoz is húzó, érzelmi talajon, és nagyon egyéni szemléletből fakadó ösztönössége mégis kevesebbet hibázik, s több igaz, ma is helytálló felismerésre vezet, mint sokak up to date felkészültsége. Mikes mértéke saját ízlésén kívül, s ennél is előbbrevaló érvénnyel az élet, a magyar társadalmi valóság volt. Ehhez viszonyította ő a műveket. Nem tekintette az irodalmat öntörvényű világnak, hanem azt tartotta, hogy a művész küldetése, a minél tökéletesebb önkifejezésért vívott küzdelmet is beleértve: szolgálat, amelynek célja a társadalmi mozgások tükrözése, a progresszív tendenciák erősítése. Mikest korrigényekhez igazodó, világnézet és ízlés, társadalmi hatékonyság és esztétikai igényesség tényezőit együtt, egységben látó koncepció vezette az irodalmi problémák mérlegelésében és megítélésében. Ez a kritikai és szerkesztői beállítottság az első világháború előtti és utáni évtizedben nem látszott elég előkelőnek, nem biztosított méltó helyet a céh meseteri között. Mai szemmel, az idő távlatából visszanézve azonban úgy tűnik: Mikes „szakszerűtlensége”, az esztétika tolvajnyelvét kerülő fogalmazása, egyéni irodalomszemlélete maradandóbb értékeket hordoz, mint egyik-másik „hivatásos” kritikus avult írásai. Basch mindezt figyelmen kívül hagyja. Fogalmazása különben Babitsot is sérti, aki megszenvedte, de tudta, hogy *nem az egységes, hanem a kettészakadt magyar irodalom korszakában kénytelen élni és alkotni.* Ebben nem is nagyon volt nézetkülönbség a sok kérdést jó egyetértésben intéző irodalmi barátok – Babits és Mikes – között.

A zászló nélkül maradt, ellenforradalmi viszonyok közé zuhant *Nyugati* többé-kevésbé liberális, konzervatív világnézet sáncai mögé vonult a multat védeni és magyarázni, az ellenséges

hatalom durva vádjait elhárítani. A folyóirat belső rétegződése, árnyalatokban játszó szabad-
elvése a húszas évekre is átmenti a forradalmak előtti szokimondás maradványait. Ami Ba-
bitsot illeti, gondolkodására, verseire, esszéire ugyancsak jellemző a liberalizmus nemzeti
gyökereket és nemzeti küldetést vállaló méltósága. Ez nála művészileg új fellendüléshez vezet.
Mint nagy háborús verseiben, a huszas évek elején is Vörösmarty örökségét tudja folytatni.
Már nem az önkifejezés tökélyének kiváltsága izgatja, nem az alliterációk csengése, a modern
költői művesség remekei hívják ki becsvágyát. Esszéiben még az elefántcsonttorony nyugal-
mát védelmezi, ám mint költő és regényíró lelkiismerete parancsszavára feladja az öncélúság
kétes pozícióját. Versei a nemzeti költővé magasodó lírikus panaszló-magyarázó-segélykérő böl-
cselkedései, vagy méltatlanokra sújtó ostorcsapásai. Ezt az új Babitsot sorolja Mikes kedves
írói közé. Az *Est* lapok főmunkatársává teszi, kedvező feltételeket biztosító szerződéshez se-
gíti. Közben pedig vitatkoznak is, mert Mikes ízlése és világnézete fontos pontokon eltér a Ba-
bitsétól. Hol és mennyiben? Nem vitáikkal dolga megvilágítani. Itt és most a Basch széljegyzetében érintett mozzanatokra kívánok csak utalni. A lényeg az, hogy a radikálisok iskoláját
kijárt, filozófiai és közgazdasági, munkásmozgalmi és szociológiai kérdésekben jártas Mikes
művek társadalmi hatékonyságát, valóságfeltáró, és a valóságra – legalább virtuálisan – vissza
is ható erejét tekintti az irodalmi érték egyik fő kritériumának. Babits értékrendje más, részben
ebből következik, hogy ízlésük is surlódik, olykor ütközik. Ezért nem értettek egyet például
Fodor József díjazásában sem.

Vitapartnerem fel sem tételezi, hogy Mikes kiválásának elvi okai lehettek. Lépését sze-
mélyes sértődöttségnek, meggondolatlanságnak tulajdonítja, a biográfust pedig azért hibáztatja,
mert hitelt ad Mikes érvelésének. Meg kell vallanom: Basch széljegyzete erősíti meggyőződés-
emet, hogy a szakítás elvi okai nagyon is súlyosak voltak. Ezt persze Mikes a *Pesti Napló*-nak
adott nyilatkozatában csak jelezhetette. Nem mondhatta ki, miért tartja a további együttműködés
egyik feltételének Fodor József Baumgarten-díját. Basch szerint megnyugtathatta volna, hogy
„az évdíjak felét ezúttal már alig ismert fiatal íróknak szántuk. . .” Ám ő valóban nem szűkí-
tette generációs problémává a díjak odaítélését. Társadalmi törekvések, irodalmi irányzatok
mellé szegődött felfedező vagy értő pártfogóként. Ajánló emlékiratában „a romantikus fékte-
lenség, a szenvedély, a fantázia és a víziós erő” lírájaként jellemzi Fodor költészetét. De a
Lihegő erdők verseit nemcsak nyelvi és képi gazdagságukért, tömör, barokkos zengésükért sze-
rette. Felismerte, hogy a költő történelemszemlélete, kora eseményeire visszhangzó pesszimiz-
musa az ellenforradalom szellemi és politikai atmoszféráját kárhoztatja. Hiszen Fodor a levért
kommün emléket idézte: „Az éjben . . . meghalt dalok / Árnyai zajlanak, s orvul levért / Hő-
sök sírján kiálló kopjaként / Mered a bűn az ormokon. Gonosz / Tekenőként hömpölyög a
Föld, Napok / Testvére: most fázó rimája az / Űrnek, míg csontig marja távoli / Csókon szer-
zett baja: az emberek . . .” Arról sem lehetett nyíltan beszélni, hogy a költő panaszában egy
nemzedék fájdalma sajdul, mikor 1922-ben így vall hazájáról: „Sűrű és súlyos itt a levegő, /
A lélegzések szűrők, nehezek, / És minden vér itt az agyba gyűl / És a szív úgy dobol, hogy
megreped / . . . Száj szólni nem bír, moccanni láb, / Mert jaj, ha felfnyögsz, mozdulni mersz,
Reád fullad az egész világ!”

Fodor költészetének egyik szövege ez az ellenzéki indulatú, fojtottságában is lázító, aeso-
pusi jelképszerűségében is nagyhatású pesszimizmus. Mikes ugyanennyire becsüli a lemondó re-
ménytelenség, a fájdalom mellé felnyomuló életörömet, a szépbe, eszmékbe, győzelembe vetett
hit kétségek között is szilárd bizonyosságát. A jövőért csatázó humanista világnézet, e költé-
szetben sokszínűre hangolt, hatalmas kórus szövegei hatja át. Mikes túlozhatott, de nem téve-
dett Fodor lírájának felfedezésében. Ezért tekintheti ezt az ügyet biográfusa elegendő oknak a
szakításra olyan irodalmárok testületével, akik másfajta ízléssel mérték a műveket és tehetsége-
ket. Válasz ez arra is, amit Basch a Mikes személye, tanácsadó testületi tagsága ellen dolgozó
fanyalgókról ír. Nem a „garabonciás-félét” akarták távoltartani, hanem azt a szerkesztőt, aki
polgári keretek között legmesszebb kívánta és tudta követni a lázadás lobogói alatt fellépő írók
űttörését.

További vitakérdések! Részt vett-e Mikes az alapító okirat kidolgozásában? Családi emlé-
kezet szerint: igen. Mikes szerepét az okirat elfogadtatásában Basch írásos és szóbeli közlései
nyomán ítéltettem fontosnak. Úgy hiszem: a kilenc év előtti dokumentum érvényét aligha
gyöngítheti az 1965-ös Széljegyzet. Marad még, mint konkrétum, a Pap-ügy. Basch szerint Mi-
kes „elmondta Az *Est* szerkesztőségében döntéseinket.” Mivel tudja ezt bizonyítani? Az is

megítélés dolga, milyen szándék vezethette a Babitsot várható komplikációkra figyelmeztető Mikest? Perdöntő tanúként kortársak sora mond ellent Basch feltevésének. Kivétel nélkül valamennyi megkérdezett, *Mihályfi Ernő*, *Dernői Kocsis László*, *Kárpáti Aurél*, *Illés Endre*, *Kodóványi János* és *Fodor József* egybehangzóan állította: hamis beállítás Mikes Lajost denunciánsként, kommunista múltja miatt meghurcolt író díjazásának akadályozójaként feltüntetni. Basch végül – egy *Martin du Gard* idézet fedezékében – Mikes általános jellemzésére, portréjának megrajzolására is vállalkozik. Az eddigiek ismeretében nem meglepő, hogy kétes eredménnyel. Mert hiába ismeri el jó tulajdonságait, érdemeit, ha egyéniségének jegyei közé önkényesen beszorolja a kicsinyes bosszú indulatát, az elhivatás nélküli apostolkodás kényszerképzetét. Ezután már könnyen hihető lehetne az is, hogy Mikest „démonok kerítették hatalmába. Nem csoda, hogy annyi bámulója és oly kevés barátja volt”. Basch ott keresi Mikes egyéniségének ellentmondásait, ahol azok nincsenek és soha nem is voltak. Más kérdés, hogy a „rejtélyes doktor” valóban többarcú volt.

A történelem kemény próba elé állította azt a generációt, azokat a legjobbakat, akikkel Mikes is közösséget vállalt. A forradalmak elbuktak, a változás reményeivel biztató másfél évtized nemzeti és szociális tragédiába torkollt. Látszólag minden erőfeszítés visszajára fordult, a dualista monarchia álliberalizmusánál is kártékonyabb ellenforradalom elfedte a jövő jobb kilátásait. Ez a magyarázata Mikes pesszimizmusának és annak az ellentmondásnak, amelyre kortársai emlékeznek. Romantika és cinizmus keveredik magatartásában. Az ideálok iránti tisztelet, a művészet eszmeisége, forradalmi pátosza iránti lelkes rajongás és lemondó egykedvűség, a lelkében megtört ember jelentős dolgokra is legyintő fáradtsága, nemtörődömsége fonódik össze gesztusaiban. Történelmileg magyarázható tudathasadás ez. Szerepe lehet benne jellem és alkat tulajdonságainak, ám a meghatározó, a lényeges vonás nem a személyiség sajátja, hanem a kor kényszerűsége. Olyan ember rejtőzik a nyers gúny, a kihívó cinizmus álarcában, aki túlon túl érzékeny, aki nem tud felejteni, a szívében őrzött múlt szépségét, nagy hitét ócsárló jelennel csak úgy tud – úgy ahogy – szót érteni, ha sem magát, sem az alkut kínáló konszolidációs korszakot nem veszi egész komolyan. Ezért tréfálkozik, kedveli a jó borsos kifejezéseket, a meghökkentő fordulatokat, a partnert zavarba ejtő tréfákat. Ezért mond gorombaságokat Miklós Andornak, akit talán legjobban és illúziók nélkül ismer. Azt is tudja róla, hogy elszánt ravaszsága, gátlástalansága mellett, maradt benne valami a költészettel barátkozó ifjúkor álmaiból, az anyagi érdekek felett elsikló nosztalgiából, a művészet iránti alázatból. Erre épít, és sikerül is rávennie főnökét a luxusszámba menő vállalkozásra, a rovatindításra, amely megszabadítja a kurzus szellemi kártevésével szembeni tehetetlenség nyomasztó érzésétől. Ez a vállalkozás teszi még szorosabbá kapcsolatát a Nyugat vezető íróival, akikkel 1919 után a rokonérzések társkereső szolidaritása, közös eszmények védelme, szorongatott hűségük öntudata hozza össze. Ez pedig többet mond egy erőszakolt idézetnél, amely Mikest aligha jellemzi. Én legalábbis megmaradok *Móricz Zsigmond*nál. Őt hívom tanúnak, őt idézem: „Kortárs, fegyvertárs, tele vérrel és tüllel és étellel – írta Móricz Mikesről – ... De fehér hajú és érelmeszesedéssről panaszkodik, s folyton jövendőli, hogy legfeljebb egy év... Es nevet hozzá. Kicsit, igen, kicsit Mefisztó-szerűen. Volt is valami az arcában, ami a Zichy Mihály fejére: a költőkre és sátánokra emlékeztetett. Hosszúkás, szögletes arc, fölfelé kefélt haj, csúfondáros kék szemek. De milyen jószágos sátán volt! Soha életében senkinek rosszat nem tett, és mindenkin segített, akiben megérezte az ártatlan jószágot”.

ILLYÉS GYULA TANULMÁNYAIRÓL

Ingyen lakoma

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1964.

Ne is keressen bíráló megjegyzéseket alant következő soraimban a kegyes olvasó. A fiatal kritikusnak – aki még évei számából is csak felényit mondhat magáénak –, amikor a poeta doctus költészetmagyarázó életművére feltekint, egész feladata mindössze annyi, hogy tisztelegjen a *Mester* előtt; és megpróbáljon minél több tanulságot keresni a két kötet 840 oldaláról magának és olvasótársainak.

Hadd kezdjem méltatásomat egy vallomással: mióta elolvastam Illyés tanulmányait, emeletnyi súllyal nehezedik rám azoknak a műveknek képzeletbeli tömege, amelyeket sűrűsöen el kell olvasnom. Újból, értőbben *Babitsot*, *Kosztolányit*, *Szabó Lőrincet*, és minél előbb az Illyés felfedezettjeit: *Kovácsóczy Mihály: Magyararkák* című csipkelődő könyvét, meg *Podmaniczky Frigves* emlékiratait. Irigykedve gondolkodok arra, hogy Babits, akinek nevét mi még álmunkban is nagybetűvel ejtjük, számára egyszerűen Mihály volt; s lenyűgözve álmélkodom azon a félelmetes biztosságon, ahogy a költészet legkúszább útvesztőiben is eligazodik. Azt hiszem, nem én vagyok Illyés egyetlen olvasója, akiben hiányérzetet keltenek tanulmányai, akit olvasásra serkentenek. S ez bizonyára a legnagyobb dicséret, amit egy tanulmányíró művészetéről elmondhat a kritika.

E sorok írója igazán nem a lecsízverítőbb körülmények között fedezte fel Illyés Gyula kiváló magyarázó képességét. Egyetemi vizsgára készült világirodalomból, és éppen *Molière*-rel gyözködött, amikor kezébe került Illyés tanulmánya Poquelin mester életéről. Bevallom, *Molière* – talán mert túlságosan sok rossz előadásban láttam műveit –, azok közé a klasszikus szerzők közé tartozik, akik előtt készségesen leemelem a kalapom, de akik soha nem jelentettek olyan élményt, mint – mondjuk nem a felülmúlhatatlan *Shakespeare*, de akár egy *Racine*, akár egy *Kleist*. Nos, ezen a vizsgáláson a száraz, unalmas egyetemi jegyzet bizony nem segített. Illyés tanulmányában azonban egy élő emberrel találkoztam, akit – legalábbis megértettem.

Azt hiszem, ez a különleges adottság, hogy képes életet lehelni tárgyába, ez teszi Illyés tanulmányait szinte az izgalomig olvasmányossá. Ám ez az olvasmányosság sohasem megy Illyésnél a magyarázat alaposságának, indokoltságának rovására. Ellenkezőleg, azok az – újabb – tanulmányai, amelyekből némileg hiányzik, illetve amelyekben csak csökkentett mértékben érvényesül, azok a művek nem is tudják tanulságukat igazán mélyen tudatunkba karcolni. A legjobb tanulmányokból élesen fényképezett arcvonásokkal és belső jellemzéssel lép elénk *Nagy Lajos*, akivel hajdan együtt utazott és „cipelte” a csomagját szerzőnk; *Babits*, akinek a betegágyán ült; *Kosztolányi*, akinek sajtó alá rendezte hátrahagyott műveit; *Szabó Lőrinc*, akinek az ő házában kezdődött utolsó útjába torkolló betegsége; vagy a haldokló *Tzara*. Mindig megsínylik tanulmányai, ha kiirtja belőlük az élmény melegét; ha a régi tanulmányok természetes egyszerűsége törekvő belső felépítéséhez viszonyítva újabb műveiben néha a szükségesnél bonyolultabbá bogyozza mondanivalóját. Ebből fakad aztán az a furcsa eredmény, hogy a közel három évszázada halott *Racine* alakja elevenebben lép elénk Illyés kötetéből, mint – úgy vélem – legjobb barátja: *Németh László*. S ez az elevenesség-hiány nemcsak Németh László személyére vonatkozik, hanem művészetére is.

Az első kötetben egy kis *Hemingway* paródiát olvashatunk Illyéstől, ezzel a megjegyzéssel: „*Hemingway mérgezősége van... el vagyok telve Hemingway jellegzetes írásmódjával*”. Am a Hemingway-hatás mindössze ennyi, a figyelmesebb olvasó viszont felfedezheti, hogy még Illyés sem tud egészen tiszta maradni napjaink háborzongató tanulmány-stílusától. Igaz, nem sok engedményt tesz a divatos nyakatekertségnek, de még ő is feladott egy árnyalatnyit abból, amit tanulmányai hitvallásként írt *Eluard*-ról szóló műve elé: „*Rejtelméről rejtelmesen beszélni, társztó papagájiskola. A rejtelen arányában kell világosan szólni. Ez az útja, hogy a világosan is meglássuk – s kimondjuk – a rejtelmet; végül úgy, hogy a kanász is értse.*”

Azt hiszem, igen kevés túlzással állíthatom, hogy napjainkban úgyszólván senki nem olvassa – a szakmabeliken, a közvetlen érdekelteken kívül –, a napilapok és folyóiratok kritikai tanulmány rovatát. A közelmúltban mekérdeztem erről számos bölcsész hallgatót, s az eredmény nyolcvan-kilencven százalékos *nem* volt. Könyvüzleti elarusítók tanúsága szerint, ahhoz, hogy a könyvforgalmat a kritika némileg befolyásolja, legalább a *Rozsdamentő*-vitához hasonló viharnek kell kirobbania. A magam részéről ezen az érdekeltségen alig csodálkozom, hiszen a megjelenő kritikák, tanulmányok jórésze majdnem olvashatatlan. Okfejtésük bonyolult, gondolatmenetük kusza, tele vannak homályos utalásokkal olyan szerzők műveire, akiknek ismeretével a tanulmány írója szükségesnek tartja elhencegni. Franciaországban, vagy Angliában még a történészekről is megkövetelik az írói nyelvkészséget; ami nem kevesebbet jelent, mint a francia, illetve angol nyelv irodalmi művelését. Nálunk... nemrégiben egy *Shakespeare* tanulmányt félbehagytam egy nyolc szóból álló mondatnál, amelynek csak négy (4) szava volt magyar – és abból is kettő kötőszó! (A félreértések elkerülése végett: a cikk nem egy esperantó folyóiratban jelent meg, hanem egy állítólagosan magyar nyelvű szemlében.)

Persze Illyés Gyula kötete üdítő kivétel ebben a szörnyű divatban. Érzékenyen vigyáz nyelvének tisztaságára, s ez a kötet talán legnagyobb tanulsága, amit Illyés Kosztolányi nyelv művelő tevékenységét elemezve fogalmaz meg; miután egy beszélgetésük ismertetését így fejezi be: „*világosságáról beszéltünk, a szabatos évszeregről, minden valamire való művész és nép legtöbb becsűgyáról.*” Idézem tehát Illyés szavait Kosztolányiról: „*Ellensége volt az idegen szavaknak, de nem vaskalavosságból kerülte azokat, hanem mintegy kihívásképpen, önként vállalt erőmutatvánnyal. Sorai ettől még külön feszültséget s izgalmat sugároztak az értőknek. Az ember léleaszatoltva követte, mint vágja át magát a legbonyolultabb elméleti fejtegetés „nemzetközi” fogalmain. Átvágta magát minden idegen segítsé, minden magyartalanság nélkül... Tanító hatása így óriási; a legújabb írói nemzedéket ő nevelte igényességre. Működése után az ember nyugodtan félredobja a kéziratot az első „műansz” vagy „szűrtilitás” olvastán, bizonyos, hogy világtól elmaradt tehetségtelenség írta. Jobb társaságban attitűdöt vagy szintézist éppúgy nem mond az ember, mint nahkasztlit. Az inzultus és diszponáltság legfeljebb idősebb betörők és lélekbúvárok, a mentalitás vagy inszinnuáció ház mesterek és politikusok között járja. Magyarul tudni jólértelmség és jólneveltség dolga.*”

Milyen kár, hogy mindez ma nem érvényes! És még kevésbé az idézet befejező mondata, amelyet alig merek leírni. Illyés ugyanis megelégedetten állapítja meg 1940 – 1945-ben: „*Elérte célját*”. Nem hiszem, hogy ma is így vélekedik, ha olvassa – az általa elítélteken kívül – a töméntelen specialitást, interpretálást, autentikust, funkciót, vulgárist, „*meg mindent*”; hogy olyan szavakat – pl. „*kolonizárorikus*” –, amelyeket néhány szakemberen kívül senki sem ért, ne is említsek. Mi, fiatalabbak – beleértve ebbe a nálamnál idősebbeket is –, sokat tanulhatunk Illyés Gyulától, de a legidősebb az, hogy sürgősen megtanuljuk tőle gondolatainkat világosan, szabatosan és magyarosan megfogalmazni, leírni.

A tanulságot kerestem Illyés két tanulmány kötetében, s ő közben elem varázsolt egész korát, a barátait, azokat a költőket-írókat, akiket szeret; nemeg saját magát. Az ő tanulmányaiban a szerző sosem válik személytelenné. Sohasem feledkezhetünk meg arról, hogy Illyés Gyula gondolatait olvassuk, aki néha ránkacsint az eszmefuttatások kristályszerkezete mögül; megosztja velünk egy-egy titkát, amelyet addig

csak ő tudott, senki más. Nem hiszem, hogy akadna széles e hazában, aki jobban ismerné nála *Molière* életét, vagy *Petőfi* korát; tanulmányainak hangneme mégis csak egészen ritkán válik „tanárosan komollyá”. Illyés ugyanis irodalomvizsgálói szerepében is lírai költő marad, minden elemzése vallomás is egyben. Saját kétségeit keresi azokban a művekben, amelyeket nekünk magyaráz, és saját törekvéseinek igazolását reméli bennük.

Nincs meglepetés ezekben a tanulmányokban. Pontosan az az Illyés írta őket, akit verseiből ismerünk. Demokrata meggyőződésű, baloldali gondolkodású, az igazságot nemcsak lelkesedni, de küzdeni is kész humanista ember, akinek világnézete számos ponton érintkezik a marxizmussal. Szemléletének alapja az ateista materializmus, a szociális érzékenység, az újat kereső forradalmár szándék. De Illyés nem marxista, és ennek ellenkezőjéről ez a kötet sem győzi meg olvasóját. Igen jellemző becsület-értelmezésére, ahogy a *Kosztolányiról* szóló tanulmány-sorozat élére tette éles hangú vitacikkét idősebb költőtársa ellen, majd a lehető legnagyobb tárgyilagossággal, elismeréssel, és ami ennél is több igazán mély megértéssel elemzi *Kosztolányi* művészetét. Kedves színfoltja újabb tanulmányainak a távolodva szépülő fiatalkori emlékek meleg szavú idézése; és az a titkolva, elfojtva pislákoló irigység, melyet ő, aki élő költőink közül talán leghatározottabban hirdeti magyarságát – a franciának születettek iránt érez. Kis népek nagy költőjének jogos irigysége ez, hiszen mindenki tudja, hogy világnyelven beszélni, írni aránytalan előnyt jelent.

Említettem fentebb, hogy Illyés tanulmányaiban is lírai költő marad. S ez nemcsak abban nyilvánul meg, amit mond, de abban is, ahogy mondja. Néha az az érzésünk, hogy verset olvasunk. Olyan verset, melynek sorait „egybeszedte” a nyomdász. Sajátosan lüktet Illyés prózája; az egyik mondatban keményen, pontosan megfogalmazza véleményét, aztán a következőkben vagy megbizonyítja azt, vagy – ritkábban – cáfolja. Majd ismét egy új gondolat következik, s megerősítése, illetve tagadása. Szívesen kezdi mondatait a legfontosabb szóval; s ha valamit nagyon akar hangsúlyozni, azt mellékmondat helyett új főmondatba foglalja. Mindez sajátos lüktetést kölcsönöz írásának; olyan lüktetést, melynek üteme mondanivalója lényegét emeli ki.

Még egy igen rokonszenves vonását szeretném hangsúlyozni Illyés Gyula két tanulmánykötetének; és ez egyfajta hiány: a mindentfél tudás hiánya. Viszonylag igen szűk az a terület, amelyhez Illyés hozzászól. De amiről véleményt mond, abban aztán szakértő a javából.

Írjam le végül a szokásos szöveget, hogy az *Ingyen lakoma* irodalmi életünk jelentős eseménye? Szívesebben zárnám ezt a méltatást azzal, hogy remélem, sokan olvassák ezeket az írásokat alázattal. A tanulmánygyűjtemény alázatával, még akkor is, ha talán nem is mindenben fogadhatjuk el Illyés Gyula véleményét.

TAXNER ERNŐ

Papp Lajos:

ÁRAMLÁSOK

A minap megtekintettem a KISZ-kongresszus tiszteletére rendezett kiállítást az Ernst Múzeumban, amely a fiatal képzőművészek szeregszemléje és tiszteletadása is volt egyúttal az ifjúság életében nagy szerepet játszó politikai eseménnyel kapcsolatban. Feltűnt, hogy kiemelkedően jelentős, figyelmet felhívó alkotás nem sok akadt a gyűjteményben, azonban a kiállítók jelentékeny része tanúságot tett önálló művészi törekvéseiről és bizonyos fokig e törekvések eredményeiről is. Megszűnt az átlagos néző s így a recenzens számára is az a régebbi gyakorlat, hogy az al-

kotásokat hol az egyik, hol a másik nagy tanítómester stílusával hozza összefüggésbe. Eltűnőben van a fiatal és középkorú generációnál az epigonizmus, markánsabbá válnak az egyes törekvések és alkotások, de ugyanakkor még nem tükröződik vissza eléggé a maga gazdagságában mai életünk a kiállított alkotásokban: ez lehetett a kiállítás sommázása minden néző, kritikus számára.

Erre az élményre és megállapításra gondoltam állandóan Papp Lajos harmadik verseskötetének, az *Áramlások*nak olvasása közben. A rosszmájú kritikus mindig szellemkezek nyomait akarja és véli felfedezni a fiatalabb művészek alkotásainak elemzése során. Nos, minden rosszmájúság nélkül, abból az egyszerű tényből kiindulva, hogy Papp

mégiscsak a fiatal költőnemzedék tagja, s mióta világ a világ, nem szégyen a nagyok, az elődök hagyományait folytatni, a recensens törekedett az elődökhöz vezető szálak felfedezésére. Talált is egy verset, amely József Attila sorsának tragikumát fogalmazza meg (*Gyász, emelt fővel*), néhány költeményben jelentkezett – erősen áttételesen – *Ády, Juhász Gyula, Radnóti Miklós* költészetének tartalmi vagy formai hatása, s hát persze, a nagy külföldi, világirodalmi példaképek, *Hölderlin, Lorca* vagy a legmodernebb franciák is adtak itt-ott példát Papp Lajos legújabb költeményeinek megformálásához. Egészében véve azonban meglepően egyéni tartalmú, hangú és formájú az új kötet termésének zöme, anélkül, hogy sok kiemelkedő alkotást, remekművet tartalmazna a gyűjtemény, s elkápráztatna a költő az élmények, a mai benyomások sokszínűségével. Minden bizonnyal igaz a kötet folyóvégének végső megállapítása (pedig az ilyen ítélezések nem mindig állják meg a helyüket!): „*Nemzedékének egyik legigéretesebb képviselője.*”

Oppenheimer, korunk egyik nagy tudósegyénisége írta valahol, hogy a mai kor emberére a felületesség (a közösségben való élet szükségességére történő rádőbbenés) és a mélység (a magány, a szorongás érzése) a jellemző, s a század nagy feladata a kettő közötti egyensúly megteremtése, pontosabban véve az ellentmondás feloldása. Nem vitás, hogy az amerikai tudós diagnózisával, kiváltképpen pedig furcsa terminus technicusaival nem mindenben érthetünk egyet, hiszen a mi számunkra az elsődleges élmény és feladat a közösségben élni s azt szolgálni, s ennek következtében a szorongás, a magány problémájának szükségszerűen meg kell oldódnia. Az azonban tény, hogy Papp Lajos költészetében még nem teljes ez a szintézis, feloldódás, s így meglehetősen alanyául szolgálhat az oppenheimeri tételnek, mivel az *Aramlások* költeményeinek jelentős részében a kozmikussá növesztett egyedüllét, félelem, szorongás az uralkodó élmény, s csak a kötet végén lévő alkotásokban bontakozik ki – különböző tényezők hatásaként – a nagy szintézis, a találkozás a kis, majd az egyre nagyobb közösséggel, a családdal és a társadalommal.

A szorongás érzése különböző tényezőkből tevődik össze a költő tudatában a versek tanúságtétele szerint. Valamiféle kozmikus céltalanság-érzet uralkodik el gyakran rajta – Vörösmartytól kezdve az egzisztencialis-

tákig sokan megjárták már ezt az utat –, s döbbenetesen komor, félelmetesen jól szerkesztett versek születnek ilyenkor tolla alól (*Kezdetek, Perpetuum mobile, A lovak kibalagnak a mezőre végül*). Ugyanez az érzés árad az *Öregemberek beszélgetnek a folyóparton* című költeményből, amely gondolatmenetével, szerkezetével és háttorzongató befejezésével valósággal az egzisztencialista „heroikus pesszimizmus” illusztrációja is lehetne: „*S a gondolat, bár végtelent mért, / maholnap mégis partot ér. / Napja múltán a haláshajó / estére mind, mind visszatér. / Vigan ez és megrakodva. / Más vigasztalan; üresen. / S végül egytörmán valamennyi, / szárad a parti köveken.*”

A filozófiai indokon kívül szerepel a magány, a szorongás kiváltói között korunk emberének nagy félelme az atomkatasztrófától. A költő nagy erővel idézi meg több költeményében az atomháború várható eseményeit, a világok pusztulását, s dicséretére legyen mondván: mindig marad ereje az életbe vetett hit megfogalmazására is, s ezt ráadásul sohasem sablonosan, rutinosan, álhittel teszi. Milyen artisztikus, jó szerkesztési készségre valló, őszinte hangú és hitet adó a befejezése az *Üzenet* című versnek – a pusztulás rémségeinek megidézése után: „*A Távoli Szigetekről / útrakelő tellegekben / erőt adó esők helyett / a halál vak tüze döbben. / Aki látta, tudja mind, hogy / üzenet volt a palackban, / s menekülő halak hátán / jött e jajszó lankadatlan, / és azóta egyre hangzik, / egyre harsog a világban, / míg csak válasz nem lobban rá / minden szemek sugárában.*” Így lehet hatásos, magas művészi értékű, lényegre mutató, mozgósító versekkel a béke ügyét szolgálni, s ennyiben máris több Papp Lajos költészete az egyszerű egzisztencialista sablonoknál.

Elősegítette a költőnél a szorongás érzésének kifejlődését az emberekkel való kapcsolatának több negatív tapasztalata is. Az *Aramlások* őszintén, szenvedélyesen és sokat szenvedve élő-szerető művészről tanúskodik, aki sokat csalódott, s ennek következtében a kötetben jelentős helyet foglalnak el a kiábrándulásról tanúskodó versek, hozzájárulva a szorongás élményéhez. Csak a gyűjtemény utolsó harmadában kerekedik felül a költő lelkeben a hit, a bizalom a másik nemből, de ezek a boldogságot sugárzó költemények tanúságot tesznek az átélt fájdalomról is: „*Valamikor / fehérről szarvasi voltam én. / Játszva szókelltem át / a halál*

sötét szakadékein. / Ma többet tudok. / S vigyáznom kell / ezután rád is." (Hívás)

A szorongás érzése a kötet egyik legfontosabb tartalmi tendenciája, s igaz ugyan, hogy – mint majd a továbbiakban kifejtjük – ki akar törni, s nem egy vonatkozásban tud is, a magányból, egy itt-ott már ezoterikussá szűkült világból, a feloldódást alkati tényezők is akadályozzák. Papp Lajos jellegzetesen introvertált, befelé forduló költőtípus, a világnézeti továbblépésen, az élményvilág gazdagításán, a mai valósággal való átfogóbb, elmélyültebb találkozáson kívül kissé önmagából is ki kell lépnie ahhoz, hogy egyre tudatosabban valósítsa meg a szocialista költészet ars poeticájának követelményeit.

A feloldódás, a letisztulás már a kötet több versében megkezdődött. Papp Lajos – a nagy elődök példájából okulva és azt követve – világosan látja korunk költőjének feladatát, a közösség, a társadalom szolgálatát: „És a munkáról szól a dal, meg arról – írja a kötet címét adó *Aramlásokban* –, hogy egymunkban sokszor elesünk. / De földhöz érve és egymáshoz érve / hétszer jobbak és bátrabbak leszünk.” Ez tehát ars poeticájának nagyonis korszerű vezérmotívuma. Tanulmányos ezzel kapcsolatban elemezni *Hullámok* című versét, amelyben felvázolja, hogyan jutott el a családások, útvesztők után ehhez a rendkívül rokonszenves, kristálytisztá állásfoglalásig: A költőnek le kellett számolni a képzelet csapongásaival, túl kellett jutnia ifjúsága csalódásain, hogy átléphessen az éretlen, öntudatosan és felelősségteljesen alkotó férfimunka korába: „Új örömem, a munka összetart. / Voltam csónak a vizen, míg futottam. / Ha megállok, ma én vagyok a part.” Hadd jegyezzük meg, hogy bár Papp Lajos világa korántsem tágas, az értelmével, fantáziájával átfogott világ még egyáltalában nem tárta fel számára „minden titkait”, felfogása a költő helyzetéről, feladatairól a szocialista társadalomban nagyon rokonszenves, józan és érett. Nem dédelget világmegváltó álmokat, nem akar botcsinálta próféta lenni, nem igényli a vátesz-szerepet, mivel tudja, hogy: „Éppoly súlya van tetteidnek az építők sorában, mint bárkinek; ki nem dologtalan.” Ez az igazi frázis nélküli azonosulás a szocializmust építő társadalom céljaival, s ezekben a sorokban látjuk bizonyosságát annak, hogy a cikkünk elején említett szintézis a továbbiak során mind jobban meg fog valósulni.

Beszélhetnénk még arról, hogy a társadalom szolgálatán, a közösséghez való eltalálá-

son, a kiegyensúlyozott szerelemben való megnyugvason kívül az utazás, az embertársak iránti őszinte érdeklődés, a munkában megtalált öröm teszi egyre tágasabbá Papp Lajos világát s persze konkrétabbá, megfoghatóbbá is. A kötet tendenciái már világosak előttünk. Melyek – véleményünk szerint – a továbbfejlődés jelenleg még meglévő akadályai? Tetszett a kötet olvasása közben a versek többségének modern, izgató szellemisége, a kor által feladott sok nagy kérdés őszinte „végigkínálása”, a nyomon kísérhető józsef-attilai pokoljárás, de – minden frázis nélkül – úgy látjuk, hogy kissé vékonyak még mindazok az eszmei szálak, amelyek Papp Lajost éppen a mi korunkhoz kötik. Kissé időtlen még ez a költői világ, s ebből következnek nem egy esetben a tartalmi, de a formai bizonytalanságok is.

Ezért elvont úgyszólván az egész kötet költői világa, a részletek szépsége, az itt-ott megállapítható költői csúcok, a monumentális víziók, a képek időnkint meglepően gazdagon történő áramlása ellenére is. Túllontúl átszűr, gyakran korszerűtlen „hőderlini” ez a költészet, s furcsán – vagy éppen ezért érthetően? – párosul hozzá a szakítást ábrázoló, indokló költemények lapossága, banalitása, az emberábrázolás vérszegénysége. Pedig ez a fiatal költő mestersen tud kötetet szerkeszteni, kerülve az unalmas ciklusokba sorolást. Nincs megnyugvás a kötet végéig az olvasó számára: csak a záróvers elolvasása után áll össze bennünk a kép a költő szerelmi problematikájáról, a különböző válságok megoldásáról, lezárásáról, egyébként a nagyon találó címnek megfelelően. Egyaránt otthon van a magyaros, a klasszikus, a nyugateurópai verselésben, nagy művészettel ír szabadverset, ragyogóan lazítja fel a klasszikus verselés szigorú szabályait a gondolat, a hangulat hiánytalan megfogalmazása kedvéért. Még olyan stíl- és verselési bravúrokra is van tehetsége és ereje, mint a Lorcát „utánozó” *Gitára szerzett dalok*, vagy a középkori vásáros képmutatók hagyományait felújító *Hét városok*.

Nyelve többnyire választékos, költői eszközökben gazdag, bár mindez csak annak fenntartásával mondható, amit Papp Lajos egész költői világának bizonyos elvontságáról fentebb megállapítottunk. Bőven él a szóösszetételekkel és az inverzióval, s ez persze nem minden esetben eredményezi a kifejezés, a fogalmazás világosságát. A tartalmilag banális költemények nyelve is lapos, feltűnően

megmutatkozik ez az *Obsitban*, a *Válásban*, amelyek eszmileg, érzelmileg nem sokban haladják meg a századforduló hasonló témájú költeményeit. Külön meg akarjuk viszont jegyezni, hogy a francia és más nemzetiségű szürrealista költők vagy a mi, ilyen hatást ugyancsak magukba olvasztó költőink példájára meghökkentően újszerű és szép, érzékletes képeket használ, például *A fény menetelben* is: „Kicsípte magát a gyár. / Kezeiről és szemeiről / lemosta a fáradtságot. / Gépei mint a / tüdőből kilépő leányok. / Tiszták és énekelnek.”

Újszerű hang, epigonizmustól jobbra mentes korszerű költészet, több kiemelkedően értékes költemény, az oppenheimeri ellentmondás visszatükröződése, de egyúttal elhalványulása is, gazdagodó költői eszköztár jellemzi Papp Lajos legújabb kötetét. Világnézeti fejlődése, a mához való határozottabb és sokoldalúbb kapcsolódása az útja, hogy költészete újabb csúcspontokhoz érjen.

BÖGEL JÓZSEF

Goda Gábor:

FLAMINGÓK

Goda Gábor művészetének tudatossága határozott értéket és új egyéni szint jelent mai prózánkban. A három kisregényt, amelyeket a „*Flamingók*” című kötetben olvashatunk, még a 30-as években írta. Mind a háromban a nyárszolgáti életforma kicsinyességét, embertelenségét tűzi tolla hegyére. Azt a *kispolgári mákonyvilágot*, amelyben a legönzőbb individualizmusra nevelik az embereket, *ideig-óráig féken tartott gyilkosokká*, akik csak az alkalomra várnak, hogy egymás torkának essenek.

A három kisregény közül a *kispolgári életforma szatírája* a leginkább megdöbbentő *A rendes ember* címűben. Ennek alcíme: *Egy bankelnök fiának feljegyzései*. Mind az apának, mind a fiának a jellemzése markáns, és nem érezzük sematikusnak az apa alakját sem, bár életstílusa ugyanaz az *öncélú semlegesség*, mint az 1963-ban megjelent *Poldini úr* című regény hőséne. Nulla Károly banktisztviselő tragédiájának írói megformálása a kötet egyik legsikerültebb része. Ugyancsak az élet nagy tablójáról lép a regénybe Zia, a főhős későbbi felesége, akit ugyan a fiatal ember feleségül vesz, bár megvan róla a véleménye: „*Ti kis úrilány-patkányok, ti, akik a haladást minden ponton, minden ízében megtagadjátok, csupán a szerelmet gyakorol-*

játok és veszitek át egyedül mindabból, amit – mondjuk – ez az új kor hoz a napvilágra...”

A kötet címadó regénye, a „*Flamingók*”, már nem annyira harmónikusan megalkotott írás. A regény befejező része eltávolodik a fő mondanivalótól. A kredenc elvitelének és a nagymama halálának hosszadalmas ecsetelése nem megfelelő befejezés annak a történetnek a végén, amely a *flamingókról*, ezekről a különös madarakról, a költő szimbolikus lángmadarairól szól. Mert igaz ugyan, hogy a regény a deklaszált, a kispolgári sorsba süllyedt értelmiség életét mutatja be, de az expozícióban sokkal tágabb horizonton vetődik fel az alkotó értelmiség helyzete, reagálása a társadalmi valóságra, mint amit a *kredenc halála* befejező jelenetei szimbolizálnak. Ezek az értelmiségiek ugyanis öncélúnak látják saját életüket is, nem veszik észre az összefüggéseket, az események rugóit nem kutatják. Az író a társadalom hanyatló rétegeként mutatja be őket. Eszük ágában sincs a társadalmat okolni nyomorúságos életükért. Mindez jellemző a korra és erre a társadalmi rétegre. Az is szükségszerű, hogy ezek az emberek, ha az irodalom, az alkotó művészet területére tévednek, – mint Protivin Péter, a *tehetségtelen költő*, – ott sem tehetnek mást, minthogy az öncélú formakultuszt propagálják. A regénynek azok a részei rendkívül jól sikerültek, ahol az író az öncélú költészet maró szatíráját írta meg. A szatíra alapossága, szellemessége túllép az irodalmi pamflet műfaján, és a nagyepika eszközeivel ad átfogó képet a polgári dekadencia értelmiségi rétegének életéről. Ezek a „*Haiti-beli parnasszisták*” az intellektuális gőg és a művészet öncélúságának az apostolai. A szocialista irodalom ügyében zajló viták idején például rendkívül tanulságos az a fejezet, amelyben Zemanek, ez a pozitívista esztéta, megmagyarázza, hogyan kell értelmezni Protivinnak, a *tehetségtelen költőnek*, *Dehogyis, dehogyis* című versét. A rendkívül szellemesen megírt magyarázat hallatára maga a *tehetségtelen költő* lepődik meg a legjobban. Zemanek, a pozitívista esztéta viszont nem hisz költő-barátjának a hivatásában, de azért ellátja életstílusukhoz illő jó tanáccsal: „*Csak semmit világosan, csak semmit közérthetően! ... Hogy kevesen értik? ... Mit számíts az! S ha a végén csak százan értjük, csak ötvenen, csak huszan, csak ketten, csak én, akkor tudni fogom, hogy mi az igazi művészet.*”

A harmadik kisregény, a *Vihar előtt*, a leginkább cizellált, finom írói munka. Szinte minden szava pontosan a helyén van, mint egy költeményben. Stílusa markáns, erőteljes, de a három kisregény közül a legkevésbé olvasmányos. Goda Gábor műveiben *szatíra és líra* szinte egyenlő mértékben található. De ugyanakkor, amikor az alkotó tevékenység tudatosságát, intellektuális jellegét hangsúlyozza, megfélemedezik arról, hogy a regény epikai műfaj, amelynek egyik jellemzője a lebilincselő, érdekes cselekmény, vagy más szóval az olvasmányosság.

Goda Gábor a polgári radikalizmus élményével indult útnak. Korán megismeri a munkásmozgalmat is, közel kerül hozzá. Ezt bizonyítják a *Flamingók* kisregényei is. Észreveszi a Városligetben folyó *osztályharcot*, érdeklődéssel fordul azok felé, akiket *kommunistáknak* neveznek, és az egyik hőse (Zemanek) lelkesen beszél *egy új és idegen, de talán bölcsőbb, szabadabb, igazabb korszakról*. Érezzük, hogy az író milyen céllal írja a vicénéről és szeretőjéről, hogy: *életükben még nem olvastak könyvet, sőt, még újságot sem, úgy, hogy a miniszterelnök nevét sem ismerik*. Meg kell azt is említenünk, hogy a korabeli társadalom szatírája helyenként annyira keserű, hogy erősen savas pezségével nem kíméli általában magát az emberiséget sem. Ebben a polgári radikalizmusban világnézeti szemszögből még alig van helye a forradalmi humanizmusnak. – talán csak sejtjük, hogy valahol az érem másik oldalán vár a kibontakozásra! – kiábrándító megjegyzéseket lehetne idézni az emberi nemről, sőt fellelhetjük a filozófiai agnoszticizmus nyomait is. Regényeiben arról ír, hogy az emberek *szerepeket* viselnek: „*itt-ott ugyan beleshetek a szerepek mögé, de mindig csak annyit láthatok, amennyi, mondjuk, egy fűrdő nőből a kulcslyukon keresztül látható.*”

Mindez nem meglepő, a polgári radikalizmus világnézetéből következik, bár az író ezen túl is mutat. A regényírás módszerét alapvetően meghatározó területen, a jellemábrázolásban a harmincas évek átlagát meghaladó irányzatot képvisel. A társadalmi szatírákat olyan irányban is elmélyíti, hogy az emberi élet mélységeibe is bevilágít. Erről frappánsan szép aforizmákat olvashatunk kisregényeiben. És az emberi cselekedetek rugóinak felfedezésében, a társadalmi és egyéni indítékok összehatásának elemzésében, – amint szinte egy sebész pontosságával boncolja hőseinek gondolatvilágát, cselekedeteik-

nek gondolati, érzelmi és világnézeti okozóit! – a modern regényírás legkorszerűbb, legfejlettebb lélekelemző módszerét alkalmazza.

Az író útja a polgári radikalizmustól a munkásmozgalommal való szimpatizáláson át a szocializmusig vezet. Erről tanúskodik Goda Gábor emberi és írói fejlődése. Ismerjük jelentős irodalomszervező és irányító tevékenységét 1957-től napjainkig. Újabb művei, cikkei, megnyilatkozásai azt bizonyítják, hogy tudatosan tette meg az utat. Vallja és hirdeti, hogy minden nagy művészet, – akár tudatosan, akár ösztönösen –, de végső soron világnézeti állásfoglalásból fakad. És hogy az *írói szuverénitást* össze lehet és össze kell egyeztetni a műalkotás, – különösen a szocialista műalkotás! – intellektuális tudatosságával.

Erről tanúskodnak *Flamingók* című kötetének kisregényei is, amelyek megírásuk idején, a harmincas években nem jelenhettek meg. Megjelenésükkel ma is jó szolgálatot tesznek, mert véleményem szerint érdekes olvasmányok és hozzájárulhatnak mai prózánk kedvező irányú fejlődéséhez. Remélhető, hogy a *Flamingók* művészi vonalát tovább viszi és még inkább mai alkotás lesz az író most készülő új regénye.

(Szépirodalmi Könyvkiadó, 1964.)

BELLYEI LÁSZLÓ

A PÉCSI TANÁRKÉPZŐ FŐISKOLA TUDOMÁNYOS KÖZLEMÉNYEI. 1964.

Az első érzés, amely a pécsi tanárképző főiskola 1964. évi tudományos közleményeinek kézbe vételekor elfogja az olvasót: a nemes értelemben értett irigysége. Ime, egyik vidéki főiskolánk tanári karának évente közel 35 ív áll a rendelkezésére, hogy tudományos értékű kutatásait, tanulmányaikat nyilvánosságra bocsássa! Hányszor maradnak megíratlanul kikivánczó témák, hány ízben nem követi az egyéni tanulmányozást az eredmény lerögzítése, – azért, mert folyóirataink korlátozott lehetőségei eleve megbénítják a publikáció ösztönét! Igen jó, hogy a tanárképző főiskolák megtalálták a módját a hasznos publikálásnak.

A második gondolat, amely a lapozgatáskor megfogalmazódik bennünk: ez a kötet pompás igazolása annak a tételnek, hogy az az igazán jó nevelő, aki aktív művelője is a maga szaktárgyának valamilyen formában. A publikálás tálcán nyújtott lehetősége bizonyára

ösztönzően is hat a főiskola tanáira, hogy aktív kapcsolatban maradjanak a maguk tudományterületével, és ne csak közvetítsenek, hanem alkossanak is, továbbfejlesszék a maguk erejével – bármilyen kis területen is – a szaktudományt. Ezekben a nevelőkben nem szakad ketté a szakember és az iskolamester. S ez önmagában sem rossz példa a főiskolán nevelődő tanárjelöltek számára.

A harmadik erkölcsi indulat, amely már a kötet áttanulmányozása után szűrődik le az olvasóban: az elismerés. Lehet, hogy az egyes szaktudományok tudósai vitába szállhatnak a kötetben olvasható tanulmányok, közlések egyik-másik megállapításával, a bennük megnyilatkozó felfogással (mint ahogy minden egyéni felfogással vitába lehet szállni). Anynyi azonban meggyőzőnek látszik a sokféle tudomány területére eső tanulmányok érdeklődő olvasója számára, hogy mindegyik szerző értékesen járult hozzá egy-egy rész kérdés megvilágításához. Már csak azért sem frázis ez, mert ezek a dolgozatok nem valami, íróasztal mellett, egy délután összefoglalmazható elvont konstrukció, elmefuttatás rögzítései, hanem túlnyomó többségük nagyon is konkrét, fáradságos és hosszadalmas kutató, kísérletező vagy gyűjtő munka eredménye. A témák érdekesek, a levont elvi megállapítások meggyőzőek, – és a legtöbb feldolgozásból valami nemes szenvedély sugárzik: a téma szeretete. Ez arra enged következtetni, hogy a szerzők nem hivatalból, hanem belső indítatásból, a kutatás és tisztázás vágyából, a tudományos munka szeretetéből nyúltak témáikhoz, mindegyikük a maga vonzalmait szerinti.

A hatalmas kötet három területről meríti anyagát: a társadalomtudományok, a természettudományok és a rajz tanszék tanárainak művészi munkái köréből, – úgy, hogy a negyedik fejezet a pécsi főiskolán 1963-ban tartott tudományos ülés szak alkalmából elhangzott előadásokat közli a magyar nyelv és irodalom köréből. Először bizony meghökkenünk azon, hogy a társadalomtudományok köréből közölt dolgozatokban az elemi kémiai objektumok minőségi meghatározottságának kérdéséről és az anyag és a megmaradási törvények fizikai vonatkozásairól olvashatunk; de ezt a látszólagos szerkezeti következetlenséget nyilván az magyarázza, hogy a marxizmus–leninizmus tanszék tanárainak természettudományos vonatkozású részlettisztázásáról, valamint a műszaki ismeretek és gyakorlati tanszék tanárainak filozófiai következmé-

nyű fejtegetéseiről van szó. A kötet anyagát és tudományos eredményeit lehetetlen lenne teljes egészében ismertetni; legfeljebb arra vállalkozhatunk, hogy a társadalomtudományok köréből adjunk számot a kötet tanulmányairól.

A neveléstudományi tanszéket dr. Szántó Károly érdekes értekezése képviseli, amely jelentős és nagyrészt ismeretlen adatokat közöl az egyik legrégebb hazai pedagógusképző intézmény, az 1831-ben alapított pécsi tanítóképző történetéhez. Az adatok az oktatás, a nevelés és a gyakorlati képzés körére terjednek ki, és beszédesen szólnak arról az útról, amelyen a tanítóképzés egy évszázad alatt négy évre emelkedett. A történelmi tanszék képviselőjében Szita László közöl újabb adatokat a történeti statisztika magyarországi fejlődéséhez, az 1848. évi Klauzál Gábor-féle iparstatisztikai összeírások néhány dunántúli városban (Mohács, Pécsvárad, Szekszárd) felvett eredménye tükrében, plasztikus képet rajzolva a hazai céhipar múlt századi hanyatlásának okairól.

A magyar irodalmi tanszéket három tanulmány is reprezentálja. Dr. Péczely László Ady rímelő művészetéről szóló nagy tanulmányában számtalan meggyőző példával mutatja ki, hogy a nagy forradalmár költő rímelő művészetében és stórafelépítésében a rím, a ritmus, a stílus és a tartalom olyan egysége valósult meg, milyen csak nagyon ritkán fordul elő irodalmunkban. A rím funkciója is Ady ars poeticájának alapvető elvét igazolja: „Én voltam Úr, a Vers csak cifra szolga.” Radnóti Miklós nyelvi kifejező erejének fejlődését vizsgálja nagyszabású keresztmetszetben dr. Nemes István ugyancsak terjedelmes tanulmánya. A sok, gondosan összegyűjtött és rendszerezett verspéldából meggyőzően bontakozik ki az a tanulság, hogy Radnóti nem volt se impresszionista, se expresszionista, de a maga modern lírai nyelvbe felszívta mindkét stílusirányzat legpozitívabb eredményeit. Muszty László szinte alapvető tanulmánya gazdag példaanyaggal és sok módszertani ötlettel mutat rá arra, hogyan mozdíthatja elő az erkölcsi nevelést az általános iskola tantervébe beillesztett közmondások tanulmányozása, különösen a világnézeti és hazafias nevelés, a munkára és a közösségi szellemre való nevelés, valamint a jóízű fejlesztése területén.

A nyelvi tanszék problémaköréből dr. Rónai Béla tanulmánya olyan kérdéseket vet fel, amelyek az alkalmazott nyelvtudomány

elmélete és gyakorlata szempontjából egyaránt fontosak. Felfogása szerint a nyelvművelésnek két célja van: egyfelől magának a nyelvnek az ápolása, másfelől a beszélők nevelése. Meggyőzően fejt ki, hogy a nyelvművelés magában foglalja a stilisztikát is. Végül a tanárképzés szempontjából rögzíti le a nyelvművelésnek mint tantárgynak az alapelveit és módszereit. Dr. Siptár Ernőnek, a német tanszék tanárának dolgozata részlet a szerzőnek Mohácsi Jenő költői és műfordítói munkásságával foglalkozó monográfiájából, és *Az ember tragédiája* német fordításának nyelvét, valamint a *Tragédia* és a *Faust* viszonyának kérdését vizsgálja. Mohácsi fordításának legnagyobb érdeme szerinte az, hogy egyes külföldi értékelőkkel szemben be tudta bizonyítani: *Az ember tragédiája* eredeti mű, Madách pedig nem Goethe-epigon.

Dobák Pál az ének-zene tanszék munkájából ad izelítőt a partitúraolvasás tanítása néhány oktatásmódszertani problémájának fejtegetésével. Elve az, hogy a partitúra-játék manuális készség, és úgy kell végezni, hogy élményszerű tevékenységgé váljék. Ebből a célból Bartók „Ne menj el...” kezdetű kórusművét elemzi.

A tavaly előtti nyelvtudományi ülészak előadásainak sorában, amelyeket a hazai tanárképző főiskolák tanárai tartottak, Margócsy József „Megjegyzések Jókai regényírói módszeréhez” címmel igen érdekes adatokat közöl a nagy mesemondó sokat emlegetett, de tudományosan még alig értékesített jegyzetfüzeteiből, noteszeiből. Ezek a jegyzetek különösen a *Fekete gyémántok*, *Az arany ember* és az *És mégis mozog a föld...* keletkezéskörülményeire világítanak rá, de útmutatói szolgálhatnak a Jókai-regények ismeretlen forrásainak felkutatásához is. Némegy Lajos előadása a XVIII. század 80-as éveinek irodalmi-nyelvi problémái közül a nyelvújítás szükségességének kérdésével és a műfordításról kialakult nézetek vizsgálatával foglalkozik. Megállapítása szerint a külföldi művek „megjavítását” hangoztató fordítói törekvésekkel szemben Bacskányi János alakította ki a hiteles műfordítás ma is érvényes elveit. Vajda László előadása arról szól, hogy milyen lehetőségeket nyújt a világnézeti nevelésre az esztétikai oktatás, rámutatva azokra a tévedésekre, amelyek ezen a területen a felszabadulás után felbukkantak. A Szabolcs-Szatmárban végzett helynévvizsgálatok alapján vonja le Bachát László előadása azt a nyelvtudományi tételt, hogy funkciójuk szerint a dülőnevek

ugyanolyan értékű tulajdonnevek, mint a más típusokhoz tartozó földrajzi nevek, csak kevésbé időállóak. Dr. Temesi Mihály a nyelvjárásokra vonatkozóan elvi jelentőségű nézetet fejt ki: a nyelvjárásokat feldolgozó monográfiáknak olyan mértékben teljeseeknek kell lenniük, hogy a szóban forgó nyelvjárás rendszere részleteiben is világosan kirajzolódjék az olvasó előtt. A feldolgozás területeit, szempontjait mindjárt rendszerbe is foglalja.

A nyelvtudományi ülészak előadásai közül dr. Benkő Lászlónak a szavak stilisztikai értékeléséről, dr. Inczei Géznak a földrajzi nevek nyelvtani kérdéseiről szóló előadását kivonatban közli a kötet, dr. Kolta Ferenc előadása pedig – az ifjúsági irodalom történetének néhány elvi problémájáról – az előző évi közleménykötetben jelent meg.

Igen gazdag anyagot ölel fel a kötet a természettudományok területéről is: a pavlovi tanok jelentőségéről a testnevelésben és a sportban (dr. Kálmánchey Zoltán), Külső-somogy természeti földrajzáról (dr. Bona Imre), a keramikus óndioxidon észlelt elektrolumineszcens jelenségekről (Jeges Károly), az elektrolumineszcencia és a kristályszerkezet összefüggéseiről (Litz József), a fogaskerekű megmunkálásáról harántgyalugépen (Endrédi Miklós), a 2x1-es téglalapokkal lefedhető idomokról (Hetyei Gábor), a vegetatív hibridálás fogalmáról, értelmezéséről és szerepéről (Pásztor György), a paradicsom morfológiai adatairól (Klujber László), a Somogy megyei Dráva-holtágak cönológiai és florisztikai adatairól (Tihanyi Jenő), a magyarországi parazita féregfaunáról (Sey Ottó) és a kólafozfáttal erjesztett istálló-tárgya mikrobiológiai, enzimológiai és gázviszonyairól (Zoltai Ferenc).

A kötet a rajz tanszék tanárainak (Platthy György, Cseh László, Horváth Olivér, Kelle Sándor, Pandur József) művészi alkotó munkáját dokumentáló szép reprodukciók díszítik. Tegyük hozzá, hogy valamennyi közölt cikk lényegét orosz és német nyelvű kivonat ismereti.

Megismételjük: a Pécsi Tanárképző Főiskola 1964. évi tudományos közleményei elismerésre készítő keresztmetszetet adnak egy nagyvárosi főiskolánk munkaközösségének gazdag, sokoldalú és színvonalas tudományos munkájáról. Úgy gondoljuk, hogy egy ilyen kötet messze túlnő a helyi érdeken, eredményei országos érdeklődésre tarthatnak számot. Ezért foglalkoztunk vele örömmel és részletesebben.

MAKAY GUSZTÁV